

Vilniaus žemėlapiai XXI amžiaus pradžios lietuviškoje vaikų ir paauglių literatūroje

Asta Plechavičiūtė

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka,
Vaikų ir jaunimo literatūros centras
Martynas Mažvydas National Library of Lithuania,
Children's and Youth Literature Center
asta.plechaviciute@lnb.lt

Santrauka. XXI a. pradžioje Lietuvoje buvo publikuotos vaikams ir paaugliams skirtos 26 knygos, kurių pagrindinė veiksmo vieta yra Vilnius. Tad svarbus 2023 m. įvykis – Vilniaus vardo paminėjimo 700 metų jubiliejus – yra prasminga proga panagrinėti dar labai mažai tyrinėtą temą – Vilniaus vaizdavimą XXI a. pradžios lietuviškoje vaikų ir paauglių literatūroje. Tyrimo metu ši literatūra buvo sugrupuota į tris kategorijas: 1) Vilniaus įkūrimo mitas, „Vilniaus padavimai“ ir jų maršrutai grožiniuose tekstuose; 2) originalieji prozos tekstų Vilniaus maršrutai; 3) pažintiniai Vilniaus maršrutai. Atliekant literatūros analizę buvo sudaryti ir nupiešti kiekvieno analizuojamo kūrinio literatūriniai žemėlapiai. Suskaičiavus visas vietas, kuriose vyksta tyrimui atrinktų knygų veiksmas, gauta 118 unikalių Vilniaus objektų. Dauguma knygose minimų objektų susitelkę centrinėje miesto dalyje ir tarsi atkartoja patį pirmąjį „Vilniaus padavimų“ (1931 m.) žemėlapi. Šias 118 vaikų ir paauglių literatūroje aprašomas unikalias Vilniaus vietas priskyrus seniūnijoms paaiškėjo, kad šio tipo knygose dažniausiai minimos yra Senamiesčio, Naujamiesčio ir Užupio seniūnijos. Tai visiškai nesutampa su pastarųjų metų demografiniais Vilniaus duomenimis, kuriais remiantis daugiausia jaunųjų skaitytojų gyvena Verkių, Pašilaičių ir Antakalnio seniūnijose. Taip pat labai mažai dėmesio vaikų ir paauglių literatūroje skiriama Rasoms, Naujininkams, Lazdynams, Karoliniškėms, Viršuliškėms ir dar keliems nuo miesto centro labiau nutolusiems mikrorajonams. Vadinas, dauguma jaunųjų skaitytojų ne tik vyksta į miesto centrą kaip į jiems mažiau iš knygų žinomą teritoriją, bet ir skaitydami šią literatūrą, tikėtina, ne visuomet gali tapatintis su knygų veiksmo erdve kaip su sava, pažįstama, artima.

Reikšminiai žodžiai: literatūrinis žemėlapis, Vilniaus žemėlapis, lietuviška vaikų ir paauglių literatūra, legendos.

Maps of Vilnius in Lithuanian Children and Young Adult Literature of the Early Twenty-First Century

Abstract. At the beginning of the twenty-first century, twenty-six books for children and young adults were published in Lithuania. All the books were set in Vilnius. The 700th anniversary of the first mention of the name of Vilnius, which the city celebrated in 2023, is a meaningful occasion to explore a topic that has not been researched yet—the representation of Vilnius in Lithuanian children and young adult literature of the early twenty-first century. I classified this literature into three categories: 1) the myth of the founding of Vilnius and the “Tales of Vilnius” and their routes in fiction; 2) the original Vilnius routes in prose texts; and 3) the educational Vilnius routes. Literary maps were drawn for each of the literary works analyzed. One hundred and eighteen unique

Received: 10/05/2024. **Accepted:** 28/11/2024.

Copyright © 2023 Asta Plechavičiūtė. Published by the [Martynas Mažvydas National Library of Lithuania](#).

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY 4.0\)](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

objects of Vilnius were counted in the books selected for the research. Most of the objects are concentrated in the central part of the city and seem to replicate the very first map of the *Tales of Vilnius* (1931). The attribution of these 118 places to Vilnius neighborhoods showed that the most frequently mentioned neighborhoods were Senamiestis, Naujamiestis and Užupis. This does match the recent demographic data for Vilnius, according to which the largest number of young readers live in Verkiiai, Pašilaičiai and Antakalnis neighborhoods. Similarly, very little attention in children and young adult literature is paid to Rasos, Naujininkai, Lazdynai, Karoliniškės, Viršuliškės and a few other neighborhoods further away from the city center. This means that for most young readers the city center is less familiar area. Moreover, when reading this literature, they are unlikely to always identify with the setting of the books as their own and familiar.

Keywords: literary map, Vilnius map, Lithuanian children and young adult literature, legends.

Įvadas

Temos aktualumas, problematika ir ištirtumas. Vilnius yra didžiausias, pagal populiacijos kaitą palyginti jaunas ir vis dar augantis Lietuvos miestas – 2024 m. liepos mėnesio duomenimis, apie 117 913 Vilniaus gyventojų dar nebuvo sulaukę pilnametystės (t. y. buvo 0–17 metų amžiaus). Dauguma jų gyveno Verkių, Pašilaičių ir Antakalnio seniūnijose, mažiausiai – Paneriuose, Viršuliškėse ir Grigiškėse¹. Tad 2023 m. švęstas Vilniaus vardo paminėjimo 700 metų jubiliejus buvo prasminga proga panagrinėti dar labai mažai tyrinėtą temą – Vilniaus vaizdavimą vaikų ir paauglių literatūroje. Klaustina: ar vaikams skirtose knygose, kurių pagrindinė veiksmo erdvė – Vilnius, autorių suformuotas dažniausių įvykių vietų maršrutas atitinka jau minėtą jaunosios populiacijos pasiskirstymą Vilniaus seniūnijų žemėlapyje? Koks Vilniaus žemėlapis skleidžiasi vaikų ir paauglių akyse, kai jie skaito pasakas ir legendas apie Vilnių? Kur dažniausiai gyvena vaikams ir paaugliams skirtų grožinių knygų personažai? Kaip tie geografiniai taškai aprašomi ir kaip prisideda prie kūrinio istorijos kūrimo, ar padeda jaunesiems skaitytojams suprasti skirtingas kultūros epochas ir istoriją? Ar pažintinė literatūra jaunuosius skaitytojus pakankamai gerai supažindina su miestu, kuriame jie gimė arba į kurį atvyksta gyventi ar apsilanko kaip turistai? Galiausiai, kurioms Vilniaus vietoms rašytojai skyrė daugiausia dėmesio, o kurios šiame žemėlapyje tebėra „baltosios dėmės“?

Pirmaisiais XXI a. dešimtmečiais vaikų literatūrą tyrinėjo Kęstutis Urba², Džiuljeta Maskuliūnienė³, Loreta Jakonytė-Kvedarienė⁴, Asta Skujytė-Razmienė⁵, Asta Gustaitienė⁶, Inga

¹ *Vilniaus gyventojų statistika*. Prieiga per internetą: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiOTI2Mzk5MjEtZGU5Yi00MTU1LWFkOGEtYmQ2M2ZiM2RmYzQxIiwidCI6ImFmZjM2MzZmMxLTNINWUtNDdlOC1hZjkzLTE4NTFkNmQxZmUzYiIsImMiOiJh9> [žiūrėta 2024-07-10].

² Žr. visų pirma: Urba, K. *Auginančioji literatūra: XX a. lietuvių vaikų literatūros tyrimai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2015; Urba, K. Mediniai personažai vaikų literatūroje. *Acta Humanitaria Universitatis Saulensis*, 2011, t. 13, p. 184–194, taip pat prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367182322389/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2024-06-09]. Taip pat žr. *Vaikų literatūra – laisvė ir kontrolė = Freedom and Control in / of Children's Literature* / sudarė K. Urba. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013.

³ Žr. visų pirma: Maskuliūnienė, D. Naujasis didaktizmas šiuolaikinėje lietuvių paauglių prozoje. In: *Vaikų literatūra – laisvė ir kontrolė = Freedom and Control in / of Children's Literature* / sudarė K. Urba. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, p. 54–69; Maskuliūnienė, D. Lauryno Ivinskio grožinės prozos didaktika. In: *Priešaušrio mokslas, kultūra ir švietimas: Lauryno Ivinskio 200-osioms gimimo metinėms* / sudarė A. Auksoriūtė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, p. 147–160; Maskuliūnienė, D. Vaiko tema Gabrielės Petkevičaitės-Bitės kūryboje. In: *Bitės laikas: privataus ir viešo gyvenimo modeliai* / sudarytoja R. Bleizgienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 75–89; Maskuliūnienė, D. Vaižganto vaizduotės sukurto pasaulio vaikai. *Rubinaitis*, 2019, Nr. 3 (91), p. 7–13, taip pat prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2019-nr-3-91/vaizganto-vaizduotes-sukurto-pasaulio-vaikai/> [žiūrėta 2024-06-09].

⁴ Žr. visų pirma: Jakonytė, L. *Šeimos vaizdinys sovietmečio lietuvių literatūroje vaikams*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015.

⁵ Žr. visų pirma: Skujytė-Razmienė, A. Nostalgija, kasdienybė ir truputis magijos (2022 m. realistinė proza vaikams ir jaunimui). *Rubinaitis*, 2023, Nr. 2 (106), p. 5–10, taip pat prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2023-nr-2-106/nostalgija-kasdienybe-ir-truputis-magijos-2022-m-realistine-proza-vaikams-ir-jaunimui/> [žiūrėta 2024-06-09].

⁶ Gustaitienė, A. Gendručio Morkūno kūryba vaikams ir jo „Grįžimo istorija“ literatūros teologijos požiūriu. *Literatūra*, 2018, t. 59, Nr. 1, p. 68–86, <https://doi.org/10.15388/Litera.0.0.11875>.

Mitunevičiūtė⁷ ir kiti. Taip pat šių bei kitų autorių apžvalgos ir straipsniai apie vaikų ir paauglių literatūrą publikuojami mokytojams, bibliotekininkams, literatūros tyrėjams, rašytojams, iliustruotojams, leidėjams, tėvams ir studentams skirtame žurnale „Rubinaitis“⁸. Tačiau pastarąjį dešimtmetį vaikams ir paaugliams skirtos literatūros tyrinėjimai nėra gausūs. Jų kontekste išsamių mokslinių darbų, sukonzentruotų į miesto (konkrečiai Vilniaus) vaizdavimą vaikų literatūroje, praktiškai nėra. Vienas svarbesnių tyrimų yra 2011 m. išleistame mokslinių straipsnių rinkinyje „Literatūrinė Kauno regiono savimonė“ pasirodęs literatūrologės A. Gustaitienės straipsnis „Kaunas kauniečių rašytojų kūriniuose vaikams“⁹, kuriame gana lakoniškai analizuojami devynių autorių kūriniai vaikams, nepasitelkiant jokio miesto tyrimo ar su juo susijusių mokslinių priegijų. Dar galima paminėti Godos Baranauskaitės-Dangovienės 2020 m. apgintą magistro darbą „Miestas šiuolaikinėje paauglių literatūroje: Unės Kaunaitės „Sudie, rytojau“ ir Akvilinos Cicėnaitės „Niujorko respublika“¹⁰ – jame išsamiai aptariamos dvi paaugliams skirtos grožinės knygos (Unės Kaunaitės „Sudie, rytojau“ ir Akvilinos Cicėnaitės „Niujorko respublika“), kurių pagrindinė veiksmo vieta yra Vilnius. Tačiau pažintinė literatūra vaikams apie Vilnių (tekstai ir knygos, kuriose pažintinė informacija derinama su grožiniu tekstu) yra likusios tarsi užribyje, rimtesniuose mokslo darbuose jos visai neapžvelgtos, nors tokios knygos yra kokybiškos, įdomios, daugiasluoksnės, taip pat sulaukusios specialistų teigiamų vertinimų, pripažintos skaitytojų ir pelniusios įvairių komisijų nominacijų ar apdovanojimų. Pastebėtina ir tai, kad vaikų knygų žemėlapiai, vaikų literatūros geografija ir kartografija yra visiškai netyrinėtos sritys.

Lietuva nėra išimtis. Knygos veiksmo erdvė ir vieta per pastaruosius dešimtmečius buvo nuodugnai aptarinėjami užsienio bendrosiose literatūros studijose, tačiau tik nedaugelyje plačiau gilinimasi į erdvės ir vietos problematiką vaikų literatūroje. Anot Ninos Gogaos ir Bettinos Kümmerling-Meibauer, tik pastarąjį dešimtmetį pastebėta, kad vaikų literatūros žemėlapių ir apskritai žemėlapių analizė yra perspektyvi vaikų literatūros tyrimų tema. Žemėlapiai vaikų literatūroje yra ne tik pagalbinė vaizdinė priemonė, padedanti jaunajam skaitytojui lengviau sekti pasakojimo eigą ir įvykius arba nukeliauti į įsivaizduojamus, nerealius (fantazijos) pasaulius. Kai kurie žemėlapiai ir kai kurie žemėlapiavimo (angl. *acts of mapping*) veiksmai netgi meta iššūkį nusistovėjusiems, tradiciniams mąstymo būdams ir įtraukia skaitytojus į kūrybišką, vaizduotę lavinantį ir metaforinį mąstymą arba skatina juos ugdyti ir plėtoti tokius gebėjimus. Šiame straipsnyje aptariamų klausimų tyrimas suteikia naujų įžvalgų apie žemėlapių istorinį ir teorinį poveikį vaikų literatūroje. Be to, integruojant įvairių mokslo disciplinų, pavyzdžiui, vaikų literatūros, tyrimus, paveikslėlių studijas, pažinimo studijas ir geografinį raštingumą, žemėlapių ir žemėlapiavimo vaikų literatūroje tyrinėjimas įgauna tarpdisciplininį aspektą¹¹. Tad užsienio tyrėjams

⁷ Mitunevičiūtė, I. Ekologinis Vytauto Petkevičiaus *Didžiojo medžiotojo Miko Pupkaus* potencialas. *Colloquia*, 2015, t. 35, p. 109–126, <https://doi.org/10.51554/Col.2015.29034>.

⁸ Žr. pavyzdžiui: Tutlytė, K. Etiniai vaiko pasirinkimai Holokausto situacijoje: Icchoko Mero romanas „Ties gatvės žibintu“ literatūros etikos aspektu. *Rubinaitis*, 2022, Nr. 4 (104), p. 18–29, taip pat prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2022-nr-4-104/etiniai-vaiko-pasirinkimai-holokausto-situacijoje-icchoko-mero-romanas-ties-gatves-zibintu-literaturos-etikos-aspektu/> [žiūrėta 2024-06-09]; Džekčioriūtė, V. Tradicinių lietuvių mitinių būtybių vaizdinių transformacijos šiuolaikinėje lietuvių vaikų literatūroje: baubo ir maumo atvejais. *Rubinaitis*, 2023, Nr. 4 (108), p. 30–38, taip pat prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2023-nr-4-108/tradiciniu-lietuviu-mitiniu-butybiu-vaizdiniu-transformacijos-siuolaikineje-lietuviu-vaiku-literaturoje-baubo-ir-maumo-atvejais/> [žiūrėta 2024-06-09]; Bernotaitė, S. Egzilio moterų kūrybos ir rašymo vaikams paralelė. *Rubinaitis*, 2023, Nr. 4 (108), p. 39–45, taip pat prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2023-nr-4-108/egzilio-moteru-kurybos-ir-rasymo-vaikams-paralele/> [žiūrėta 2024-06-09].

⁹ Gustaitienė, A. Kaunas kauniečių rašytojų kūriniuose vaikams. In: *Literatūrinė Kauno regiono savimonė* / sudarytoja I. Žakevičienė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011, p. 35–47.

¹⁰ Baranauskaitė-Dangovienė, G. *Miestas šiuolaikinėje paauglių literatūroje: Unės Kaunaitės „Sudie, rytojau“ ir Akvilinos Cicėnaitės „Niujorko respublika“: [magistro darbas]*. Vilnius: Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas, 2020. Prieiga per internetą: <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:193292537/datastreams/MAIN/content> [žiūrėta 2024-06-09].

¹¹ Plačiau žr. Goga, N.; Kümmerling-Meibauer, B. Introduction: Maps and Mapping in Children's Literature. In: *Maps and Mapping in Children's Literature: Landscapes, Seascapes and Cityscapes* / Eds. N. Goga, B. Kümmerling-Meibauer. Amsterdam: John Benjamins, 2017, p. 1–14, <https://doi.org/10.1075/clcc.7.01gog>. Taip pat žr. Moretti, F. *Atlas of the European Novel, 1800–1900*. London: Verso, 1999, p. 5.

pradėjus skirti dėmesio miesto, kaip pagrindinės vaikų ir paauglių knygų veiksmo erdvės, vaizdavimo tyrinėjimams, 2017 m. išleistas Ninos Gogaos ir Bettinos Kümmerling-Meibauer sudarytas mokslinių straipsnių rinkinys „Maps and Mapping in Children’s Literature: Landscapes, Seascapes and Cityscapes“ („Žemėlapiai ir vietų žymėjimas vaikų literatūroje: kraštovaizdžiai, jūros ir miesto peizažai“)¹², kuriame tyrėjai stengėsi išsiaiškinti ir aptarti, kaip žemėlapiai ir žemėlapiavimas vaikų literatūroje prisideda prie vaikų gebėjimo orientuotis skirtingose vietose vystymosi. Taip pat dėmesys sutelkiamas į tikrų miestovaizdžių (angl. *cityscapes*), pavyzdžiui, Berlyno, Milano, Niujorko ir Prahos, vaizdavimą paveikslėlių knygose ir prozos tekstuose vaikams. Aptariami ir žemėlapiai, vaikų literatūroje vaizduojantys išgalvotus kraštovaizdžius; pabrėžiami du esminiai aspektai: žanro įtaka ir pamatinių ideologinių klausimų svarba suprantant žemėlapius ir su jais susijusias erdves.

2015 m. Lietuvoje buvo inicijuotas projektas „Literatūros geografija: tekstų teritorijos ir vaizduotės žemėlapiai“¹³, kuris sumanytas atsiradus poreikiui kartografuojant literatūrą apie miestą kompensuoti jau nutilusio ir nutolusio kitakalbio Vilniaus praradimą, kurti žemėlapius. Projekte dirbo šie tyrėjai: dr. Inga Vidugirytė-Pakerienė (vadovė), dr. Laimonas Briedis, dr. Taisija Laukkonėn, dr. Julija Snežko, taip pat skaitmeninės kartografijos specialistai – prof. dr. Giedrė Beconytė ir dr. Andrius Balčiūnas. Šių mokslininkų sukurti žemėlapiai (jie kurti literatūros kartografavimo principu – žymint kūrinių geografinius duomenis skaitmeniniuose žemėlapiuose) buvo sumanyti kaip literatūros ir kartografijos sąveikos eksperimentas, natūraliai išsirutuliojęs iš literatūros geografijos tyrimų. Atliekant jį siekta išsiaiškinti, kuo ir kaip toks tarpdisciplininis projektas gali būti naudingas literatūros skaitymui, kūrinių erdvės suvokimui ir įsivaizdavimui, analizei ir interpretacijai, taip pat – literatūros tyrimų pristatymui ir populiarinimui. Projekto autoriai pasirinko kūrinius su dideliu topografinės medžiagos kiekiu – Ričardo Gavelio, Jurgio Kunčino ir Antano Ramono tekstus. Literatūros žemėlapiuose buvo žymima geografinė kūrinių informacija: vietos, objektai, maršrutai, panoramos. Projekto metu jau buvo pasirodžiusios ir didesnės apimties knygos vaikams ir paaugliams, kurių veiksmo vieta – Vilnius (Justino Žilinsko¹⁴, Akvilinos Cicėnaitės¹⁵, Unės Kaunaitės¹⁶, Kristinos Gudonytės¹⁷ kūriniai). Tačiau jie į projekto tyrimo lauką įtraukti nebuvo arba dėl to, kad nepateko į tyrėjų chronologinę imtį, arba dėl laiko ir žmogiškųjų išteklių trūkumo, arba tiesiog liko užribyje kaip „vaikiški“ ar „rimto“ tyrimo neverti tekstai.

Tyrimo šaltiniai. Siekiant kompensuoti panašių tyrimų vaikų literatūros srityje trūkumus šiame straipsnyje koncentruojamasi į Vilniaus padavimus ir vaikams bei paaugliams skirtas prozos knygas, kurių veiksmo vieta yra Vilnius, taip pat pažintines knygas, padedančias jaunajam skaitytojui geriau pažinti gimtąjį (arba tokį, į kurį tik trumpam atvykstama) miestą. Straipsnyje analizuojamos XXI a. publikuotos vaikams ir paaugliams skirtos 26-ios knygos. Daugiausia dėmesio skiriama 2010–2023 m. publikuotoms knygoms, nes jos yra naujausi ir mažiausiai tyrėjų dėmesio sulaukę kūriniai, be to, pagal stilistiką ir tematiką šios knygos – artimiausios ir geriausiai suprantamos šių laikų jaunajam skaitytojui.

Kitas knygų atrankos kriterijus – kokybiški ar pripažinti tekstai (knygos, laimėjusios ar nominuotos Metų knygų rinkimuose, IBBY apdovanojimuose, kituose konkursuose, parašytos statistiškai populiariausių vaikų knygų autorių (pagal LATGA panaudos bibliotekose duomenis). Taip pat pasirinkti kūriniai „Vilniaus legenda“¹⁸ ir „Vilniaus padavimai“¹⁹ (tai senesni, bet itin svarbūs kūriniai,

¹² *Maps and Mapping in Children’s Literature: Landscapes, Seascapes and Cityscapes* / Eds. N. Goga, B. Kümmerling-Meibauer. Amsterdam: John Benjamins, 2017, <https://doi.org/10.1075/clcc.7>.

¹³ Projektas „Literatūros geografija: tekstų teritorijos ir vaizduotės žemėlapiai“. In: *Vilniaus literatūra*. Prieiga per internetą: http://www.vilniusliterature.flf.vu.lt/?page_id=54 [žiūrėta 2024-06-09].

¹⁴ Žilinskas, J. *Mano Vilnius mano*. Vilnius: Aukso žuvis, 2015.

¹⁵ Cicėnaitė, A. *Niujorko respublika*. Vilnius: Alma littera, 2015.

¹⁶ Kaunaitė, U. *Sudie, rytojau*. Vilnius: Žara, 2011.

¹⁷ Gudonytė, K. *Jie grįžta per pilnatį*. Vilnius: Tyto alba, 2015.

¹⁸ *Vilniaus legenda* / legendą papasakojo D. Juozėnas. Vilnius: Alma littera, 2007.

¹⁹ Žukauskas, P. *Vilniaus padavimai*. Kaunas: Aitra, 1931.

nes jie padarė nemažą įtaką šiuolaikinių kūrinių siužetams), autorinės pasakos, grožinės literatūros tekstai, pažintinės arba grožinės-pažintinės knygos. Pagal turinį ir paskirtį šie tekstai straipsnyje skirstomi į šias grupes:

- *Vilniaus įkūrimo legenda* („Vilniaus legenda“ / legendą papasakojo Dainius Juozėnas²⁰; Balio Sruogos „Giesmė apie Gediminą: gražiajam jaunimėliui“²¹);
- *Vilniaus padavimai* (Prano Žukausko „Vilniaus padavimai“²²);
- *Vilniaus padavimų adaptacijos ir sekimai* („Vilniaus siaubūnas“ / legendą papasakojo Albina Varnienė²³; Ulos Šimulynaitės „Vilniaus miesto legendos“²⁴; Antano Ramono „Vilniaus legendos; Pasakos“²⁵);
- *vaikų ir paauglių grožinė literatūra, kurios veiksmo vieta yra Vilnius* (Justino Žilinsko „Mano Vilnius mano“²⁶; Justino Žilinsko ir Povilo Vincento Jankūno „Atgal į Vilnių! Grafinis miesto metraštis: pagal knygą „Mano Vilnius mano““²⁷; Kristinos Gudonytės „Jie grįžta per pilnatį“²⁸; Danės Griganės „Šarka: prisiminimų apysaka“²⁹; Akvilinos Cicėnaitės „Niujorko respublika“³⁰; Unės Kaunaitės „Sudie, rytojau“³¹; Tomo Dirgėlos „Domas ir Tomas. Dingusios knygos mįslė“³²; „Domas ir Tomas. Gedimino bokšto byla“³³; „Užkeiktoji pono Kuko knyga“³⁴);
- *pažintinės vaikams ir paaugliams skirtos knygos apie Vilnių* (Rūtos Norkūnės „Vilnius. Vija ir Meška miestinėja: miesto gidas“³⁵; Arūno Bėkštos ir Kamilės Bėkštaitės-Dirsienės „Atrandu ir spalvinu Vilnių = Discover and Colour Vilnius“³⁶; „Vilniaus vienuolynų istorijos“ / sudarytojos Violeta Indriūnienė ir Laura Misiūnaitė³⁷; „Vilniaus arkikatedros mįslės“ / kūrybinė grupė: Violeta Indriūnienė, Rita Pauliukevičiūtė, Alina Pavasarytė, Birutė Valečkaitė³⁸; Zigmąs Vitkus „Lietuvos valdovai pasakoja vaikams“³⁹; Nelės Kostinienės, Živilės Mikailienės, Linos Itagaki „Vilniaus rūmai ir jų šeimininkai“⁴⁰; Nelės Kostinienės, Živilės Mikailienės, Linos Itagaki „Karališka vaikystė: viena 1529 metų rudens diena“⁴¹; Linos Mickutės „Pasaka apie paskutinį Lietuvos princą“⁴²; Nelės Kostinienės, Živilės Mikailienės, Mariaus Zavadskio „Vilnios pakrantės paslaptys: seniausio Vilniaus medinio pastato istorija“⁴³; Živilės Miežytės „Vilniaus Vilnius“⁴⁴; Marijos Čepaitytos ir Polinos

²⁰ *Vilniaus legenda* / legendą papasakojo D. Juozėnas.

²¹ Sruoga, B. *Giesmė apie Gediminą: gražiajam jaunimėliui*. Vilnius: Labdaros ir paramos fondas „Švieskime vaikus“, 2018.

²² Žukauskas, P. *Vilniaus padavimai*.

²³ *Vilniaus siaubūnas* / legendą papasakojo A. Varnienė. Vilnius: Alma littera, 2009.

²⁴ Šimulynaitė, U. *Vilniaus miesto legendos*. Vilnius: Šv. Jono gatvės galerija, 2016.

²⁵ Ramonas, A. *Vilniaus legendos; Pasakos*. Vilnius: Lietus, 2001.

²⁶ Žilinskas, J. *Mano Vilnius mano*.

²⁷ Žilinskas, J.; Jankūnas, P. V. *Atgal į Vilnių! Grafinis miesto metraštis pagal knygą „Mano Vilnius mano“*. Vilnius: Aukso žuvis, 2020.

²⁸ Gudonytė, K. *Jie grįžta per pilnatį*. Vilnius: Tyto alba, 2015.

²⁹ Griganė, D. *Šarka: prisiminimų apysaka*. Vilnius: Labdaros ir paramos fondas „Švieskime vaikus“, 2022.

³⁰ Cicėnaitė, A. *Niujorko respublika*.

³¹ Kaunaitė, U. *Sudie, rytojau*. Vilnius: Žara, 2011.

³² Dirgėla, T. *Domas ir Tomas. Dingusios knygos mįslė*. Vilnius: Tyto alba, 2019.

³³ Dirgėla, T. *Domas ir Tomas. Gedimino bokšto byla*. Vilnius: Tyto alba, 2023.

³⁴ Dirgėla, T. *Užkeiktoji pono Kuko knyga*. Vilnius: Tyto alba, 2020.

³⁵ Norkūnė, R. *Vilnius. Vija ir Meška miestinėja: miesto gidas*. Vilnius: Alma littera, 2020.

³⁶ Bėkšta, A.; Bėkštaitė-Dirsienė, K. *Atrandu ir spalvinu Vilnių = Discover and Colour Vilnius*. Vilnius: Gelmės, 2016.

³⁷ *Vilniaus vienuolynų istorijos* / sudarytojos V. Indriūnienė ir L. Misiūnaitė. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2022.

³⁸ *Vilniaus arkikatedros mįslės* / kūrybinė grupė: V. Indriūnienė, R. Pauliukevičiūtė, A. Pavasarytė, B. Valečkaitė. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2017.

³⁹ Vitkus, Z. *Lietuvos valdovai pasakoja vaikams*. Vilnius: Alma littera, 2022.

⁴⁰ Kostinienė, N.; Mikailienė, Ž.; Itagaki, L. *Vilniaus rūmai ir jų šeimininkai*. Vilnius: Tikra knyga, 2020.

⁴¹ Kostinienė, N.; Mikailienė, Ž.; Itagaki, L. *Karališka vaikystė: viena 1529 metų rudens diena*. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2021.

⁴² Mickutė, L. *Pasaka apie paskutinį Lietuvos princą*. Vilnius: 700 eilučių, 2021.

⁴³ Kostinienė, N.; Mikailienė, Ž.; Zavadskis, M. *Vilnios pakrantės paslaptys: seniausio Vilniaus medinio pastato istorija*. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2023.

⁴⁴ Miežytė, Ž. *Vilniaus Vilnius*. Vilnius: Labdaros ir paramos fondas „Švieskime vaikus“, 2018.

Kucenko „Vilniaus Vištytė“⁴⁵; Ginos Viliūnės „Išgelbėti mešką: nuotykiškai Renesanso Vilniuje“⁴⁶; Agnės Ulytės ir Monikos Vaicenavičienės „Gatvių susitikimai: o kas, jei Vilniaus gatvės šnekėtųsi?“⁴⁷).

Straipsnio tikslas – papildyti Lietuvoje pradėtus literatūros geografijos tyrimus, iki šiol apėmusius išskirtinai suaugusiųjų lektūrą (Ričardo Gavelio⁴⁸, Jurgio Kunčino⁴⁹ ir Antano Ramono⁵⁰ tekstai) XXI a. vaikų literatūros kūriniams apie Vilnių, kartu aptariant, kokį vaidmenį atlieka autorių pasirinktos konkrečios vietos analizuojamuose šaltiniuose ir įtraukti per pastaruosius dešimtmečius pagausėjusią vaikų ir paauglių literatūrą į bendrą lietuvių literatūros Vilniaus žemėlapių sistemą. Siekiant nurodyto tikslo keliami šie tyrimo uždaviniai: 1) apžvelgti, kas yra literatūrinis žemėlapis (literatūros geografija); 2) atlikti literatūros geografijos tyrimą vizualizuojant pasirinktų literatūros kūrinių maršrutus; 3) nustatyti, kokios Vilniaus vietos vaikų ir paauglių literatūroje dažniausios, kas tą dažnumą lemia; 4) suprasti, kokie miesto elementai dažniausiai pasitelkiami kuriant pasakojimus ir kokias reikšmes jie įgauna skirtinguose kontekstuose; 5) išsiaiškinti, kaip Vilniaus miesto vaizdai ir simboliai yra panaudojami vaikų ir paauglių literatūroje ir kokią įtaką jie daro skaitytojams, kaip šie literatūriniai vaizdiniai formuoja vaikų ir paauglių supratimą apie Vilnių ir jo kultūrinę identitetą; 6) sudarant „lankytinų“ objektų žemėlapių išsiaiškinti, ar pažintinės knygos pakankamai išsamiai supažindina jaunuosius skaitytojus (vilniečius ir miesto svečius) su miestu, po kurį jie vaikščioja, taip pat išsiaiškinti, ar žemėlapiai tokiose knygose tinkamai panaudoti kaip grafiniai elementai; 7) apžvelgti Vilniaus miesto žemėlapių kaip atskirą knygose naudojamą grafinę vizualinę priemonę, taip pat – realaus miesto žemėlapių įtaką kūrinių atsiradimui.

Tyrimo metodika. Kaip minėta, straipsnyje didžiausias dėmesys skiriamas autorinei, originaliajai kūrybai, siekiant suprasti, kurios miesto vietos yra svarbiausios ir kodėl jos atsiranda autorių kūryboje. Poezija šiame darbe neanalizuojama.

Kiekviena knyga, ar ji būtų trumpa legenda, ar didesnės apimties romanas paaugliui, jaunajam skaitytojui netiesiogiai siūlo žemėlapi, maršrutą, tarsi vedžioja jį po tam tikras (dažniausiai sąmoningai) parinktas miesto vietas. Pasitelkiant literatūros geografijos tyrimo metodą ir skaitant atrinktas knygas siekiama atrasti vietas, jas susisteminti. Taip bandoma išsiaiškinti: kokius „maršrutus“ jaunajam skaitytojui siūlo kiekviena knyga atskirai ir kokį bendrą vaizdą galima pamatyti žemėlapyje pažymėjus visas tose knygose minimas vietas? kokios vietos ir kodėl vienam ar kitam autoriui svarbiausios? ar jaunas skaitytojas grožiniuose tekstuose atpažįsta Vilnių kaip savo miestą? ar pažintinės knygos apie Vilnių suteikia jam pakankamai (ir kokios) informacijos?

Bandant atsakyti į pagrindinį klausimą – kokiose Vilniaus vietose dažniausiai vyksta vaikams bei paaugliams skirtų knygų veiksmas, taip pat siekiant nupiešti kuo tikslesnį ir išsamesnį bendrą Vilniaus literatūrinį žemėlapi, visos pasirinktos knygos ir tekstų rinkiniai buvo analizuojami kiekvienas atskirai. Dėl skirtingų veiksmo vietų kiekvienas rinkinio „Vilniaus padavimai“ padavimas ir legenda buvo vertinami kaip atskiras kūrinys⁵¹.

Analizės metu buvo pasižymėtos visos konkretaus kūrinio veiksmo vietos jas kuo tiksliau įvardijant. Pavyzdžiui, Gedimino bokštas, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LNB), Kreivasis kalnas. Jei knygoje minimas objektas neišlikęs, bet įmanoma atsekti jo buvimo vietą, rašomas to laikotarpio pavadinimas, nurodant dabartinę adresą, pavyzdžiui, buvęs „Spalio“ kino teatras

⁴⁵ Čepaitytė, M.; Kucenko, P. *Vilniaus Vištytė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2023.

⁴⁶ Viliūnė, G. *Išgelbėti mešką: nuotykiškai Renesanso Vilniuje*. Vilnius: Tyto alba, 2023.

⁴⁷ Ulytė, A.; Vaicenavičienė, M. *Gatvių susitikimai: o kas, jei Vilniaus gatvės šnekėtųsi?* Vilnius: Aukso žuvys, 2020.

⁴⁸ Žr. Gavelis, R. *Vilniaus pokeris*. Vilnius: Vaga, 1989; Gavelis, R. *Vilniaus džiazas*. Vilnius: Vaga, 1993.

⁴⁹ Žr. Kunčinas, J. *Tūla*. Vilnius: Lietuvių rašytojų sąjungos leidykla, 1993; Kunčinas, J. *Glisono kilpa*. Kaunas: „Nemuno“ redakcija, 1992; Kunčinas, J. *Blanchisserie, arba Žvėrynas – Užupis*. Vilnius: Tyto alba, 1997.

⁵⁰ Žr. Ramonas, A. *Balti praėjusios vasaros debesys*. Panevėžys: Baltoji varnelė, 1991.

⁵¹ Pakartotiniai legendų ir padavimų perleidimai neskaiciuojami.

(Didžioji g. 18). Jei autorius nemini nei objekto konkretaus adreso, nei pavadinimo ir apie jo vietą kalba abstrakčiai, pavyzdžiui, gimnazija Žirmūnuose, mokykla Antakalnyje, – tokių vietų konkrečios koordinatės nustatytos pagal jas sufleruojančias knygoje esančias užuominas – objektus, gatves ir aplinkui esančius kitus objektus, pavyzdžiui, kiemus, stadionus, parduotuves ir smulkiosios architektūros detales. Jei įvykio vieta knygoje svarbi, bet nėra labai tiksliai konkretizuojama, stengiamasi kaip įmanoma tiksliau nustatyti jos koordinatės ir pavadinti ją apytiksliai, pavyzdžiui, Pilies gatvės pradžia, Žydų gatvė, įėjimas į Vingio parką nuo Gerosios Vilties gatvės pusės ir taip toliau. Retais atvejais sudarant literatūrinį žemėlapij jame žymima visa gatvė arba seniūnija (Fabijoniškės, Gedimino prospektas – knygoje dar minimas kaip Lenino prospektas), jeigu paminima, kad veiksmas vyko juose, arba jeigu nagrinėjama pažintinė knyga, kurioje pasakojama apie miesto vietas plačiau, ne taip lokaliai, nes tokiose knygose siekiama papasakoti skaitytojui apie kurį nors Vilniaus seniūniją, o ne paminėti vieną konkretų objektą.

Vienas analizuojamų leidinių – Agnės Ulytės ir Monikos Vaicenavičienės pažintinė knyga „Gatvių susitikimai. O kas, jeigu Vilniaus gatvės šnekėtųsi?“⁵² – nebuvo skaidoma objektais dėl specifinio turinio – joje kalbama apie gatves apskritai, o ne apie konkrečius objektus, pavyzdžiui, minima Kaštonų gatvė, Birutės gatvė ir kita. Šios knygos veiksmo vietų žemėlapis nebuvo sudarytas, bet jį įtraukta skaičiuojant seniūnijų paminėjimo dažnumą (žr. 3 lentelę, p. 198–199).

Suregistravus visas vietas, kuriose vyksta atrinktų knygų veiksmas, pasitelkiant *Google* žemėlapius nustatytos visų analizuojamose knygose minimų objektų tikslios koordinatės pagal platumą ir ilgumą. Šie duomenys suvesti į skaičiuoklę *Microsoft Excel* (kiekvienos knygos ar legendos duomenys – atskiras skaičiuoklės dokumentas), tuomet jie perkelti į Vilniaus žemėlapij naudojantis duomenų atvaizdavimo žemėlapiuose programa *ArcGIS Map*. Šia programa nupieštas kiekvienos knygos veiksmo žemėlapis (straipsnyje žemėlapijai pateikti ne prie kiekvienos aptariamų knygos; jie pateikiami tada, kai knygoje minimos tik 1–3 veiksmo erdvės).

Suskaičiavus ir apibendrinus visų kūrinių veiksmo vietas, visi duomenys buvo suvesti į vieną bendrą *Microsoft Excel* dokumentą. Taip buvo siekiama išsiaiškinti geografinių objektų pasikartojimo visuose apžvelgtuose kūriniuose tendencijas. Tam pasitelktas toks skaičiavimo būdas: knygoje paminėta veiksmo vieta (pavyzdžiui, Katedros aikštė, konkretus pastatas ar paminklas) gauna 1 balą, nors knygoje ji gali būti paminima ir daugiau kartų. Taip suskaičiuotas objektų paminėjimo dažnumas ir šie duomenys taip pat perkelti į Vilniaus žemėlapij, tačiau šį kartą gautas ne tik paprastas knygoje minimų objektų maršrutas, bet ir yra galimybė matyti objekto svarbą pagal jo paminėjimo dažnumą.

Atlikus objekto dažnumo skaičiavimus kiekvienas objektas buvo priskirtas konkrečiai Vilniaus seniūnijai⁵³; pavyzdžiui, Europos verslo centras – Šnipiškėms, LNB – Naujamiesčiui, Gamtininkų stotis (Džiaugsmo g. 44) – Naujajai Vilniai. Nors Užupis administraciškai nėra atskira seniūnija, o priklauso Senamiesčiui, jis buvo išskirtas kaip savarankiškas vienetas – taip siekta išsiaiškinti (paneigti ar patvirtinti) jo svarbą ir įtaką ne tik suaugusiųjų, bet ir vaikų literatūros tekstams. Atlikus šiuos skaičiavimus, Vilniaus žemėlapyje pavaizduotas veiksmo vietų dažnumas pagal seniūnijas ir bandyta nustatyti Vilniaus seniūnijų svarbą tekstams, veiksmo vietai, taip pat siekta atrasti „baltąsias dėmes“ – vietas, kuriose aptariamų knygų veikėjai lankėsi mažiausiai.

Straipsnio struktūra. Straipsnis sudarytas iš dviejų dalių. Pirmojoje, teorinėje, dalyje remiantis dalyko literatūros analize aptariama žemėlapių vaikų literatūroje ir literatūros geografijos bei kartografijos sąvokos. Antrojoje, empirinėje, dalyje taikant literatūrinio žemėlapių sampratos analizės perspektyvą rekonstruojami ir vizualizuojami Vilniaus maršrutų atspindžiai vaikų ir paauglių literatūroje. Šios dalies pradžioje (pirmame ir antrame skyriuje) daugiausia dėmesio skiriama Vilniaus įkūrimo legendai ir

⁵² Ulytė, A.; Vaicenavičienė, M. *Gatvių susitikimai: o kas, jei Vilniaus gatvės šnekėtųsi?*

⁵³ Plg. žr. Vilniaus seniūnijos ir bendruomenės. *Vilnius.lt*. Prieiga per internetą: <https://vilnius.lt/lt/savivaldybe/seniunijos-ir-bendruomenes/> [žiūrėta 2023-10-10].

padavimams, taip pat jų įtakai originaliajai kūrybai. Trečiame antrosios dalies skyriuje aptariama, kaip Vilnius vaizduojamas originalioje autorinėje prozoje. Ketvirtas šios dalies skyrius skirtas visai pastarųjų dviejų dešimtmečių pažintinei lektūrai aptarti. Penktame skyriuje aptariami žemėlapiai kaip grafiniai, knygą papildantys informatyvūs elementai. Šeštame skyriuje analizuojama tik viena knyga, kuriai nėra būdingas skaitmeninio kartografavimo principas, tačiau jos sukūrimo šaltinis – realus Vilniaus žemėlapis. Septintame skyriuje apibendrinimas vaikų literatūroje aprašomas Vilniaus kraštovaizdis. Straipsnio pabaigoje pateikiamos išvados.

1. Literatūra ir (įsivaizduojamas) žemėlapis

1.1. Žemėlapiai vaikų literatūroje

Miesto, kaip ir bet kokios kitos erdvės, vaizdavimas vaikų ir paauglių literatūroje gali būti labai įvairus ir atlikti kelias funkcijas: miestas naudojamas kaip fonas, kuriame vyksta veikėjų nuotykių, ugdoma jų savimonė ir plečiasi pasaulio suvokimas. Taip pat miestas tampa vieta, kur pagrindiniai veikėjai patiria nuotykius ir atradimus, gali būti veikėjų brendimo ir savęs pažinimo kelio atspindys, emocinio augimo metafora. Miestas gali padėti vaikams susipažinti su skirtingomis kultūromis ir istorija, turėti suformuotą kultūrinį užtaisą, kurį skaitytojui belieka perskaityti. Veikėjas gali gyventi išgalvotame, fantastiniame arba tradiciniame (realiai egzistuojančiame) mieste, kuriame yra stebuklų, magijos elementų. Apskritai miestas yra vieta, kurioje gali nutikti bet kas.

Miestą suprasti, susiorientuoti jame dažniausiai padeda žemėlapis. Žemėlapiai – ar jie būtų knygos vaikams, ar suaugusiesiems – atlieka tas pačias pagrindines funkcijas: jie gali sukurti vaizduotės erdvę skaitytojui ir (arba) gali atspindėti pagrindinius siužeto įvykius, nurodyti vietas, kuriose jie vyksta, taip pat žemėlapiai gali būti ir fikcinio pasaulio dalis, kaip Roberto Louiso Stevensonso knygos „Lobių sala“ žemėlapis⁵⁴. Tačiau jei suaugusiųjų literatūroje žemėlapiai daugiausia randami fantastinėje literatūroje ir kelionių aprašymuose⁵⁵, vaikų literatūroje – nuo ankstyvųjų paveikslėlių knygų iki paaugliams skirtos literatūros – žemėlapių yra ne tik fantastinėje literatūroje ir kelionių aprašymuose, bet ir daugelyje kitų šios literatūros rūšių⁵⁶.

Kalbant išskirtinai apie grožinę literatūrą, pasakytina, kad žemėlapiai dažniau pasitaiko vaikų grožinėse knygose nei suaugusiųjų literatūroje, taip pat jie apima įvairius žanrus. Vaikų literatūroje priimtinau derinti tekstinius ir vaizdinius elementus, todėl žemėlapiai tampa natūralia knygų dalimi. Jie sukuria vaizduotės erdvę skaitytojams, nuorodą į pagrindinius įvykius ar net tampa fikcinio pasaulio dalimi. Pagaliau jie gali jungti realias ir įsivaizduojamas vietas, padėti plėtoti detektyvines istorijas, orientuoti knygos aplinkoje, spręsti mįsles.

Žemėlapiai vaikų knygose gali būti įvairūs ir funkcionalūs, jie dažnai derina žodinius ir vaizdinius elementus, yra estetiškai patrauklūs ir žaismingi. Jie ne tik padeda sukurti fikcinę erdvę, bet ir žadina vaizduotę bei teikia smagumą skaitytojams⁵⁷.

Žemėlapiai, kaip knygą iliustruojantis priedas, vaikų knygose buvo pradėti naudoti gan seniai – nuo 1883 m., kai žemėlapis buvo įtrauktas į jau minėtą R. L. Stevensonso knygą „Lobių sala“. Tačiau, kaip rodo tyrimai, žemėlapiai ilgai buvo traktuojami kaip iliustracija arba jos priedas, dažnai jie būdavo

⁵⁴ Stevenson, R. L. *Lobių sala* / iliustravo R. Ingpen; iš anglų k. vertė V. Čepļiejus. Vilnius: Nieko rimto, 2019, antras knygos atvartas. Taip pat žr. Gedutis, A. Mokslo žemėlapiai: vizualinės mokslų klasifikavimo praktikos. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2015, t. 35, Nr. 2, p. 6, <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2014.2.8777>.

⁵⁵ Plačiau žr. Gedutis, A. Į rytus nuo saulės, į šiaurę nuo žemės: žemėlapiai šiapus ir anapus pasakojimo. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2017, t. 41, Nr. 2, p. 79–99, <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2017.2.11723>.

⁵⁶ Žr. Sundmark, B. Maps in Children's Books: From Playworld and Childhood Geography to Comic Fantasy and Picturebook Art. *Filoteknos*, 2019, Vol. 9, p. 123, <https://doi.org/10.23817/filotek.9-9>.

⁵⁷ Plg. žr. *ibidem*, p. 124.

publikuojami nuotykių ar fantastinėse knygose (dažniausiai skirtose berniukams, kurie pirmenybę teikdavo žemėlapių faktiniam tikslumui, o ne meniškumui)⁵⁸.

Taigi tik kaip iliustracija vertinami žemėlapiai būdavo pateikiami knygose, skirtose vyresnio amžiaus skaitytojams ar paaugliams (arba vyresniems kaip 10 metų vaikams). Pasakytina ir tai, kad tokiose knygose esančių žemėlapių neanalizuodavo ir tyrėjai ar menotyrininkai, jie daugiausia koncentruodavosi į paveikslėlių knygas, skirtas išskirtinai jaunesnio arba priešmokyklinio amžiaus skaitytojams⁵⁹. Vaikų ir paauglių knygose sutinkami žemėlapiai vaikų literatūros tyrimų lauke buvo tarytum balta dėmė.

Gerai sudarytas žemėlapis papildo kūrinių, yra naudojamas lygiagrečiai su iliustracijomis ir suteikia tekstui papildomą vizualinį lygmenį. O štai tyrėja Clare Ranson žemėlapius, spausdinamus vaikams ir paaugliams skirtose knygose, siūlo suskirstyti į tris grupes:

- (1) žemėlapiai, vaizduojantys realią vietą;
- (2) fantastiniai žemėlapiai, neturintys nieko bendro su realybe, sukurti autoriaus ir kartografo;
- (3) žemėlapiai, kurie jungia realybę ir fantaziją; žemėlapis rodo tikrą vietą, bet ji pakeista, kad atitiktų kūrinio siužetą⁶⁰.

1.2. Literatūros geografija (kartografija), arba literatūros žemėlapių idėja

Tačiau verta aptarti ir ketvirtą žemėlapių grupę – įsivaizduojamus žemėlapius. Skaitytojas, sekdamas knygos veiksmą, nesvarbu, ar tas veiksmas vyktų pavadinimo neturinčioje nekonkrečioje aplinkoje ar, pavyzdžiui, Vilniuje, galvoje susikuria veikėjo judėjimo žemėlapis, įsivaizduoja aplinką. Galima daryti prielaidą, kad, skaitydamas knygas apie Vilnių, vienaip jo žemėlapis susikurs vaikas, šiame mieste niekada nebuvęs arba lankęsis labai retai, kitaip – jame gyvenantis ir aktyviai mieste judantis skaitytojas. Būtų įdomu pasiekti, kokį maršrutą, žemėlapis galvoje susikurs skaitytojas, skaitydamas, pavyzdžiui, apie Renesanso laikų Vilnių. Koks bus jo galvoje besiformuojantis žemėlapis – senojo ar šiuolaikinio miesto?

Į šiuos klausimus galėtų padėti atsakyti literatūros geografija. Įvade minėto projekto „Literatūros geografija: tekstų teritorijos ir vaizduotės žemėlapiai“ kūrėjai (dr. Inga Vidugirytė-Pakerienė, dr. Laimonas Briedis, dr. Taisija Laukkonėn, dr. Julija Snežko) remiasi tipiniu literatūros geografijos apibūdinimu:

Literatūros geografija (vokiškoje tradicijoje: literatūros topografija) domisi rašymu ir skaitymu, paremtu geografinėmis žiniomis, koncepcijomis ir teorijomis, kurios vienaip ar kitaip atspindi ir aiškina žmogaus ryšį su gamtine aplinka ir fizine erdve. Nuo įprastų kūrinių erdvės tyrimų literatūros geografija skiriasi sąmoningu posūkiu prie realios fizinės erdvės, kuris, iš tikrųjų, pasirodė esąs posūkiu prie supratimo, kad „objektyvi“ geografinė erdvė egzistuoja anapus mūsų supratimo, o tai, su kuo susiduriame savo kasdieninių praktikų lauke, yra įvairios erdvės reprezentacijos: miestai, peizažai, šalys, regionai, kontinentai.⁶¹

Šio projekto kūrėjai taip pat vartojo terminą „literatūros kartografija“:

Literatūros kartografija atsišakojo nuo literatūros geografijos ir buvo inicijuota kaip būdas įrodyti artimą literatūros ir geografijos ryšį. Literatūros žemėlapių idėja priklausė Franco Moretti ir buvo išdėstyta jo knygoje Europos romano atlasas (The Atlas of the European Novel: 1800–1900, London: Verso, 1998).⁶²

⁵⁸ Žr. Ranson, C. Cartography in Children's Literature. In: *Sustaining the Vision. Selected Papers from the Annual Conference of the International Association of School Librarianship* (24th, Worcester, England, July 17–21, 1995), 1996, p. 164. Prieiga per internetą: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED400859.pdf> [žiūrėta 2024-06-09].

⁵⁹ Žr. *ibidem*, p. 164.

⁶⁰ Plačiau žr. *ibidem*, p. 166.

⁶¹ Projektas „Literatūros geografija: tekstų teritorijos ir vaizduotės žemėlapiai“.

⁶² *Ibidem*.

O štai paties F. Moretti teigimu, terminas „literatūros geografija“ gali reikšti du labai skirtingus dalykus. Pirmasis būtų erdvės literatūros kūriniuose studijos (pavyzdžiui, Honoré de Balzaco Paryžius, Johno Austino laikų Britanija ir t. t.), o kitas – literatūra erdvėje, arba dar kitaip – literatūros lauko geografija: pačios literatūros sklaida, t. y. bibliotekų, spaustuvių, knygynų, skaitytojų draugijų išsidėstymas erdvėje⁶³. Pažymėtina, kad šiame straipsnyje dėmesys bus skiriamas erdvės literatūros kūriniuose studijoms.

F. Moretti taip pat teigia, kad apskritai žemėlapis kaip analitinė priemonė iškelia į dienos šviesą santykius, ryšius, kurie šiaip liktų paslėpti, nematomi. Gerai sudarytas žemėlapis sukelia abejones ar idėjas, naujus klausimus, į kuriuos reikia ieškoti atsakymų⁶⁴.

Projekto „Literatūros geografija: tekstų teritorijos ir vaizduotės žemėlapių“ bandymas kartografuoti Vilnių kilo iš poreikio miesto literatūros kartografavimo būdu kompensuoti jau nutilusio ir nutolusio kitakalbio Vilniaus praradimą, fiksuoti dingstančio Vilniaus ženklus, maršrutus. Projekte dirbusių tyrėjų sudaryti žemėlapių tapo savotišku miesto ir jo žmonių istorijos archyvu⁶⁵. Manytina, kad vaikų literatūra, kaip lygiavertė suaugusiesiems skirtiems tekstams, gali šiuos žemėlapius ir Vilniaus istorijos archyvą reikšmingai papildyti ir praplėsti.

2. Vilniaus maršrutų atspindžiai vaikų ir paauglių literatūroje

2.1. Vilniaus įkūrimo mito geografija

Iš kur, kaip ir kada jaunas skaitytojas sužino Vilniaus įkūrimo legendą – atskiro mokslinio tyrimo laukiantis klausimas. Artėjant Vilniaus vardo paminėjimo 700 metų jubiliejui buvo tikimasi sulaukti reprezentatyvaus, profesionaliai parengto ir iliustruoto miesto įkūrimo legendos leidimo, kuriame būtų nurodyta, koku šaltiniu remiamasi, kas adaptavo šaltinio kalbą į bendrinę ir taip toliau. Deja, leidėjai turėjo kitų prioritetų. Be to, 2023 m. leidinių apie Vilnių nebuvo gausu, daugiausia leistos pažintinės knygos. 2023 m. pabaigoje Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto sudarytame ir išleistame naujame „Vilniaus legendų“ leidinyje yra įtrauktas Motiejaus Strijkovskio kūrinys „Kaip Gediminas įkūrė Senuosius Trakus ir Vilnių“⁶⁶. Tačiau šis leidinys pasimeta tarp Vilniaus pasakų, legendų ir mitų leidimų bei perleidimų.

Jaunesnio amžiaus skaitytojams tenka tenkintis gana reprezentatyviu Vilniaus įkūrimo legendos leidimu – 2007 m. leidyklos „Alma littera“ išleista Dainiaus Juozėno parengta knygele „Vilniaus legenda“⁶⁷. Nuošalyje vertėtų palikti nekokybiškai adaptuotas ir neprofesionaliai iliustruotas knygas.

Vilniaus įkūrimo legendoje minimas Šventaragio slėnis kaip Vilniaus įkūrimo vieta „[...] kur į Nerį įteka Vilnelės upė“⁶⁸, taip pat Plikasis klanas („Miega kunigaikštis ir sapnuoja: ant Plikojo kalno stovi didžiulis geležinis vilkas ir staugia“⁶⁹), Aukštutinė ir Žemutinė pilys. Dar viena legendos veiksmo vieta, į kurią retai kas atkreipia dėmesį, yra Verkiai:

ir praminė kūdikį Lizdeika, nes jis buvo rastas erelio lizde. O tą vietą, kur surado verkiantį kūdikį – Verkiais.⁷⁰

⁶³ Plačiau žr. Moretti, F. *Atlas of the European Novel, 1800–1900*, p. 4–5.

⁶⁴ Žr. *ibidem*, p. 6.

⁶⁵ Žr. Žemėlapių. In: *Vilniaus literatūra*. Prieiga per internetą: http://www.vilniusliterature.ff.vu.lt/?page_id=52 [žiūrėta 2024-06-09].

⁶⁶ Strijkovskis, M. Kaip Gediminas įkūrė Senuosius Trakus ir Vilnių. In: *Vilniaus legendos / legendas atrinko ir rinkinį sudarė J. Šlekonytė ir G. Vaškelis*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2023, p. 8–20.

⁶⁷ *Vilniaus legenda / legendą papasakojo D. Juozėnas*.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 9.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 9.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 10.

Šiek tiek painiavos atsiranda, kai kalbama apie vietą, kurioje kunigaikštis Gediminas nukovė Taurą. Kalnas, ant kuri įvyko šis įvykis, pavadinamas Taurakalniu:

Kunigaikštis prispaudė tauro galvą koja ir išitraukęs paauksuotą ragą išpūtė pergalės giesmę. Ir šiandien tasai kalnas vadinamas Taurakalniu arba Pamėnkalniu⁷¹.

Jauniesiems skaitytojams prieinamame minėtame M. Strijkovskio kūrinyje „Kaip Gediminas įkūrė Senuosius Trakus ir Vilnių“, 2023 m. paskelbtame rinkinyje „Vilniaus legendos“, galima rasti tikslesnį įvykio aprašymą:

Taigi, Gediminas, medžiodamas ten, netoli minėtųjų ugniaviečių, girioje tarp kalnų, dabar vadinamų Plikaisiais [...] pašovė didelį taurą ir užmušė jį ant to kalno, kur dabar Vilniaus Aukštutinė pilis. Tam taurui atminti šį kalną ir dabar vadina Tauro kalnu [...].⁷²

Šis tikslesnis vietos nusakymas turėtų padėti geriau suprasti tikslią Taurakalnio, arba Tauro kalno, buvimo vietą, bėda tik ta, kad jaunieji skaitytojai D. Juozėno perpasakotoje „Vilniaus legendoje“ suklaidinami – priešlapiuose pateikiamas Vilniaus legendos veiksmo vietos stilizuotas žemėlapis su Taurakalniu ne Aukštutinės pilies vietoje vietoje, o ten, kur jį įsivaizduojame dabar.

Dar vienas dėmesio vertas šios Vilniaus įkūrimo legendos eiliuotas variantas yra Balio Sruogos poema „Giesmė apie Gediminą“, pirmą kartą išleista 1938 m., pakartotinai – 2018 m. (su specialiai jubiliejiniam leidimui sukurtomis Andriaus Seselsko iliustracijomis). Iš esmės šio kūrinio veiksmo geografinė artima aptartoms legendoms: tai Neries ir Vilnelės santaka, kurioje įsikuria po medžioklės pavargę kunigaikštis Gediminas su palyda. B. Sruoga savo poemoje taip pat nepamiršta net ir dabar gerokai nuo centro nutolusių Verkių, ši vieta tampa svarbi dar ir dėl to, kad iš jos kildinamas svarbaus ir reikšmingo poemos personažo – valdovo bendražygio Verkeliio – vardas:

VERKELIS

*Aš gimiau kuklioj troboj,
Nuo šios vietos artimoj.
Ji vadinasi Verkiiai.
Aplink – girios, ežerai,
[...]
Iš pelėdos aimanos
Kilo vardas vietos tos.
Ir, kaip gimusis Verkiuos,
Verkeliu aš vadinuos.⁷³*

Taigi eiliuotos poemos geografinis praplėtimas labiau detalizuojamas. Autorius dešimtą poemos skyrių skiria Arkikatedrai (kaip ateities alegorinei poetinei vizijai). Ši vieta autoriui svarbi dar ir dėl to, kad būsimoje Arkikatedros pastatymo vietoje gyveno žynys Lizdeika. Šiame kūrinyje Arkikatedros, ne tik kaip veiksmo vietos, bet ir kaip ateities simbolio įvedimas, taip pat Verkių platesnis paminėjimas praplečia tradicinę legendos geografiją.

⁷¹ *Ibidem*, p. 15.

⁷² Strijkovskis, M. *Kaip Gediminas įkūrė Senuosius Trakus ir Vilnių*, p. 10.

⁷³ Sruoga, B. *Giesmė apie Gediminą: gražiajam jaunimėliui*, p. 23.

2.2. „Vilniaus padavimų“ takais

Vilniaus įkūrimo legenda yra tarsi miesto pradžios, jo vystymosi taškas, geografiškai sutampantis su dabartiniu miesto centru – Šventaragio slėniu, Aukštutinės ir Žemutinės pilių teritorija. Miesto tolimesnę plėtrą galima matyti rašytiniuose šaltiniuose, žemėlapiuose, miesto architektūroje, struktūroje ir panašiai⁷⁴. Tačiau į kurią pusę ir kaip vaikų ir paauglių literatūroje plėtėsi Vilniaus miesto geografija nuo jau aptartų Vilniaus įkūrimo legendos svarbiausių vietų? Ir kokių žemėlapi, maršrutą suformuoja Vilniaus padavimai bei legendos – kūriniai, nerašyti specialiai vaikams ar paaugliams, bet palaiptisniui grynais pavidalais ar adaptacijomis, atpasakojimais perėję į jų lektūrą?

Vilniaus legendų ir padavimų įvairių leidimų pradininku būtų galima laikyti 1931 m. pasirodžiusią Prano Žukausko knygelę „Vilniaus padavimai“. Ją publikuojant buvo remiamasi Władysława Zahorskiego lenkų kalba 1925 m. išleistu leidiniu „Podania i legendy Wilenskie“⁷⁵. Dabartiniams skaitytojams geriau prieinamos 1990 m. išleista knyga „Vilniaus padavimai / sekdamas Vladislavu Zahorskiu parašė P. Vingis“⁷⁶ ir jos pagrindu perleistos – 2013 m. „Vilniaus padavimai“⁷⁷ ir 2022 m. „Vilniaus padavimai“⁷⁸.

P. Žukausko knygelė „Vilniaus padavimai“ buvo skirta daugiau plačiajai publikai, o ne vaikams ar paaugliams, tačiau ilgainiui tapo legendų ir padavimų perdirbinių, stilizuotų pasakų pamatu ir į originaliąją prozą, skirtą vaikams bei paaugliams, įnešė nemažai siužetų, veiksmo vietų ir gerokai prisidėjo formuojant Vilniaus žemėlapi vaikų literatūroje. Suskaičiavus visas P. Žukausko knygelėje paminėtas veiksmo vietas, galima išvelgti pirmąjį (išsamų ir nemažą) literatūrinį Vilniaus maršrutą. Nors daugiausia veiksmo vietų sutelkiama dabartiniame Senamiestyje, keli objektai yra dar tik augančiame Naujamiestyje, tačiau yra ir keli ekskursai į tais laikais priemiesčiais laikytas miesto dalis: Antakalnį, Šnipiškės, Lukiškės ir Vilkpėdę.

Susumavus visus Vilniaus objektus, kurie minimi šiame leidinyje, galima rasti 28-ias skirtingas vietas, 11-ka iš jų paminėta daugiau nei vieną kartą. Apibendrintas daugiau nei kartą paminėtų objektų dažnumas pateikiamas 1 lentelėje.

1 lentelė. P. Žukausko knygelėje „Vilniaus padavimai“ minimų Vilniaus vietų dažnumas

Vilniaus arkikatedra	6
Gedimino pilis	5
Šventaragio slėnis	4
Aušros vartai	3
Šv. Jono Krikštytojo ir šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia	3
Vilniaus Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčia	2
Trijų Kryžių kalnas	2
Valdovų rūmai	2
Rotušės aikštė	2
Šv. arkangelo Rapolo bažnyčia	2
Vilniaus Šventosios Dvasios (Dominikonų) bažnyčia	2

O štai visuose Vilniaus padavimuose minimų Vilniaus objektų dažnumas pavaizduotas 1 žemėlapyje.

⁷⁴ Plačiau žr. Vaitkevičius, G. *Vilniaus įkūrimas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010.

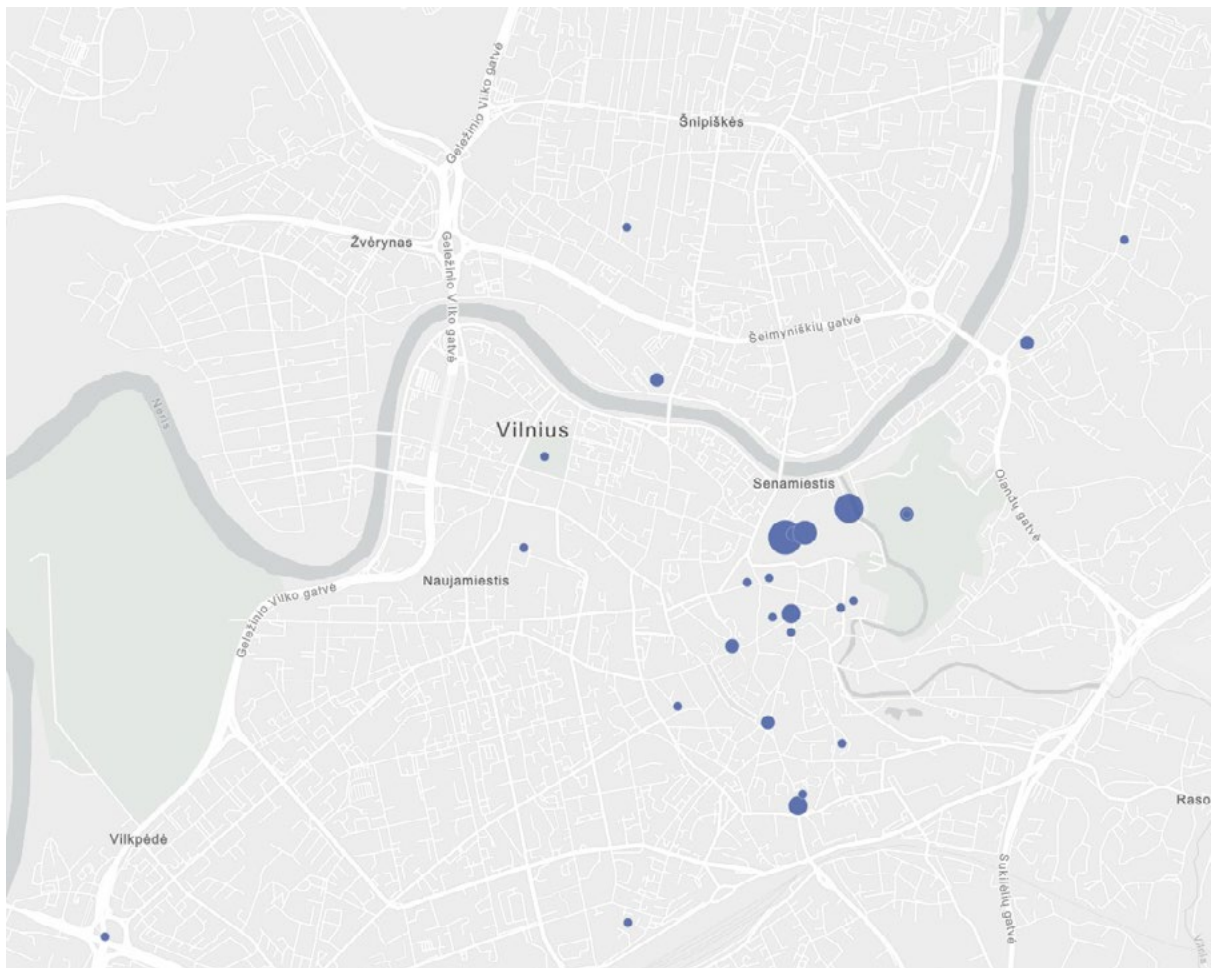
⁷⁵ Zahorski, W. *Podania i legendy Wileńskie / z drzeworytami St. Matusiaka*. Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1925.

⁷⁶ *Vilniaus padavimai / sekdamas Vladislavu Zahorskiu parašė P. Vingis*. Vilnius: Mintis, 1990.

⁷⁷ *Vilniaus padavimai / dailininkas A. Seselskas*. Vilnius: Nieko rimto, 2013.

⁷⁸ Žukauskas, P. *Vilniaus padavimai / sekdamas Vladislavu Zahorskiu parašė P. Vingis*. Vilnius: Tyto alba, 2022.

1 žemėlapis. Vilniaus legendų žemėlapis (sudarytas straipsnio autorės)

Šaltinis: Žukauskas, P. *Vilniaus padavimai*. Kaunas: Aitra, 1931.

Galima pastebėti, kad nemažai objektų (nors rinkinys vadinamas padavimais) yra vienaip ar kitaip susiję su krikščioniškuoju, sakraliuoju Vilniaus paveldu („Šulinėlis Šv. Kryžiaus bažnyčioje“, „Trirankis Švento Kazimiero paveikslas“, „Šv. Onos bažnyčia“ ir kitos). Tad kol 2022 m. nebuvo išleisti keli pažintiniai vaikams skirti tekstai apie Vilnių, ypač supažindinantys su sakralinėmis vietomis ir architektūra, šios legendos ir padavimai galėjo būti rekomenduojami norint jaunuosius skaitytojus supažindinti su krikščioniškuoju literatūriniu Vilniaus paveldu.

Tiesa, kaip bus matyti toliau, kiti autoriai, kurie kūrė adaptacijas, autorines pasakas ar įpynė šių legendų ir padavimų motyvus į vaikams bei paaugliams skirtą kūrybą, labiau naudojosi ne krikščioniškų motyvų turinčiais tekstais, o tokiomis platesnei publikai suprantamesnėmis, populiarnesnėmis detalėmis: Barbaros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto meilės istorija, Nikodemo Tvardauskio asmenybe, grėsminguoju bazilisku.

Šiame kontekste galima paminėti A. Ramono knygą „Vilniaus legendos; Pasakos“⁷⁹, kurios trijuose tekstuose naudojamas Barbaros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto meilės istorijos motyvas.

U. Šimulynaitė knygelėje „Vilniaus miesto legendos“, pasinaudodama Vilniaus padavimais, pagal jų siužetus sukūrė tris komiksus: „Kaip Tvardauskas mėnulyje atsидūrė“, „Barboros šmėkla“ ir „Tvardausko

⁷⁹ Ramonas, A. *Vilniaus legendos; Pasakos*. Vilnius: Lietus, 2001.

kerų knyga“. Šių komiksų iliustracijos padeda jaunajam skaitytojui geriau suvokti aprašomą erdvę, laikotarpį, daro kūrinį aiškesnį.

Atkreiptinas dėmesys, jog autoriai, stilizuodami pasakas ar kurdami tekstą, pasirenka jiems įdomesnius siužetus, detales, o kartu su jais perima ir legendose bei padavimuose esančią veiksmo vietą.

Legendos nemažai lėmė ne tik stilizacijų, perdirbinių atsiradimą, bet ir tapo siužetinėmis linijomis originaliose autorinėse knygose: K. Gudonytės „Jie grįžta per pilnatį“ ir Justino Žilinsko „Mano Vilnius mano“, taip pat jos komiksų tipo adaptacijoje „Atgal į Vilnių! Grafinis miesto metraštis pagal knygą „Mano Vilnius mano“⁸⁰.

K. Gudonytės knygoje „Jie grįžta per pilnatį“ legendomis ir padavimais paremti stebuklai pagrindinius veikėjus – penkiolikmečius paauglius Augustą, Bertą ir Žygį – užklumpa Vilniuje. Scenaristės ir režisierės patirties turinti rašytoja sėkmingai ją panaudojo kurdama kinematografišką, įtempto veiksmo ir intriguojantį knygos siužetą: italų kūrybinei grupei Vilniuje filmuojant filmą apie karalienę Boną ima dėtis keisti dalykai: veikėjai keliauja laiku į Renesanso Vilnių, grįžta atgal ir panašiai. Taigi Vilnius – tai ne tik miestas, kuriame gyvenama. Tai nuotykių, mistikos erdvė. Legendos ir padavimai į knygą įvedami labai natūraliai, vieno iš veikėjų – Žygimanto (Žygio) – senelis skaito ir anūkams cituoja ištraukas iš minėto leidinio „Vilniaus padavimai“, kurį sekdamas Władysławu Zahorskiu parašė P. Vingis:

Jis ir vėl buvo patyliukais įsėlinęs į kambarį, šįkart vartė kažkokią knygą, tiksliau, Žygiui nuo vaikystės pažįstamą „Vilniaus padavimus“. Suradęs tinkamą vietą, iškilmingu balsu ėmė skaityti.⁸¹

Taigi, kai šie tekstai integruojami į knygos veiksmą, K. Gudonytė natūraliai įtraukia ir daugelyje Vilniaus legendų bei padavimų minėtas vietas: Valdovų rūmus, Katedros aikštę, Vilniaus Šventosios Dvasios (Dominikonų) bažnyčią ir kitas. Kadangi knygoje keliaujama laiku į Žygimanto Augusto epochą, natūralu, kad veiksmas vyksta tik dabartinio Senamiesčio erdvėse: daugiausia Valdovų rūmų teritorijoje ir aplinkinėse gatvėse: Pilies ir kitose. Tačiau ir šiais laikais vykstantis veiksmas telkiamas aplink Senamiestį – pagrindiniai šių laikų veikėjai taip pat gyvena netoli pagrindinių jo taškų (Pranciškonų ir Trakų gatvių sankryžoje).

Pagrindiniai objektai, kuriuose vyksta knygos „Jie grįžta per pilnatį“ veiksmas, yra šie:

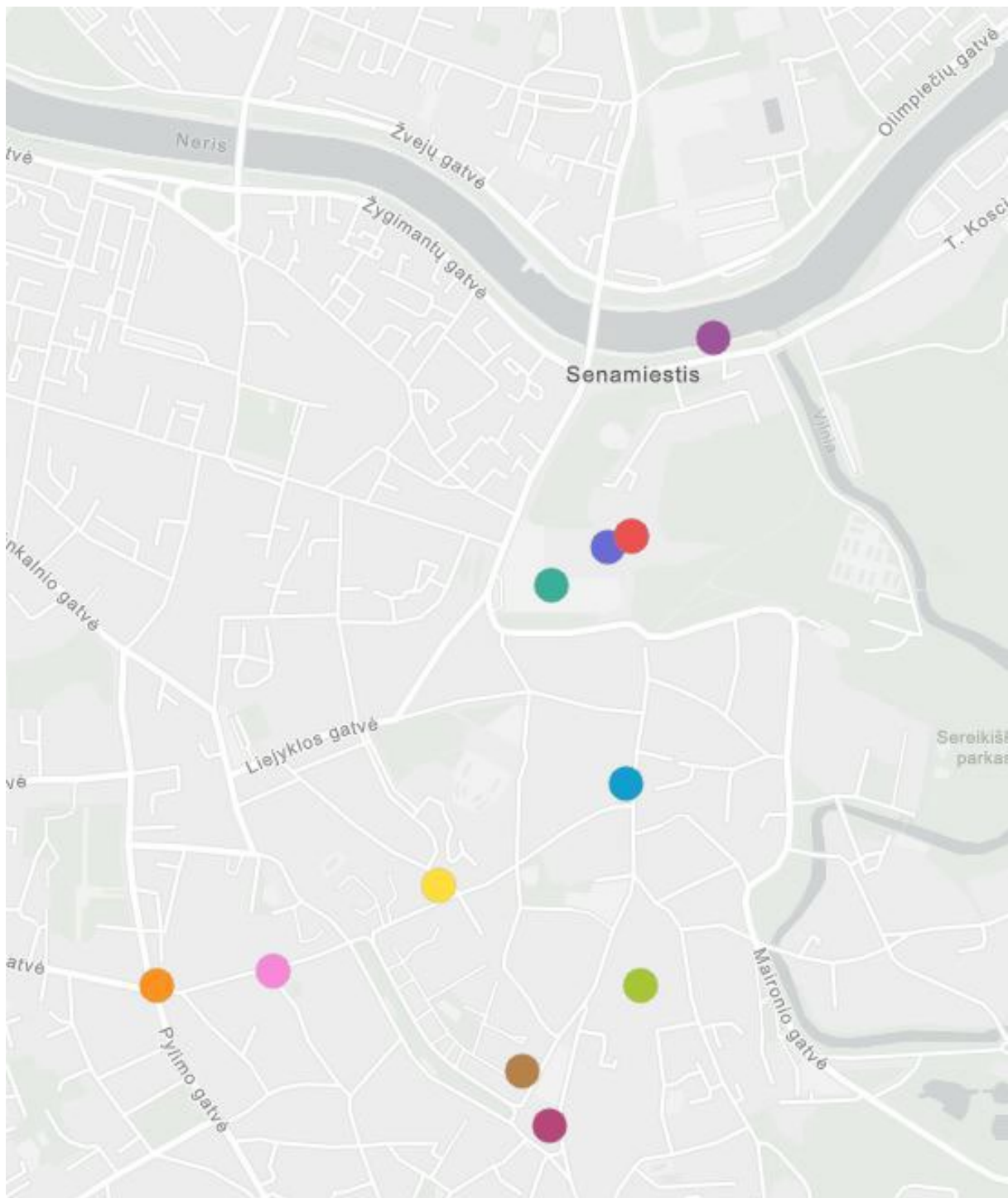
- Vilniaus arkikatedra;
- Šv. Jono Krikštytojo ir šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia;
- Valdovų rūmai;
- Katedros aikštė;
- Rotušės aikštė;
- Valdovų rūmai;
- Vilniaus Šventosios Dvasios bažnyčia (Dominikonų g. 8);
- Mikalojaus vaistinė (Didžioji g. 8);
- Neries ir Vilnelės santaka;
- Pirtis Trakų gatvės pradžioje.

Apibendrinant galima teigti, jog K. Gudonytė, nors ir leisdamą savo personažams keliauti epochomis, nebando apimti gausybės laikotarpių, apsiriboja tik dviem laiko taškais: dabartiniu ir Žygimanto Augusto laikų renesansiniu Vilniumi. Tai susiaurina veiksmo erdvę (žr. 2 žemėlapi) iki tos, kurią galima matyti jau aptartose legendose ir padavimuose (žr. 1 žemėlapi).

⁸⁰ Žilinskas, J.; Jankūnas, P. V. *Atgal į Vilnių! Grafinis miesto metraštis pagal knygą „Mano Vilnius mano“*.

⁸¹ Gudonytė, K. *Jie grįžta per pilnatį*, p. 37.

2 žemėlapis. K. Gudonytės knygos „Jie grįžta per pilnatį“ žemėlapis (sudarytas straipsnio autorės)

O štai J. Žilinsko nuotykių knygoje „Mano Vilnius mano“ ir jos komiksų tipo adaptacijoje „Atgal į Vilnių! Grafinis miesto metraštis pagal knygą „Mano Vilnius mano““ pagrindiniai veikėjai paaugliai Aistė ir Simas užklysta į „vaiduoklių namą“ Antakalnio gatvėje Nr. 25. Ši veiksmo vieta labai svarbi ir įdomi. Tai realiai egzistuojantis pastatas, knygos rašymo metu jis dar buvo apleistas (dabar pastatas jau restauruotas ir jame įsikūręs Saugomų teritorijų nacionalinis lankytojų centras), tačiau autorius jį panaudoja kaip labai tinkamą vietą knygos veikėjams susipažinti su paslaptingu namo gyventoju – Vilniaus Metraštininku. Šis apleistas namas tampa tarsi portalu į kitas Vilniaus epochas – draugai kasdien vyksta į Metraštininko

nurodytą vietą ir mena miesto mįsles, patekdami į vis kitą laikotarpį. Autorius kurdamas kelis knygos istorijos lygmenis turi naudoti ir skirtingas su jais susijusias vietas: Aistė ir Simas mokosi mokykloje Antakalnyje, eina į jau minėtą apleistą pastatą, po pamokų važiuoja į miesto centrą (restoraną „McDonald’s“ ir kitur), kitaip tariant, elgiasi kaip tipiniai gyvenantys Vilniuje tokio amžiaus paaugliai.

Knygos nuotykiškai pradedami Gedimino sapno legendos interpretacija, bet vėliau išryškėja išskirtinai pažintinė, edukacinė knygos funkcija – kiekviename skyriuje veikėjai patenka į vis kitą istorinį Vilniaus laikotarpį ar epochą: persikelia į karalienės Bonos laikus, patiria Baroko negandas, išgyvena Rusijos carų valdymo laikotarpį ir t. t., kol pasiekiami šalies nepriklausomybės laikai (Sausio 13-osios įvykiai ir kita). Rašytojas surinko ir susistemino daug medžiagos, tačiau sumanymas supažindinti su absoliučiai visu Vilniumi, pradedant Lizdeika ir baigiant R. Gavelio ar Jurgos Ivanauskaitės vaiduokliu, gana rizikingas dėl bandymo apimti visą Vilniaus istoriją. Autorius keičia kiekvieno laikotarpio veiksmo vietas priklausomai nuo to, į kokią epochą perkeliama pagrindiniai veikėjai. Pavyzdžiui, skyriuje „Kunigaikščių karalių Vilnius“ vaikai perkeliama prie Šv. Mikalojaus bažnytelės, o skyriuje „Pirmoji šakutė Vilniuje“ – į Žygimanto Augusto laikų Valdovų rūmus, skyriuje „Baroko ir nelaimių Vilnius“ jie lankosi prie Šv. Onos, Šv. arkangelo Mykolo ir kitų bažnyčių. Vėliau nuo legendoms ir padavimams būdingų erdvių tolstama, kaip veiksmo erdvė atsiranda istoriniai ir jau šių dienų skaitytojui žinomesni objektai, pavyzdžiui, skyriuje „Paprasti ir nepaprasti stebuklai Vilniuje“ veikėjai turi galimybę iš oro baliono pamatyti besiformuojantį Naujamiestį. Dėl tokio šokinėjimo per skirtingus istorinius laikotarpius knygoje minima daugiau vietų. Artėjant prie mūsų laikų, minimos ir dabartinės vietos: Lietuvos Respublikos Seimas, Vilniaus televizijos bokštas, Gedimino (vaizduojamais laikais dar Lenino) prospektas ir taip toliau.

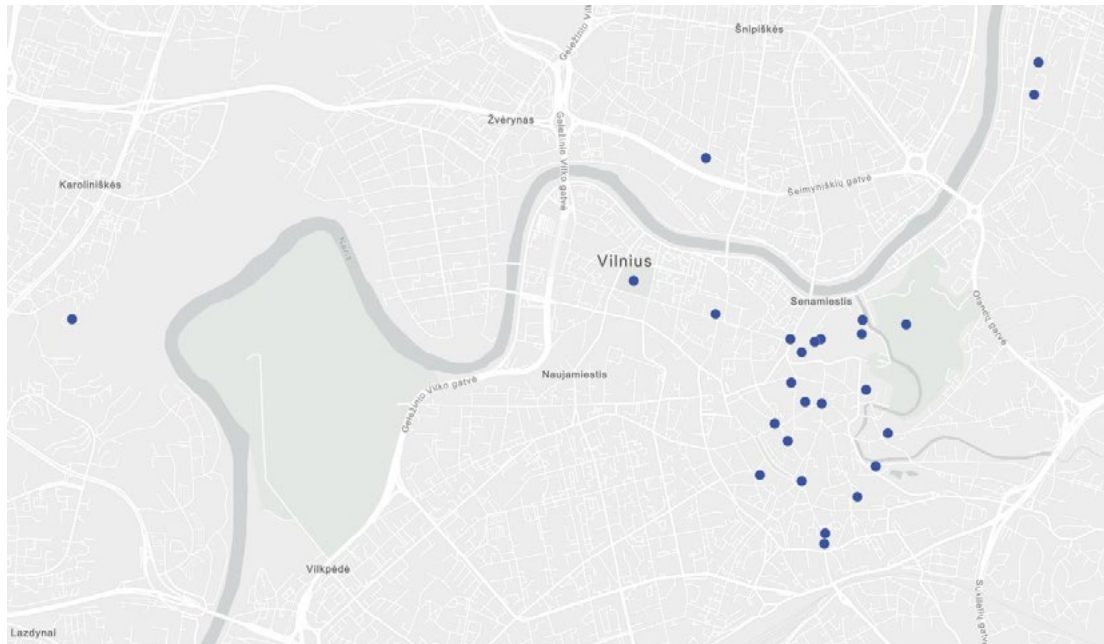
Autoriui svarbiau ne tik detaliau supažindinti su kuria nors konkretesne Vilniaus vieta, jam taip pat svarbu, kad ji padėtų sukurti reikalingą ir tikslų istorinį foną.

Apibendrinant galima teigti, kad J. Žilinsko knygų geografija, atsispirianti nuo legendų, bet pereinanti į platesnį istorinį laiką, apima žymiai daugiau objektų nei K. Gudonytės knyga „Jie grįžta per pilnatį“:

- Mokykla Antakalnyje;
- Antakalnio g. 25;
- Gedimino pilis;
- Šv. Mikalojaus bažnyčia;
- Valdovų rūmai;
- Aušros vartai;
- Bastėjos kalnas;
- Rotušės aikštė;
- Vilniaus universitetas;
- Restoranas „McDonald’s“;
- Šv. Onos bažnyčia;
- Tymo turgus;
- Žydų gatvė;
- Vilniaus Šventosios Dvasios bažnyčia (Dominikonų g. 8);
- Vilniaus arkikatedra;
- Katedros aikštė;
- S. Daukanto aikštė;
- Sereikiškių parkas;
- Signatarų namai (Pilies g. 28);
- Buvusi „Literatų“ kavinė;
- Vilniaus Šv. Teresės bažnyčia;

- Lukiškių priemiestis;
- Vilniaus televizijos bokštas;
- Europos verslo centras;
- Užupio angelas;
- Trijų Kryžių kalnas (taip pat žr. 3 žemėlapi).

3 žemėlapis. J. Žilinsko knygos „Mano Vilnius mano“ žemėlapis (sudarytas straipsnio autorės)

2.3. Originalieji prozos tekstų Vilniaus maršrutai

J. Žilinsko knygoje į kitas Vilniaus epochas (kartu ir į jų veiksmo vietas) lydėjo Vilniaus Metraštininkas, K. Gudonytės knygoje – Tvardauskio šmėkla, taigi pagrindiniai personažai turėjo tarsi nejučiomis pasiduoti legendų diktuojamam maršrutui.

Nedidelėje Ž. Miežytės knygelėje „Vilniaus Vilnius“ šiuolaikinis vaikas taip pat perkeliamas į kitą epochą – besivydamas pabėgusį šunelį trečiokas Gediminas supranta patekęs į senąjį Vilnių, į vieną 1930 m. dieną. Autorė apsiriboja vienu istorijos epizodu ir neaprašo kokių nors grandiozinių įvykių – jai svarbu pavaizduoti Vilniaus atmosferą, perteikti to meto nuotaiką. Todėl ir veiksmo erdvė nėra didelė – apsiribojama tik keliais objektais, esančiais Senamiesčio teritorijoje: vaiką po to meto miestą vedžiantis žydas Abraomas supažindina su žydų bendruomenės gyvenimu, realijomis (veiksmas vyksta tų laikų Žydų gatvėje), knygos veikėjas taip pat užsuka į Šlapelių knygyną, į fotografo Bulhako studiją – parodoma, kaip gana taikiai sugyveno skirtingos Vilniaus bendruomenės, atskleistas miesto įvairiapusiškumas ir skirtumas nuo dabartinių dienų. Taip pat galima matyti susiformavusį kitokį (kad ir neilgą) maršrutą, ne legendinį, o tiesiog pasivaikščiojimą po jau išnykusį tarpukario Vilnių.

Taip pat apie išnykusį, bet ne išgalvotą Vilnių skaitytojui pasakojama D. Griganės knygoje „Šarka: prisiminimų apysaka“. Čia skaitytojas supažindinamas su sudėtingu pokario Vilniumi. Tai miestas, gyvenantis pirmąjį pokario dešimtmetį, dar prieš jo atstatymą ir didesnę urbanistinę plėtrą. Pagrindinės knygos veikėjos vaikystė ir ankstyva paauglystė bėga Vilniaus pokario griuvėsiuose: naujos statybos ir plėtra mieste dar neprasidėjusios, jame dar neapsigyvenę nauji gyventojai, seni žuvę, nužudyti,

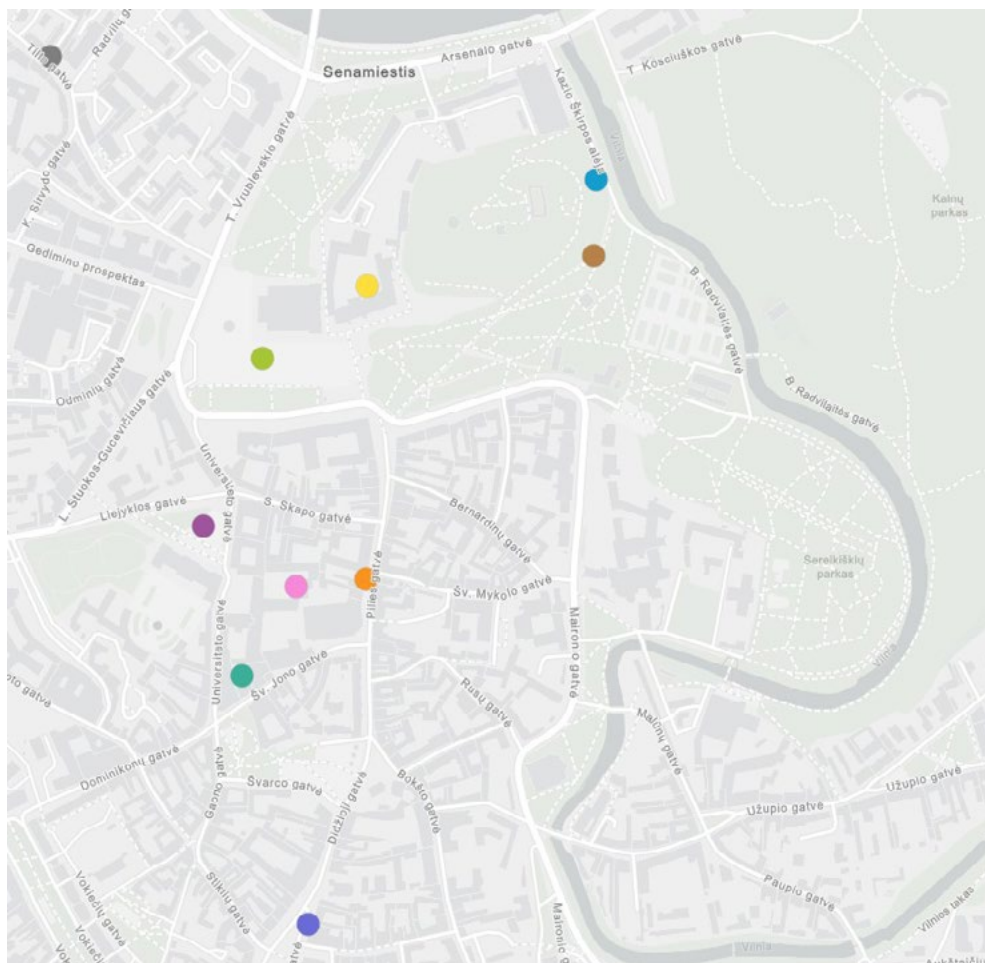
deportuoti arba išvykę savo noru. Mergaitės nepilna šeima (tėvas ištremtas, brolis dalyvauja pasipriešinimo okupacijai veikloje, motina bando kurti naują gyvenimą su kitu vyru – saugumiečiu) gyvena senųjų Vilniaus universiteto pastatų vienoje palėpėje, kurioje džiūsta šio universiteto dėstytojų skalbiniai:

Stefanija persikreipusi neša šlapius skalbinius, kuriuos džiausime ant aukšto virš auditorijų. Ten, pastogėje, laisvai laksto vėjas ir gerai džiovina, ten ištempta labai daug virvių, kad viso kiemo moterims užtektų, kad skalbiniai kieme neplevėsuotų prieš auditorijų langus. Tokią tvarką įvedė Čepskis – visos kelnės ir apatiniai į palėpę!⁸²

Tai Vilnius, kurio šiuolaikinis paauglys nepažins, o ir iš prosenelių ar senelių pasakojimų apie jį nesužinos, nes retas dabartinis Vilniuje gimęs jaunuolis gali pasigirti, kad Vilniuje gyveno jo šeimos narių 2–3 kartos. Be to, turbūt ir dažnas suaugęs skaitytojas nebežinos keistų gatvių, objektų pavadinimų (Pionierių rūmai dabartinių Valdovų rūmų teritorijoje, M. Gorkio gatvė, Kutuzovo aikštė, „Spalio“ kino teatras – tai šiuolaikiniam skaitytojui geografiškai sunkiai suprantamas, bet unikalus miestas).

Šios knygos veiksmas vyksta tik miesto centre, todėl pagrindinei knygos veikėjai čia viskas pažįstama ir artima. Ir kartą, kai ji pirmą sykį pabando nuvykti į Jaunųjų gamtininkų stotį (tais laikais buvusią išties toli – Džiaugsmo g. 44, Naujojoje Vilnioje), pagal sudėtingumą ir emocinę įtampą tokia išvyka tarsi prilgsta kelionei į kitą šalį, o ne į vieną iš Vilniaus rajonų (taip pat žr. 4 žemėlapi).

4 žemėlapis. D. Griganės knygos „Šarka: prisiminimų apysaka“ žemėlapis (sudarytas straipsnio autorės)

⁸² Griganė, D. Šarka: prisiminimų apysaka, p. 68.

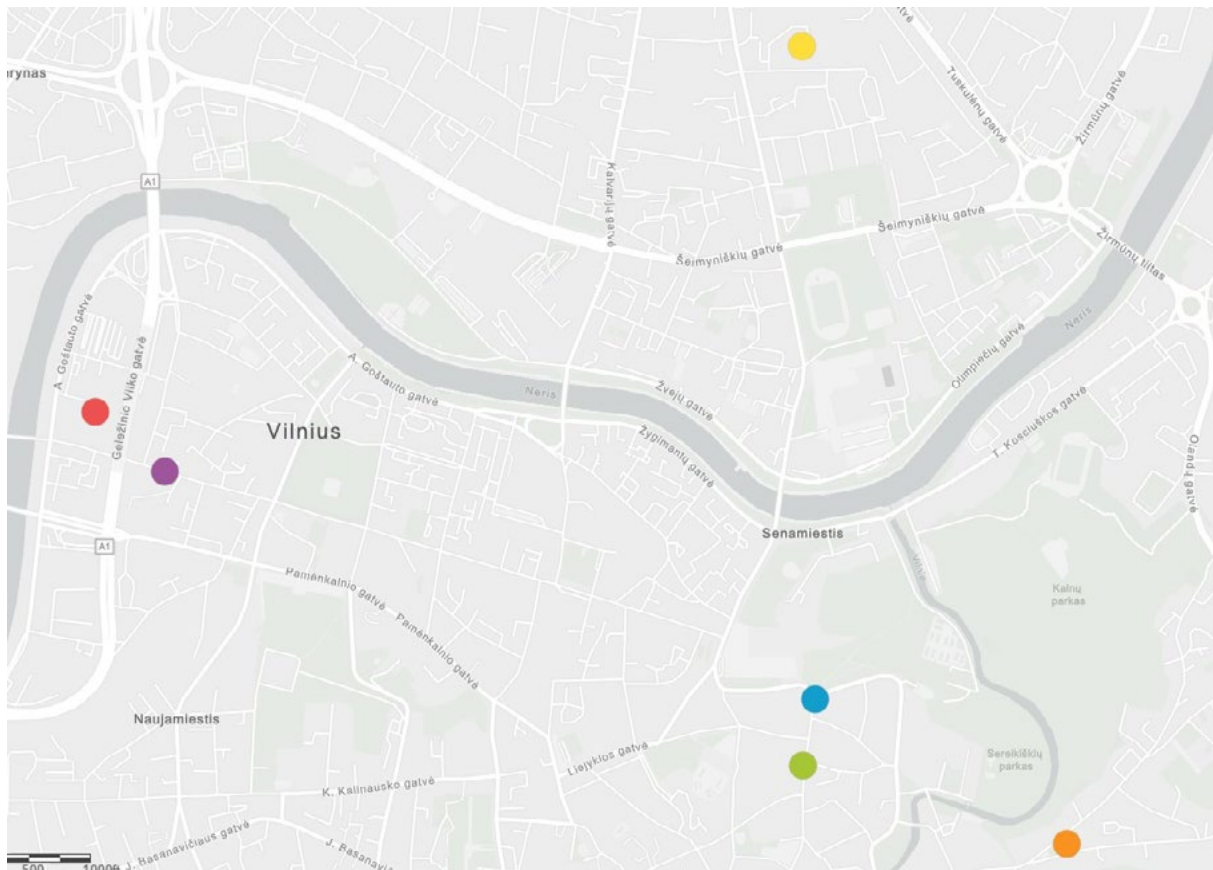
Ši knyga, nors ir sunkiau išlaikanti jaunojo skaitytojo dėmesį, yra svarbi dėl aprašomo sudėtingo Vilniaus pokario laikotarpio, nes tokios vaikams skirtos literatūros itin trūko. Tai labiau memuarinio žanro knyga – joje tarsi sekama močiutės vaikystės takais Vilniuje, siekiama labiau pažintinės funkcijos.

Paaugliams skirtame A. Cicėnaitės romane „Niujorko respublika“ Vilnius nėra tik nepriklausomybės pradžioje besirutuliojančios trapios keturiolikmečių Beatričės ir Oskaro meilės istorijos fonas. Atsiranda sudėtingo ryšio su miestu linija: tai vieta, kuri įkalina, ir kartu miestas, kuris pririša, pagaliau – jis pats yra tarsi vienas pagrindinių knygos veikėjų.

Nors ir daug kalbama apie Vilnių, autorei neprireikia daug vietų, užtenka (knygoje nesukonkretinamos) mokyklos Žirmūnuose, pastatų tame pačiame Žirmūnų mikrorajone ir Užupio – dviejų taškų kaip priešpriešos.

Jaunuoliams tenka išgyventi ir 1991 m. sausio 13 d. įvykius, todėl suprantama, kad knygoje minima ir tuometinė Aukščiausioji Taryba. Yra ir keli tik senesniems gyventojams suprantami „istoriniai“ pavadinimai: M. Gorkio gatvė, „dolerinė“ (taip pat žr. 5 žemėlapi).

5 žemėlapis. A. Cicėnaitės knygos „Niujorko respublika“ žemėlapis (sudarytas straipsnio autorės)

U. Kaunaitės debiutinės knygos „Sudie, rytojau“ veiksmo vietų žemėlapis yra bene pats plačiausias ir sudėtingiausias. Pirmiausia tai sudėtingas pagrindinės veikėjos Vytautės, gimusios pirmais šalies nepriklausomybės metais, santykis su gimtuoju Vilniumi. Miestas vaizduojamas labai organiškai, jautriai. Tai ne tik Vytautės gyvenamoji vieta, Vilnius tarsi formuoja jos poetinę atmintį. Miestas auga ir vystosi kartu su pagrindine veikėja.

Būtent tai, kad stebimas kelis dešimtmečius vykstantis veikėjos augimas nuo pat pirmų dienų, lemia, kad kartu stebimas ir miesto augimas, keitimasis, kurį dažnas vilnietis yra išgyvenęs, bet jau primiršęs:

„Išlipo prie „Lietuvos“. Po poros metų direktorė paskelbs jį uždaranti. [...] Štai kaip tai skambės: pardavė Lietuvą.⁸³

Pagrindinė veikėja Vytautė vaikystėje su tėvais iš Fabijoniškių persikrausto gyventi į Užupį. Čia matomas naujų, beveidžių rajonų supriešinimas su Senamiesčiu ir natūralus veikėjos apgyvendinimas įdomesnėje, daugiau istorijų ar net kultūrinių kontekstų turinčioje erdvėje:

*Katedroje įsėdo į vienuoliktąjį. Žvėrynas–Užupis. Amžinas maršrutas.*⁸⁴

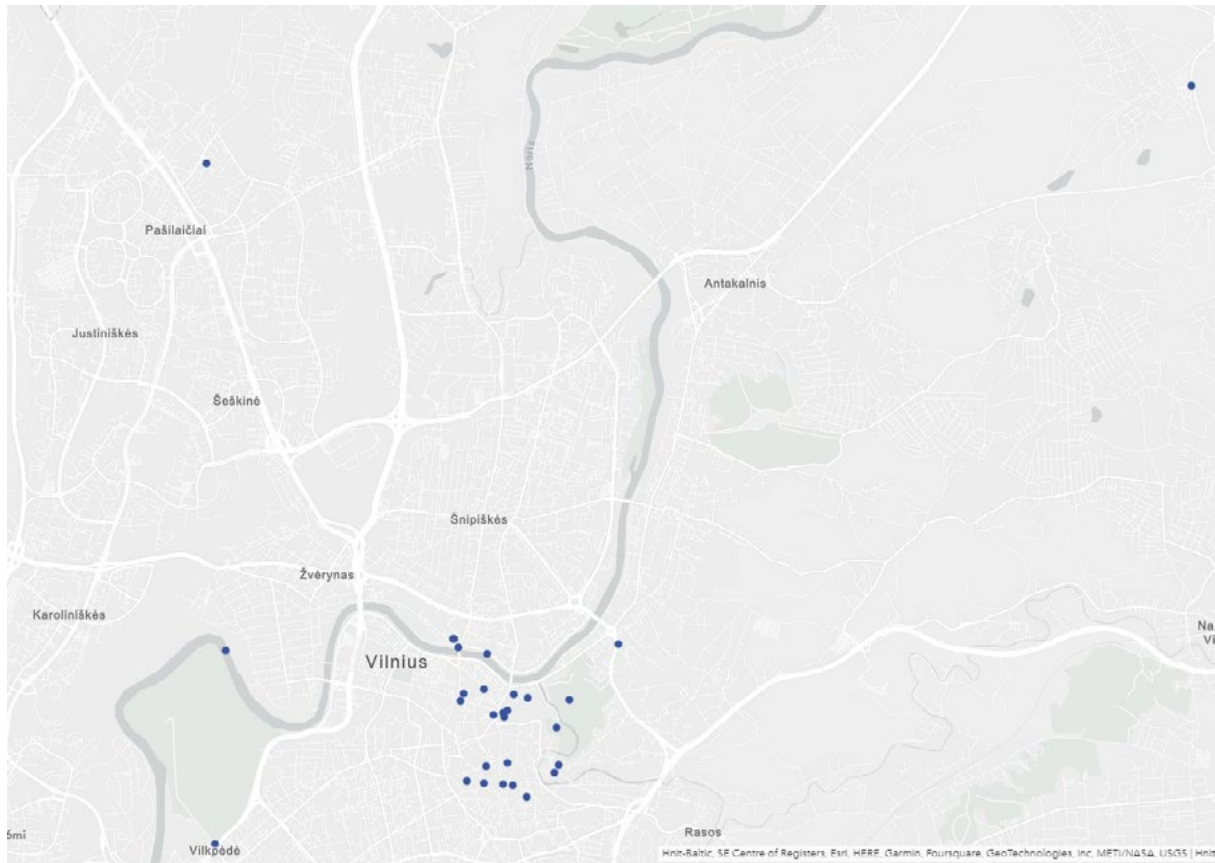
Vytautei augant, po miestą klajojant su savu šunimi, miesto geografija labai natūraliai prasiplečia. Tai bene pirma knyga, kurios veikėja vaikšto po beveik visą Vilniaus centrą – daugiausia Senamiestį, ypač Užupį, Naujamiestį. Pagrindinės veikėjos maršrutų labai daug, jie keičiasi priklausomai nuo gyvenimo etapo, mylimų žmonių, net šuns buvimo (gyvas ar jau nebe). U. Kaunaitės knygoje „Sudie, rytojau“ dažniau minimi šie objektai:

- Žvėryno pėsčiųjų tiltas;
- Paminklas karaliui Mindaugui;
- Užupis (įvairios vietos ir gatvės);
- Buvusi vadinamoji Olandų „Maxima“ (Olandų g. 6);
- Buvęs „Pieno baras“;
- Užupio picerija;
- Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazija;
- Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia (Pranciškonų g. 1A);
- Vilniaus arkikatedra;
- Viešbutis „Novotel“ Vilnius centre;
- Katedros aikštė;
- Fabijoniškės;
- Konstantino Sirvydo skveras;
- Vokiečių gatvės fontanas;
- Žaliasis tiltas;
- „Vilniaus antikvaro centras“ (Dominikonų g. 16);
- Sereikiškių parkas;
- Gedimino pilis;
- Trijų Kryžių kalnas;
- Krantinės arka;
- Šv. arkangelo Rapolo bažnyčia;
- Odminių gatvės skveras;
- Įėjimas į Vingio parką;
- „Stebuklo“ plytelė Katedros aikštėje (taip pat žr. 6 žemėlapi).

⁸³ Kaunaitė, U. *Sudie, rytojau*, p. 90.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 90.

6 žemėlapis. U. Kaunaitės knygos „Sudie, rytojau“ žemėlapis (sudarytas straipsnio autorės)

2021–2023 m. pagal knygų panaudą Lietuvos bibliotekose rašytojas T. Dirgėla tapo populiariausiu vaikų rašytoju⁸⁵. T. Dirgėla ne tik intensyviai rašo vieną knygą po kitos, bet ir aktyviai veikia socialiniuose tinkluose reklamuodamas savo knygas bei skatindamas vaikų skaitymą, reikšdamasis kaip nuomonės formuotojas, todėl, nepaisant diskusijų apie tekstų kokybės ir kiekybės santykį, reikia apžvelgti, kaip šis bene didžiausią skaitytojų auditoriją pasiekiantis rašytojas savo knygoje vaizduoja Vilnių, kuriame pats gyvena, kuria ir augina savo vaikus.

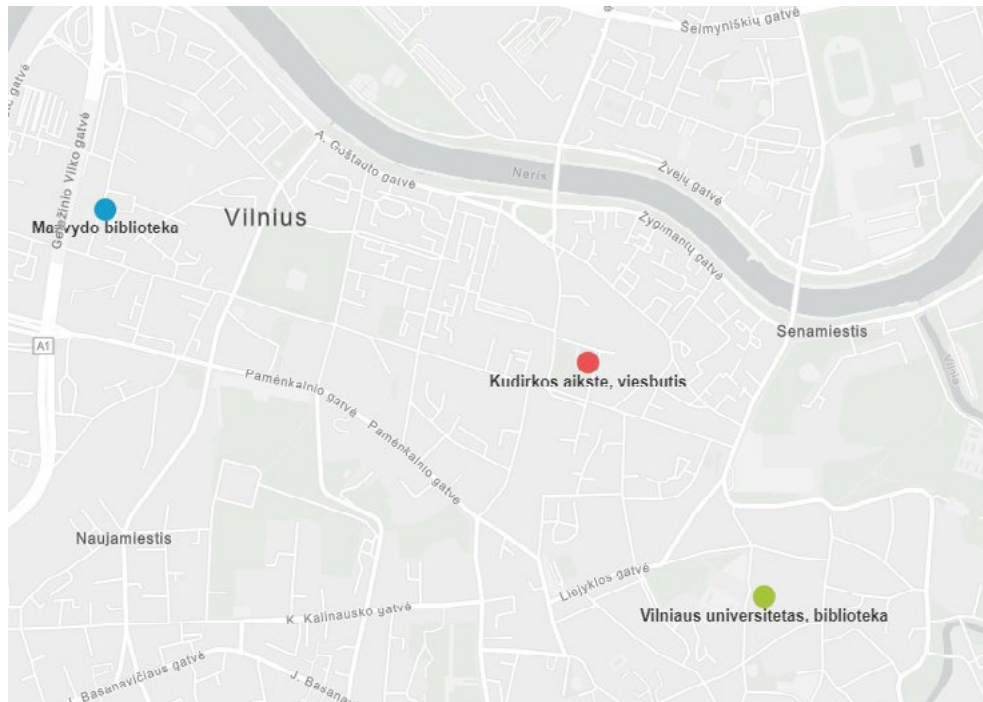
T. Dirgėlos „Domo ir Tomo“ nuotykinė serijai (ją sudaro iš viso 14 knygų) priklausančiose dviejose populiariose knygose „Domas ir Tomas. Dingusios knygos mįslė“ (penktoji serijos knyga) ir „Domas ir Tomas. Gedimino bokšto byla“ (vienioliktoji serijos knyga) pagrindiniai veikėjai iš geografiškai neegzistuojančio Miestamiesčio miesto atkeliauja į Vilnių, kuris tampa jų nuotykių erdve.

2019 m. pasirodžiusioje knygoje „Domas ir Tomas. Dingusios knygos mįslė“ (2022 m. ji buvo septinta skaitomiausia knyga) mokiniai atvyksta į ekskursiją po Vilnių. Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka („Dar viena biblioteka? Ir kuo ji skiriasi nuo Miestamiesčio bibliotekos? O ar ten bus tualetas? O kavinė? Tokių klausimų kilo Domui, Tomui ir Upei.“⁸⁶) – „McDonald’s“ restoranas – Vilniaus universiteto biblioteka – tai tarsi tipinė mokinių klasės išvyka į Vilnių. Vilniaus universiteto gal ir nebūtų knygos veiksmo žemėlapyje, tačiau ten saugomas vienintelis išlikęs Martyno Mažvydo „Katekizmo“ egzempliorius, su kurio dingimu yra siejamas visas nuotykinis knygos pradai. Todėl visas veiksmas yra išdėstomas nuo Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos iki Vilniaus universiteto bibliotekos, nenukrypstant į kitus rajonus ar objektus (taip pat žr. 7 žemėlapi).

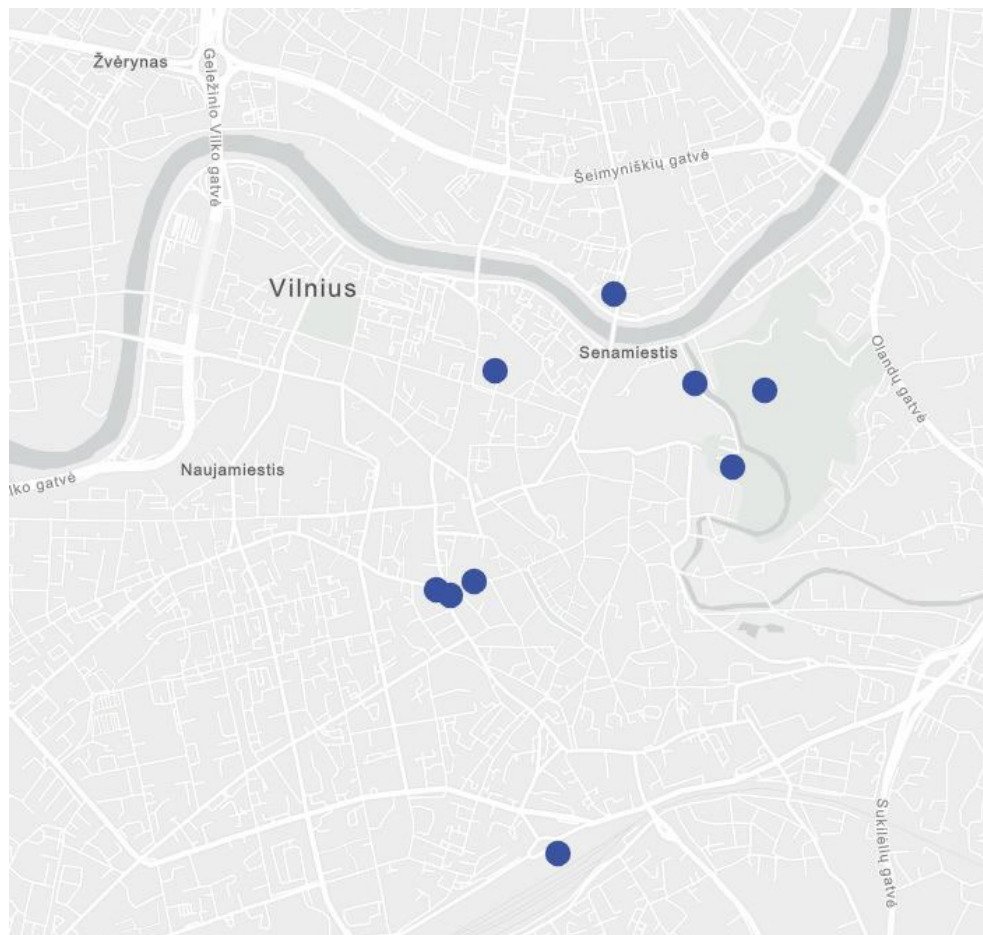
⁸⁵ Žr. LATGA skelbia populiariausių bibliotekose knygų ir autorių dešimtukus. LATGA, 2024 m. liepos 10 d. Prieiga per internetą: <https://www.latga.lt/naujienos/latga-skelbia-populiariausiu-bibliotekose-knygu-ir-autoriu-desimtuku/> [žiūrėta 2024-07-12].

⁸⁶ Dirgėla, T. *Domas ir Tomas. Dingusios knygos mįslė*, p. 56.

7 žemėlapis. T. Dirgėlos knygos „Domas ir Tomas. Dingusios knygos mįslė“ žemėlapis (sudarytas straipsnio autorės)

8 žemėlapis. T. Dirgėlos knygos „Domas ir Tomas. Gedimino bokšto byla“ žemėlapis (sudarytas straipsnio autorės)

Žymiai platesnė 2023 m. pasirodžiusios T. Dirgėlos knygos „Domas ir Tomas. Gedimino bokšto byla“ geografija. Jau pats knygos pavadinimas sufleruoja, kad visas jos nuotykinis veiksmas vyksta aplink „dingusį“ Gedimino pilies bokštą, tačiau vaikų nuotykiams prireikia žymiai platesnės geografijos. Specialiai Vilniaus jubiliejui dedikuotoje (autorius to net nesistengia slėpti) knygoje vaikams jau iš kitų serijos knygų puikiai žinomi veikėjai patiria nuotykius kiek platesnėje geografinėje erdvėje, kuri papildoma itin konkrečiais kultūriniais (ir ne tik) objektais⁸⁷: MO muziejumi, Energetikos ir technikos muziejumi, kavine „Raštinė“ ir kitais:

*Domas su Upe patraukė toliau [...] jie atsidūrė tiesiai priešais kavinukės-parduotuvės „Raštinė“ duris. [...] Jų akys užkliuvo už ilgų lentynų, ant kurių buvo išdėliota įvairiausių bloknutų, stalo žaidimų bei išskirtinių kanceliarinių dalykėlių.*⁸⁸

Galima svarstyti apie rečiau vaikų literatūroje sutinkamą reiškinį – specialų reklaminių tam tikrų vietų įtraukimą (kaip minėta, T. Dirgėla veikia ne tik kaip rašytojas, bet ir kaip nuomonės formuotojas).

Palyginus tos pačios nuotykinės serijos dviejų knygų Vilniaus geografiją, galima matyti, kad autorius gal net ir visai sąmoningai praplečia nuotykinio veiksmo geografiją (žr. 7 ir 8 žemėlapius).

2020 m. išleistoje T. Dirgėlos kiek kitokios stilstikos knygoje „Užkeiktoji pono Kuko knyga“ (2021 m. populiariausių vaikų knygų sąrašė ji buvo ketvirta⁸⁹) pagrindinė veiksmo vieta – dvaras – nesukonkrečiuojama. Tačiau daug stebuklinių, nepaprastų įvykių nutinka ne tik keistame dvare, bet ir bibliotekoje, kuri tiesiogiai neįvardijama, tačiau tiek knygos viršelis, tiek interjero, darbuotojų elgesio aprašymai, veikėjų judėjimo pastate trajektorijos sufleruoja, kad veiksmo vieta – Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. „Milda išlipa tiesiai priešais didžiulius bibliotekos laiptus, kurių viršuje stūkso milžiniškos kolonos.“⁹⁰ Tai matoma ir knygos iliustracijose (žr. 1 iliustraciją)

1 iliustracija. T. Dirgėlos knygos „Užkeiktoji pono Kuko knyga“ iliustracija, vaizduojanti veiksmo vietą – biblioteką.
Šaltinis: Dirgėla, T. *Užkeiktoji pono Kuko knyga*. Vilnius: Tyto alba, 2020 p. 29.

⁸⁷ Beje, kai kurių objektų įtraukimas į knygos veiksmą atrodo labai reklamiškai, tarsi rašytojo „atidirbimas“ už suteiktą erdvę (T. Dirgėla dažnai rengia akcijas, per kurias viešai rašo įvairiose miesto erdvėse – kavinėse, prekybos centruose ir kitur).

⁸⁸ Dirgėla, T. *Domas ir Tomas. Gedimino bokšto byla*, p. 110.

⁸⁹ Žr. Paskelbti populiariausių knygų, rašytojų, vertėjų ir dailininkų dešimtukai (visas sąrašas). *Lrytas.lt*, 2022 m. rugpjūčio 5 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/kultura/literatura/2022/08/05/news/paskelbti-paciu-populiariausiu-bibliotekose-knygu-rasytoju-verteju-ir-dailininku-desimtukai-24164682> [žiūrėta 2024-05-10].

⁹⁰ Dirgėla, T. *Užkeiktoji pono Kuko knyga*, p. 28.

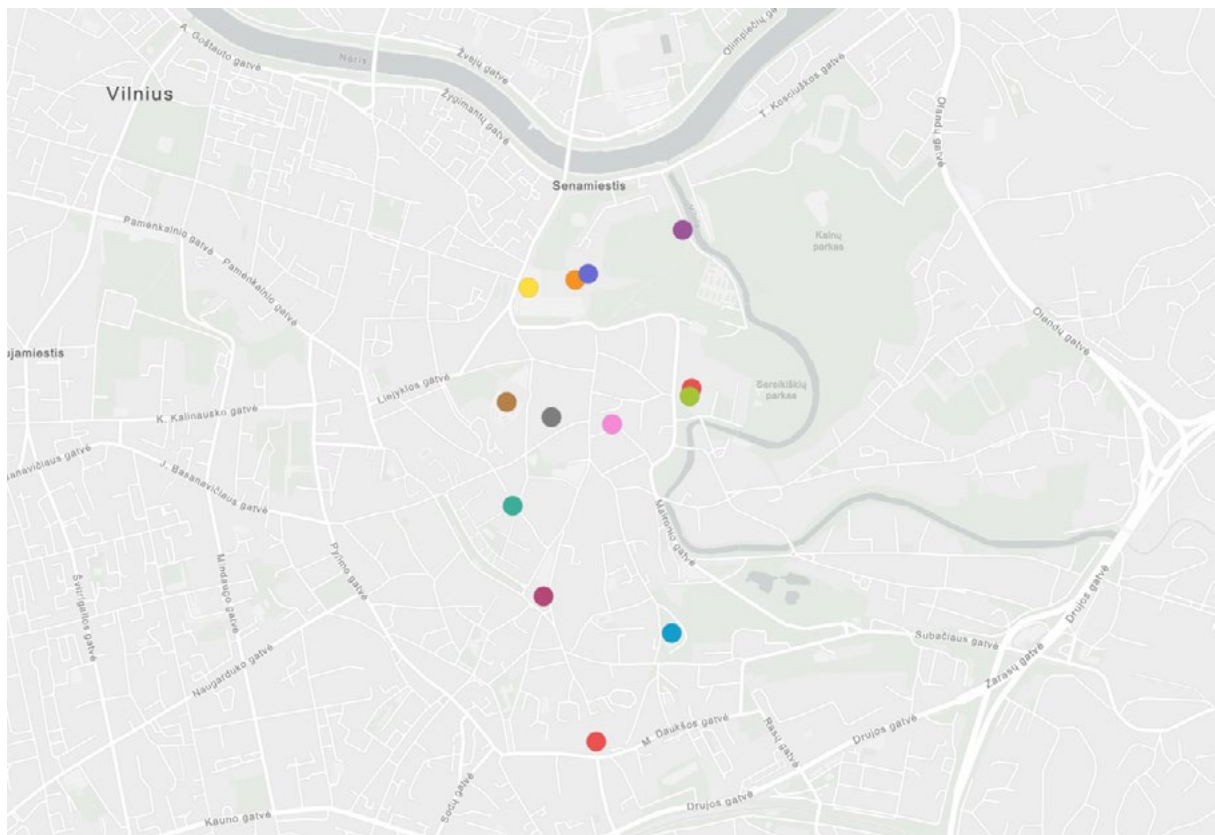
Šis bibliotekos įterpimas yra meniškėsnis, prasmingesnis nei anksčiau minėtose knygose – tai nėra paprastas objekto reklamavimas ar „atidirbimas“ už paslaugas, priešingai – tai sudaro įspūdį, kad stebuklinga, nepaprasta erdve gali tapti ir toks formalus objektas kaip Vilniaus centre esanti biblioteka.

Apibendrinant galima teigti, jog Ž. Miežytės, D. Griganės, A. Cicėnaitės, U. Kaunaitės, T. Dirgėlos knygų veiksmo vietų gausa skiriasi (nuo koncentruotesnių veiksmo vietų „Niujorko respublikoje“ (A. Cicėnaitė) iki beveik nekontroliuojamos veiksmo erdvės „Sudie, rytojau“ (U. Kaunaitė)); vis dėlto jose Vilniaus geografinė vystosi spontaniškai.

2.4. Pažintiniai Vilniaus maršrutai

2020 m. pasirodė knyga, kurios labai trūko tiek vilniečiams, tiek ir mieste besilankantiems svečiams. Tai gidės, edukatorės ir knygų autorės R. Norkūnės knyga „Vilnius. Vija ir Meška miestinėja: miesto gidas“. Ją skaitantis vaikas ar paauglys vedžiuojamas tokiu pačiu turistiniu maršrutu, kaip ir suaugusysis: Gedimino pilies bokštas, Arkikatedra, Katedros varpinė, Valdovų rūmai, Prezidentūra, Vilniaus universitetas, Šv. Onos bažnyčia, Literatų gatvė, senasis žydų kvartalas, Vilniaus rotušė, Aušros vartai ir Vilniaus gynybinės sienos bastėja. Taigi šios knygos žemėlapi formuoja ne įjaustos legendose ir padavimuose minimos vietos, o kelionių vadovo, identiško „suaugusiojo“ poreikis, kurį savo kūriniumi puikiai patenkina R. Norkūnė (žr. 9 žemėlapi).

9 žemėlapis. R. Norkūnės knygos „Vilnius. Vija ir Meška miestinėja: miesto gidas“ žemėlapis (sudarytas straipsnio autorės)

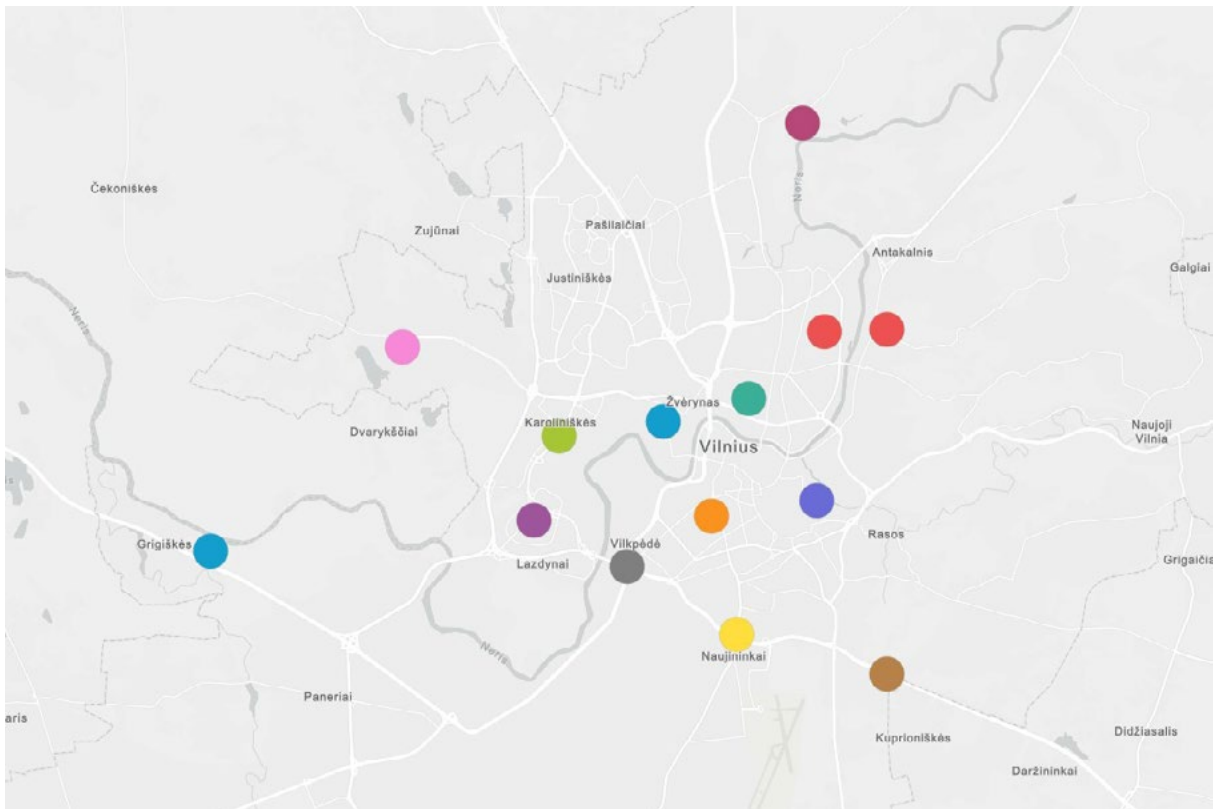

Knygą sudaro dvi dalys ir būtent antroje dalyje pasirenkamas kiek kitoks žvalgymosi po Vilnių būdas – skaitytojas (arba tiksliau – jaunas miesto gyventojas ar svečias) vedžiuojamas ne tik po

Senamiestį, Užupį ar netoliese esantį Naujamiestį. Skaitytojas kviečiamas užsukti į kiek atokesnius, bet ne ką mažiau įdomius rajonus: Rasas, Verkius, Vilkpėdę, taip pat į niekada knygoje neminimas Vilniui priklausančias Grigiškes.

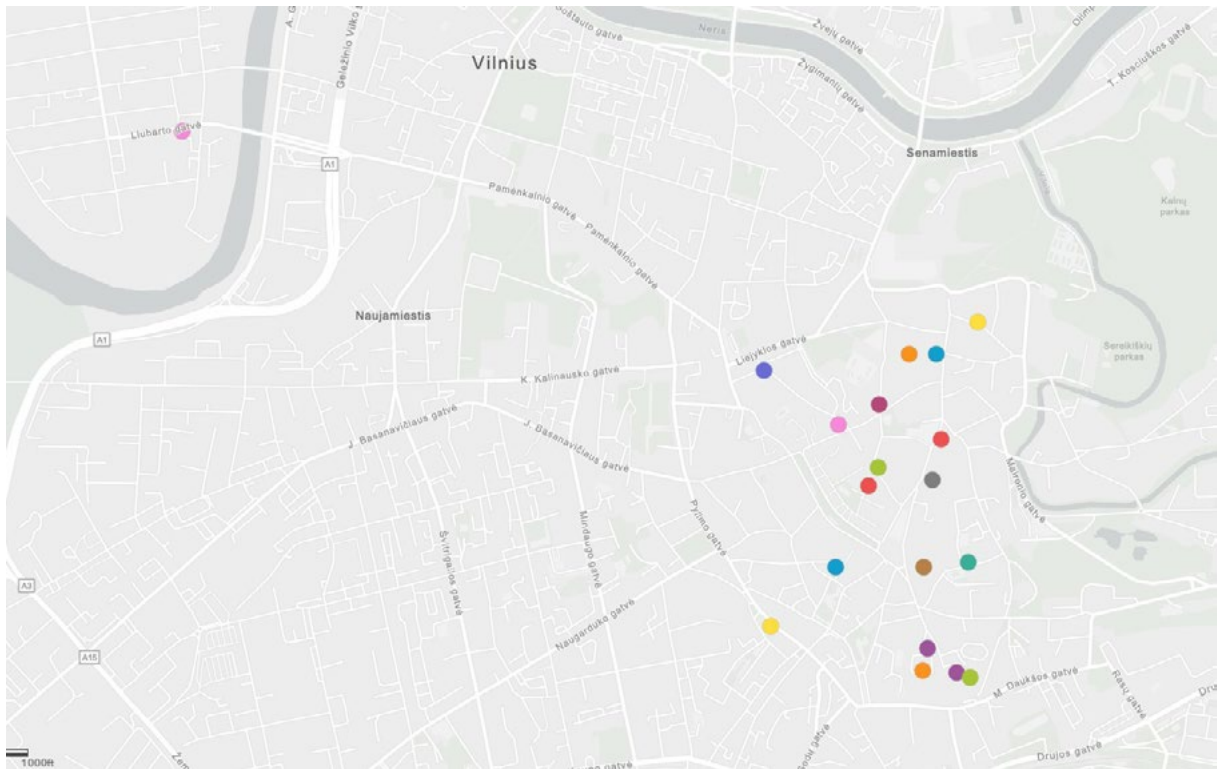
R. Norkūnė – bene pirmoji autorė, nors dar paliekanti „baltųjų dėmių“, t. y. neaplankytų Vilniaus rajonų, bet gerokai praplečianti miesto ir maršrutų ribas, nesiejanti jų su legendų „taku“, einanti tradiciniais keliais, ieškanti ir nepažintų, originalesnių detalių (pavyzdžiui, knygos gale pateikiamas rekomenduojamų aplankyti Vilniaus „augintinių“ sąrašas – lietuvių skalikai, Alumnato kiemo drambliukai, J. Ivanauskaitės skvero katinas ir kiti; taip pat žr. 10 žemėlapi).

10 žemėlapis. R. Norkūnės knygoje „Vilnius. Vija ir Meška miestinėja: miesto gidas“ aprašomų rajonų žemėlapis (sudarytas straipsnio autorės)

A. Bėkštos ir K. Bėkštaitės-Dirsienės dvikalbėje knygelėje „Atrandu ir spalvinu Vilnių = Discover and Colour Vilnius“ objektų maršrutas po Senamiestį lyg ir niekuo nesiskiria nuo tradicinio turistinio pasivaikščiojimo po Vilnių, bet paminima ir naujų objektų. Tai vietos, į kurias skaitytojas ar lankytojas užsuka rečiau, tad šitaip nusukama nuo tradicinio turistų praminto tako. Daug dėmesio skiriama kiemams, kurie yra tarsi Vilniaus neformali vizitinė kortelė: pavyzdžiui: Vilniaus universiteto M. K. Sarbievijaus kiemas, kiemas adresu Šv. Ignoto g. 5, kiemas Universiteto g. 2, Bazilijonų vienuolyno kiemas, Basijų karmelitų vienuolyno kiemas. Nemažai dėmesio skiriama ir objektams, į kuriuos kituose kūriniuose dėmesys atkreipiamas rečiau: Šv. Kankinės Paraskevijos (Piatnicos) cerkvė, Šv. Dvasios (Dominikonų) bažnyčia, Šv. Mikalojaus cerkvė, Vilniaus choralinė sinagoga. Žinoma, neapsieita ir be tradicinių stambėjimų prie Aušros vartų, Šv. Kazimiero bažnyčios ir dar kelių objektų (žr. 11 žemėlapi).

11 žemėlapis. A. Bėkštos ir K. Bėkštaitės-Dirsienės „Atrandu ir spalvinu Vilnių = Discover and Colour Vilnius“ žemėlapis (sudarytas straipsnio autorės)

Taigi, nors knygoje „Atrandu ir spalvinu Vilnių = Discover and Colour Vilnius“ išlaikoma tokia pat ėjimo kryptis kaip ir R. Norkūnės knygoje „Vilnius. Vija ir Meška miestinėja: miesto gidas“, objektai joje parinkti visai kiti. Todėl šios knygos puikiai papildo viena kitą. Tiesa, A. Bėkštos ir K. Bėkštaitės-Dirsiensės knyga išleista ne kaip kelionių vadovas, o daugiau kaip pažintinė knyga – spalvinimo knygelė (linijinės, patogios spalvinti iliustracijos pateikiamos du kartus, esą, kad skaitytojas galėtų pasirinkti kelias norimas spalvinimo technikas), jos tekstas dvikalbis (su vertimu į anglų kalbą), leidinys papildytas QR kodais. Tačiau ši 2016 m. išleista knygelė jau yra tapusi bibliografinė retenybė, todėl negali atlikti dalies savo funkcijų: būti parankiniu gidu po miestą, kurį galima dar ir spalvinti; be to, knygelėje esantys QR kodai ne visuomet veda į veikiančias interneto svetaines.

Keli tradicinio turistinio maršruto objektai pažintinėse vaikams bei paaugliams skirtose knygose yra minimi kiek dažniau. Tai aplink Šventaragio slėnį išsidėstę ar jame esantys taškai: Arkikatedra, Valdovų rūmai, Katedros aikštė (paradoksalu, bet labai mažai dėmesio skirta Gedimino bokštui – miesto simboliui). Tokį didesnę dėmesio skyrimą išvardytiems objektams neabejotinai lėmė gera tendencija – muziejų iniciatyva leidžiamos knygelės, kurios apima platesnes istorines temas ir pasiekia didesnę skaitytojų auditoriją arba yra skirtos konkrečiai parodai, ekspozicijai. 2009 m. liepos 6 d. atidaryti atstatyti Valdovų rūmai tapo patrauklia pažintinių, istorinių knygų veiksmo vieta, pretekstu jaunajam skaitytojui suprantamesnėmis priemonėmis papasakoti tiek visos šalies, tiek ir konkrečiai šių rūmų istoriją. Todėl nemažai vaikų knygų kūrėjų ir gabių iliustratorių naudojami šia Vilniaus vieta plačiau pasakodami vaikams Lietuvos istoriją: tai ilgesnį istorijos tarpsnį apimanti Z. Vitkaus knyga „Lietuvos valdovai pasakoja vaikams“ ar labiau dėmesį sutelkianti tik į rūmų šeiminingų gyvenimą N. Kostinienės, Ž. Mikailienės, L. Itagaki knyga „Vilniaus rūmai ir jų šeiminingai“, kurioje autorės, atsižvelgdamos į svarbiausią aplinkybę – visi šalies valdovai gyveno Valdovų rūmuose, pasirenka jaunesniems skaitytojams papasakoti visų Lietuvos valdovų istoriją. Autorės graakščiai, tiksliai ir įdomiai keliauja per istoriją (išskirtinį ir žavų formatą pajvairina komiksų elementai, schemas ir žemėlapiai, atvartai; gausu dokumentinės medžiagos: laišku, kronikų

ištraukų), vienodai skirdamos dėmesio ir iškiliems valdovams, ir mažiau žinomiems valdytojams. Visame pasakojime iš akių nepaleidžiami Vilniaus valdovų rūmai: stebima jų raida, dėstoma statybų, tobulinimo, gražinimo ir pagaliau griūties istorija. Taip pat panašiai parengta ir tų pačių autorių knygelė „Karališka vaikystė: viena 1529 metų rudens diena“, kurios tema siaurinama iki vieno įdomesnių valdovų – Žygimanto Augusto, dėmesį sutelkiant tik į jo vaikystę. Galiausiai, minėtinas kūrinys, kuriame plačiau kalbama apie Žygimanto Augusto gyvenimą, – Linos Mickutės knyga „Pasaka apie paskutinį Lietuvos princą“.

Įdomi ir 2023 m. Valdovų rūmų muziejaus išleista nedidelė knygelė „Vilnios pakrantės paslaptys: seniausio Vilniaus medinio pastato istorija su užduotimis“⁹¹. Tai istorinis detektyvas, supažindinantis mažuosius skaitytojus su seniausio išlikusio Vilniaus medinio pastato istorija. Knygelėje derinamas grožinis tekstas ir išsamus pažintinis pasakojimas apie seniausią Vilniaus medinį pastatą:

*Mėgstamiausias vaikų žaidimas buvo slėpynės – ypač patiko slėptis sename mažame svirne. Girdėjo Vykis žmones kalbant, kad svirnas dar didžiojo kunigaikščio Traidenio laikais statytas.*⁹²

Nuo romantizuoto pasakojimo apie senovę sklandžiai pereinama prie šių laikų tyrėjų mokslinio paaiškinimo:

*Ir štai daugiau nei po 700 metų archeologai Žemutinės pilies teritorijoje rado senąjį svirną – turbūt patį seniausią išlikusį medinį pastatą Vilniuje*⁹³.

Pažymėtina, jog ši knygelė buvo jaunesiems skaitytojams skirtas 2023 m. Valdovų rūmuose veikusios parodos „Gedimino miesto aušra. Seniausias Vilniaus medinis pastatas ir unikaliausi jo radiniai“ papildymas⁹⁴. Nors galima abejoti dėl grožinio teksto meninės kokybės, tačiau knygelė labai pravarti jaunajam lankytojui kaip pažintinė medžiaga, be kurios ekspozicija būtų buvusi tik nieko nesakančių medgalių krūva.

Seniausių Vilniaus vietų istorijai papasakoti skirtas knygas leidžia ne tik Valdovų rūmų muziejus. Tą naudodamiesi savo gausiais fondais daro ir kiti muziejai. 2017 m. Bažnytinio paveldo muziejus profesionaliai ir patraukliai išleido pažintinę knygą „Vilniaus arkikatedros mįslės“⁹⁵, skirtą tik vienam pastatui – pagrindinei miesto šventovei. Leidinys puikiai parengtas – pateikta ne tik daug istorinės medžiagos, bet ir gausybė kūrybinių užduočių, galvosūkių, kurie jaunesiems skaitytojams padeda lengviau ir įdomiau suvokti informaciją apie Arkikatedros istoriją ir dabartį, jos požemiuose palaidotas asmenybes ir mūruose paslėptus lobius. Originalūs maketo sprendimai, atverčiami slapti langeliai, iššokantys (angl. *pop-up*) elementai, iškarpos, lipdukai leidinį daro panašų į interaktyvų žaidimą.

Svarbu pastebėti ir Bažnytinio paveldo muziejaus iniciuotą, tačiau prasta sklaida pasižymėjusią knygą „Vilniaus vienuolynų istorijos“⁹⁶. Čia aptariamos visos konfesijos ir mieste veikiančios vienuolynai, todėl ir maršruto specialiai galvoti nereikėjo, jį tiesiog suformavo leidėjų pasirinkta tema – esami (beje, ir keli išnykę) įvairių konfesijų vienuolynai. Todėl peržengiamos Senamiesčio ribos, ir šios knygos žemėlapis atrodo jau kiek kitaip, nes yra minima daugiau nuo miesto centro nutolusių objektų: Švč. Trejybės (Trinapolio) bažnyčia Verkų regioniniame parke, Išganytojo (Joanitų) bažnyčia Antakalnyje ir kiti. Taip pat dėl knygos gana specifinės temos joje minimi ir kiti architektūriniai objektai, kurie nepatenka į tradicines pažintines knygas. Be kitose knygose ne kartą minimų tradiciškesnių objektų (Arkikatedros,

⁹¹ Kostinienė, N.; Mikailienė, Ž.; Zavadskis, M. *Vilnios pakrantės paslaptys: seniausio Vilniaus medinio pastato istorija*.

⁹² *Ibidem*, p. 3.

⁹³ *Ibidem*, p. 14.

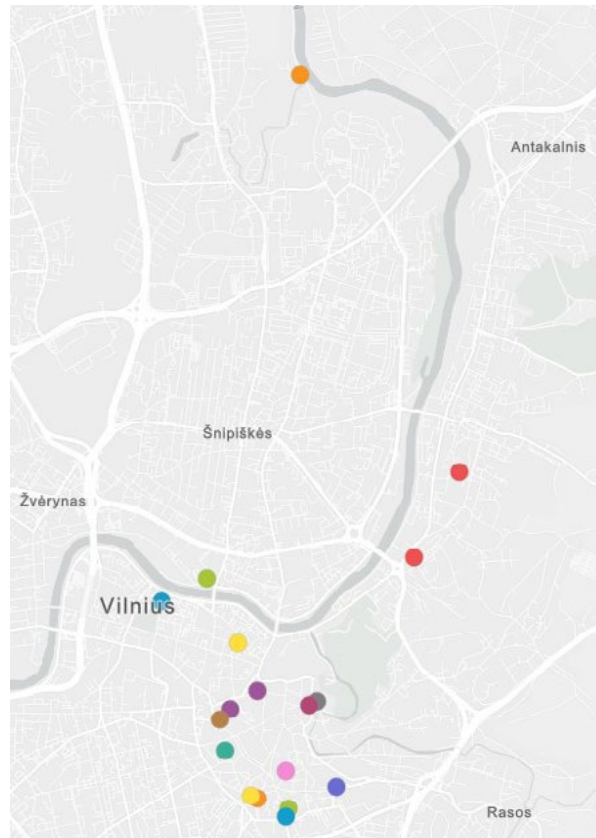
⁹⁴ Parodos katalogas: *Gedimino miesto aušra. Seniausias Vilniaus medinis pastatas ir unikaliausi jo radiniai = The Dawn of Gediminas' City. The Oldest Preserved Wooden Building in Vilnius and its Most Unique Artefacts: parodos katalogas, 2023 01 25–06 25 [Vilnius] / katalogo sudarytojos Ž. Mikailienė, R. Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2023, taip pat prieiga per internetą: <https://www.valdovurumai.lt/lt/muziejus-leidiniai/i/8264/gedimino-miesto-ausra-seniausias-vilniaus-medinis-pastatas-ir-unikaliausi-jo-radiniai/> [žiūrėta 2024-06-09].*

⁹⁵ *Vilniaus arkikatedros mįslės* / kūrybinė grupė: V. Indriūnienė, R. Pauliukevičiūtė, A. Pavasarytė, B. Valečkaitė. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2017.

⁹⁶ *Vilniaus vienuolynų istorijos* / sudarytojos V. Indriūnienė ir L. Misiūnaitė. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2022.

Aušros vartų), susijusių su legendomis, „Vilniaus vienuolynų istorijose“ atkreipiamas dėmesys ir į rečiau minimus objektus (Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčią, Šv. Ignoto bažnyčią ir kitus). Tai vertingas ir įdomus maršrutas, tinkamas visai šeimai (žr. 12 žemėlapis). Knyga turi interaktyvių detalių, puikiai parodoma, kas Vilniaus peizaže, jo žemėlapyje išnyko, o kas išliko iki šių dienų. Toks informacijos pateikimas ne tik leidžia pasakoti apie objektus, kurie neišlikę, bet ir padeda įsivaizduoti, kaip jie galėtų atrodyti dabartinėje aplinkoje (pavyzdžiui, sugriauta Šv. Juozapo bažnyčia, kurios vietoje dabar yra Lazdynų Pelėdos skveras).

12 žemėlapis. Knygos „Vilniaus vienuolynų istorijos“ žemėlapis
(sudarytas straipsnio autorės)

Taigi galima teigti, kad leisti konkrečioms Vilniaus objektams ar juose pristatomoms parodomoms skirtas knygas – labai gera tendencija. Stengiamasi kuo įvairiapusiškiau ir išsamiau pateikti vaikams Lietuvos istoriją arba jos atskirus faktus, susieti ją su dabar matomais pastatais ir t. t., pavedžioti po tuose pastatuose vykstančias ekskursijas; tokias knygas galima naudoti kaip pagalbines edukacijas medžiagą. Tačiau tokių knygų sklaida ir pasiekiamumas neretai yra problemiški.

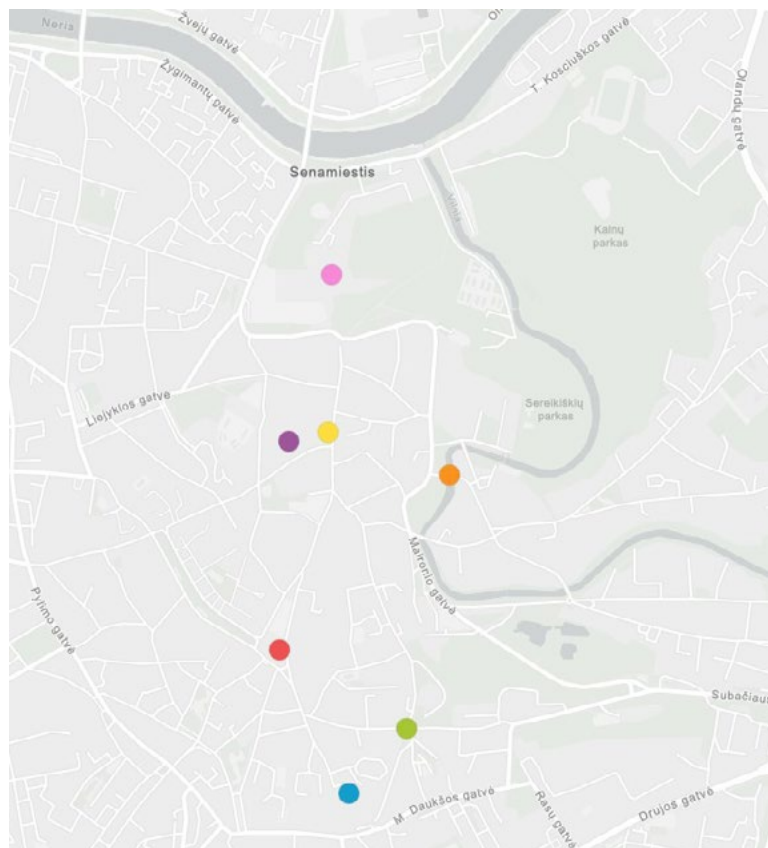
Dvi 2023 m. pasirodžiusios knygos – M. Čepaitytės, P. Kucenko „Vilniaus Vištytė“ ir G. Viliūnės „Išgelbėti mešką. Nuotykiškai Renesanso Vilniuje“ – pritiko miesto jubiliejui, siekė praplėsti vaiko ir Vilniaus santykį tiek geografinė, tiek ir istorine prasme. Abiejose knygelėse pažintinė informacija apie Vilnių pateikiama inkorporuojant ją į grožinį tekstą. M. Čepaitytė knygos „Vilniaus Vištytė“ pristatymuose neslepia, kad norėjo pažintinį maršrutą po Vilnių padaryti vaikui artimesnį. Tai turėtų pateisinti keistesnį, ne tokį tradicinį lankomų ir aptariamų Vilniaus objektų pasirinkimą bei maršrutą (jis sudarytas orientuojantis dar ir į tai, kad vaikui ar paaugliui nebūtų fiziškai sunku jį įveikti). Taigi šioje knygelėje vištytė iš namų, kuriuose gyvena su Seneliu ir Senele, išskrenda ieškoti prapuolusio balto arklio ir aplanko ne tik tradicinius turistinius (Pilies gatvę, Rotušės aikštę, Katedros aikštę, Literatų gatvę), bet ir retesnius

objektus (Konstitucijos sieną Užupyje, S. Moniuškos skverą, nykštukų skulptūras Vilniaus g. 3, reljefinę sieną „Progresas“ Totorių g. 4 ir kitus). Skaitytojui rasti šiuos objektus mieste gali padėti knygos priešlapiuose esantis žemėlapis (nors ir kiek abstraktokas) ir QR kodai su aptariamų vietų adresais.

Pastebėtina, jog objektai ir knygoje aplankomos Vilniaus vietos yra ne visai vienodos istorinės vertės, ne visai motyvuotas jų pasirinkimas (kyla klausimas, ar tikrai šie objektai įdomūs vaikui), o kiek pritemptas prozinis pasakojimas lemia mažesnę šios knygelės populiarumą tarp pačių mažiausių skaitytojų. Tačiau pagirtinos originalesnių veiksmo vietų (nors ir beveik neperžengiant Senamiesčio ribų) paieškos.

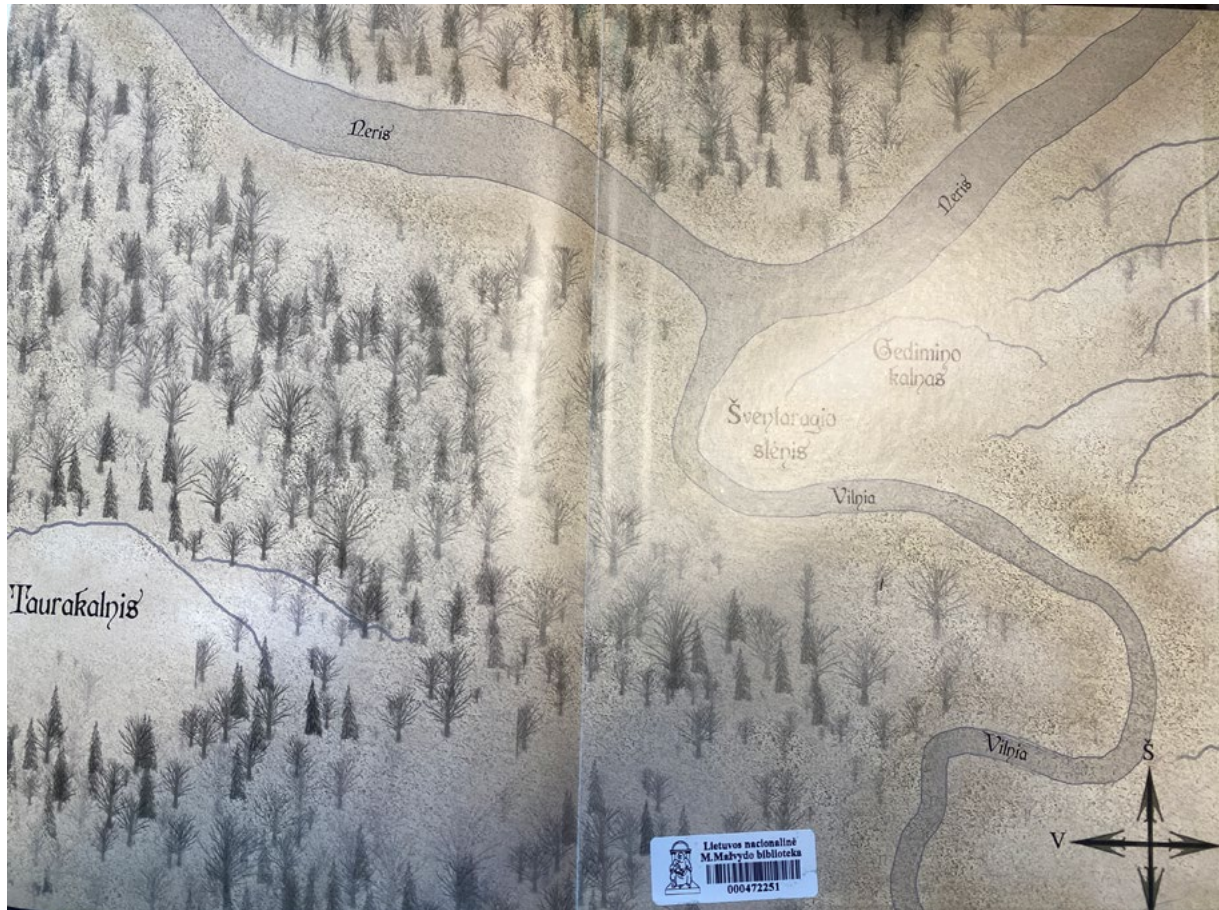
G. Viliūnės knygos „Išgelbėti mešką. Nuotykiškai Renesanso Vilniuje“ pasakojimo ašis yra nuotykinis, įtemptas siužetas, besiklostantis Renesanso laikų Vilniuje. Keturi draugai – Andrius, Berta, Ignius ir Mikas – susipažįsta su meškute Baisa (kuri šoka Rotušės aikštėje) ir ją skriaudžiančiu šeimininku. Vaikai nutaria išgelbėti mešką. Taigi gana įtemptas šios knygos veiksmas (panašiai kaip ir K. Gudonytės knygoje „Jie grįžta per pilnatį“) vyksta Renesanso laikų Vilniuje, tačiau jame nėra nei kelionių laiku, nei kitiems autoriams būdingo rėmimosi legendomis – G. Viliūnė aprašo keturių vaikų nuotykius: atsižvelgiant į aprašomą laikotarpį, natūralu, kad knygos herojai veikia tik Senamiestyje, kartais nuklysdami į Užupį – tais laikais labai atokų rajoną. Knyga papildyta pažintiniais intarpais, taip pat joje esama to laikotarpio detalių, patiekalų receptų, kalbų, vartotų to meto Vilniuje, pavyzdžių (autorė juos labai meistriškai komponuoja su nuotykinio tekstu). Kaip grynai pažintinis tekstas pateikiamas papročių, maisto, kalbos aprašymas, bet vaikų dėmesys dar atkreipiamas ir į Vilniaus rotušę ir jos aikštę – vieną pagrindinių miestiečių susibūrimo vietų; pasakytina, kad tai vienas geriausių pažintinių tekstų vaikams apie šią Vilniaus erdvę. Kūrinyje yra pažintinių intarpų apie ir kitose knygose aptartus Valdovų rūmus, taip pat praktiškai niekur kitur neminimą objektą – miesto gynybinę sieną (žr. 13 žemėlapi).

13 žemėlapis. G. Viliūnės knygos „Išgelbėti mešką. Nuotykiškai Renesanso Vilniuje“ žemėlapis (sudarytas straipsnio autorės)

2.5. Žemėlapis kaip knygų apie Vilnių vizualinė dalis

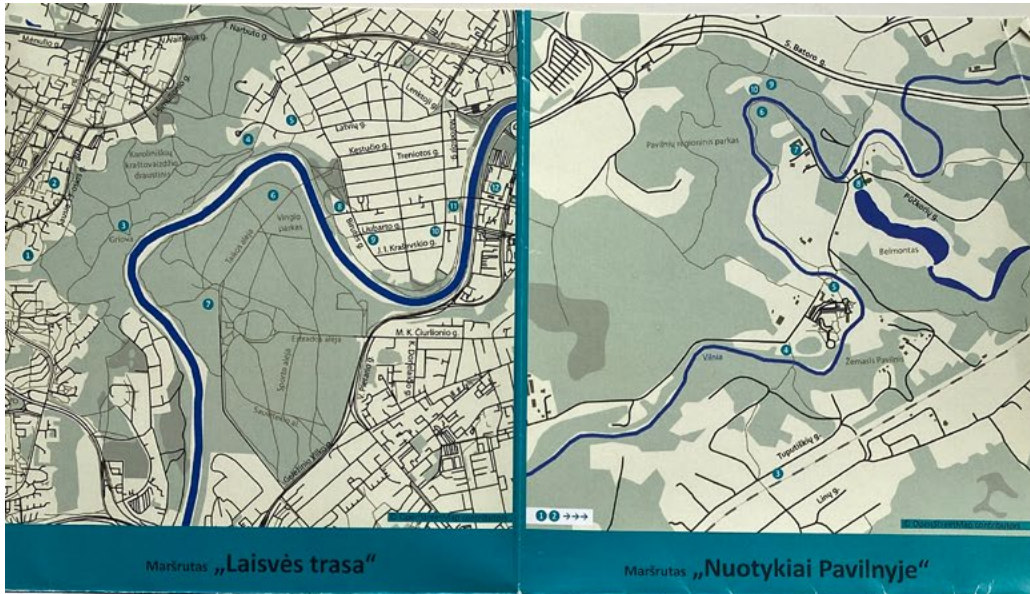
Kaip buvo užsiminta šio straipsnio pirmojoje dalyje, žemėlapis dažnai yra svarbus vaikų, ypač paauglių, knygų grafinis elementas, padedantis orientuotis erdvėje, lengviau įsivaizduoti veiksmo vietą ar nepasimesti kūrinio struktūroje. Šioje dalyje taip pat buvo užsiminta, kad veiksmo vietos realus žemėlapis dažnai naudojamas paaugliams skirtoje literatūroje. Bet šiame straipsnyje analizuojamuose vaikams ir paaugliams skirtose knygose žemėlapiai pasitaiko labai retai. Tiesa, knygos „Vilniaus įkūrimo legendos“⁹⁷ priešlapyje pateikiamas žemėlapis turėtų padėti suvokti vaikams istorinio veiksmo, t. y. Gedimino sapno ir Vilniaus įkūrimo vietą, tačiau jis, kad ir kaip būtų gaila, yra klaidinantis – Taurakalnis pažymėtas dabartinio Tauro kalno buvimo vietoje (žr. 2 iliustraciją).

2 iliustracija. Įsivaizduojamas Vilniaus žemėlapis (miesto įkūrimo metu). Šaltinis: *Vilniaus legenda / legendą papasakojo D. Juozėnas*. Vilnius: Alma littera, 2007, pirmasis knygos atvartas.

Tiesa, J. Žilinskas knygos „Mano Vilnius mano“ pirmajame leidime yra pridėjęs keturias pažintines trasas, pavaizduotas Vilniaus žemėlapyje (žr. 3 iliustraciją).

⁹⁷ *Vilniaus legenda / legendą papasakojo D. Juozėnas*.

PRADŽIA: Televizijos bokštas. **PABAIGA:** LR Seimas. **MARŠRUTAS:** 1 Televizijos bokštas (Sausio 13-osios g. 10) → 2 Karoliniškės (Sausio 13-osios g. 21) → 3 Karoliniškų griova → 4 Čiulbianis kryžius (Latvių g. gale) → 5 Žvėrynas → 6 Vingio parkas → 7 VU Botanikos sodas → 8 Ambasadų (Birutės g.) → 9 Infekcinių ligų ligoninė (Birutės g. 1) → 10 Vilniaus kėnsa (Liubarto g. 6) → 11 Akmuo su Gediminių stulpais (Neries krantinė), pietryčius nuo Liubarto tilto) → 12 LR Seimas (Gedimino pr. 53).

1 Vilniaus televizijos bokštas – aukščiausias statinys Vilniuje (326,5 m), aukštesnis už Eifelio bokštą Paryžiuje net 24,5 metrai! Bokštas svėria apie 30 000 tonų ir, mokslininkų nuomone, jis stovės dar kelis šimtus metų. Itin greitai liftu pakilus į ratu besisukantį apvaliosios aikštelės patogų apžiūrėti miestą iš paukščių skrydžio ir net išgerti arbatos čia esančioje kaviniėje „Paukščių taksas“. Šalia TV bokšto pastatytas memorialas Laisvės kovotojams – paprastiesiems Lietuvos žmonėms 1991-ųjų sausio 12 d. vakarą susirinkusiems prie bokšto ir pasiryžusiems pasipriešinti sovietų okupantams. Žuvusių didvyrių vardais pavadintos kelios Karoliniškų rajono gatvės. → **2 Karoliniškės.** Anot legendos, buvęs šiose apylinkėse dvaras, kurio šeimininkas turėjęs tris dukteris – Justina, Karolina ir Ursula. Kiekviena paveldėjo po dalį dvaro teritorijos, taip šios dalys įgavo iki šių dienų išlikusias vietovardžius: Justiniškė, Karoliniškė ir Ursuliškė... Dvaro neliko, nežinau ar jis išvis buvo, na o Karolinišk (dokumentuose vadinta „Karolinka“) kaimėlio tai čia tikrai būta. Miesto rajonas pradėtas statyti 1971 m., jame gyvena apie 20 000 gyventojų. → **3 Karoliniškų kraštovaizdžio draustinis** (162 ha, įsteigtas 1960 m., 90 proc. teritorijos sudaro miškas) pasieksite eidami nuo TV bokšto Sausio 13-osios gatve per Karoliniškų mikrorajoną. Specialista teigia, kad šios vietovės „architektas“ buvo paskutinis Lietuvos teritoriją dengęs ledynas, o tas grovas (ar ragavus), kuriomis dabar praminti takai

vedantys į VU Botanikos sodą (įsteigtą 1920 m.). Norite tapti botaniku? Tada būtinai užsukite 1975 m. sodas buvo perkeltas į kairėnų, bet šiame parke liko itin įdomūs skryžius, visą sąrašą viršantis pasidominti ir fantastišku augalijos pasauliu (3000 augalų rūšių, tulpių kolekcija, rožynas, sakurų giraitė, reti medžiai). Įėjimas mokamas. → **4 Žvėryne** įsikūrusios įvairių šalių ambasados: Armėnijos, Estijos, Gruzijos, Kinijos, Rusijos, Kazachstano, Čekijos, Italijos. Susiraskite savarankiškai ir apžiūrėkite jas! Atkreipkite dėmesį į aplėstą gettono pilytį pastatę Šalia Kazachstano ambasados (iš kairės) – tai buvusio Lietuvos kino studijos pastatų likučiai. Kalkada čia buvo trikotaro fabrikas „Triumf“, vėliau – spygių ir metalo dirbinių gamykla, mergačių bendrabutis ir mokykla, o galiausiai – kino studija. Čia veikė pirmieji filmavimų paviljonai, buvo garsinami filmai, jiems rašoma muzika. Šiame pastate dirbo žymiausi lietuvių režisieriai: Vytautas Mikalauskas, Napoleonas Bernotas, Raimondas Vabalas, Vytautas Zalakevičius ir kiti. → **5 Liubarto gatve** pasukite kairę, dešinėje, už tvoros matysite mūrinių ir medinių pastatų kompleksą – tai Vilniaus infekcinių ligų ligoninė. Žvėryna miesto kvartalu pavertę pirklys V. Martinsonas. Jis supirkęs žemes suformavo sklypus ir par-davė juos miestiečiams, norintiems pirkurti arčiau gamtos. Miestui jis dovanojo keturis sklypus, vieną jų – specialiai ligoninės statybai. → **6 Žvėryne** yra karamų maldos namai – kėnsa. Karamai yra turtų kilmes

tauta, gyvenanti kai kuriose rytų Europos šalyse. Lietuvoje gyvena daugiau nei 200 karamų, daugiausia – Trakuose ir Vilniuje. Į Lietuvą karamai atvyko Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais – jie ejo sąryšą prie to meto pilių. Karamai buvo ne tik geri kariai, bet ir daržininkai – sakoma, kad jie atnešė į Lietuvą agurkus (ir aišku kibirnius). → **7 Vytauto g. gale**, už Italijos ambasados, sukite prie Neries. Čia prie upės jau nuo 15 a. pabaigos stūkso didelis akmuo, kuriame iškalė Gediminių stulpai. Šis senas akmuo – tai didžiojo kunigaikščio valdų ribolėnkis – labai senas paminklas. → **8 Iš Žvėryno** Senuoju tiltu ateinama iki Lietuvos Respublikos Seimo rūmų ir Nepriklausomybės aikštės. **Selmo rūmai** – Lietuvos tautos pasipriešinimo sovietinei okupacijai simbolis. 1990 m. kovo 11 d. rūmose buvo paskelbtas aktas „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“. 1991 m. sausio 13 d. sovietų kariuomenė nedrįso atakuoti rūmų, kuriuos apsupo ir buvo pasirodę ginti dėslingys tūkstančių žmonių. Šį įvyki primena barikadų liekanos ir paminkliniai ženklai.

Maršrutas įveiktas!

PRADŽIA: Vilniaus geležinkelio stotis. **PABAIGA:** Pūčkorių atodangos apžvalgos aikštelė. **MARŠRUTAS:** 1 Vilniaus geležinkelio stotis (Geležinkelio g. 16) → 2 Pavilnis → 3 Belmonto nuotykių parkas → 4 Pranciūškis malūnas → 5 Pūčkorių geologinė atodanga (Pūčkorių pažindinimo takas) → 6 Patrankų liejykla → 7 Pūčkorių parkas → 8 Gymbinalių įtvirtinimai → 9 Pūčkorių atodangos apžvalgos aikštelė (S. Batoro g.).

1 Vilniaus geležinkelio stotis atsirado tuomet, kai carinės Rusijos valdžia nu-sprendė tiesti geležinkelį nuo Sankt-Peterburgo iki Varšuvos. Lietuvoje darbai buvo pradėti 1853 m. pavasarį ir po trejų metų pabaigti. Prie šios geležinkelio li-nijos Lietuvoje buvo pastatyta 21 stotis, tarp jų ir Vilniaus. Pirmasis traukinys iš Daugpilio pusės į Vilnių atvyko 1860 m. rugsėjo 4 dieną. → **Geležinkelio muze-jus** – nedidelė ekspozicija, kuri apibūdinę susipažinsite su geležinkelio stotijų, ryšių, kelio statybos ir transporto istorija. Čia rasite ne tik senuosius geležinkeliečių įrankius, bet ir uniformas, skiriamuosius ženklus, įsijaukite į stoties budėtoją, leiminko ar pervažos prižiūrėtoją parei-gas. → **Kelionė traukinį į Pavilnį** (žr. lemėlą). Traukinio bilietus įsigykite dar prieš eidami į muziejų, taip bus ir greičiau, ir patogiau. Kelionė į Pavilnį truks neišgamt penkis minutes. Išlipkite iš traukinio Žemutinio Pavilnio gyvenvie-tėje. Būtinai pakliktė ir į Aukščiaučio Pavilnio – ten pavinguriosiose vieništelio Lietuvoje serpančiu, apžiūrėsite medinę Zakopinės stiliaus bažnyčią ir aplankykite Jauniąją gamtininkų stotį, įsteigtą 1953 metais! → **Skrydis lynu.** Perėję ge-ležinkelio begius per perėją į Žemutinio Pavilnio pateksite į Tuputiškių gyvenvie-tę. Kelniuku sukite dešinią ir keliaukite link Belmonto pramojų ir polsio centro. Nusileidę prie Vilnios stačias mediniais laiptais, perėję „beždžionių“ tiltu atsidur-

site Belmonto polsio zonoje. Čia įsigykite bilietus į Ilgiausių skrydį lynu ir grįžkite tuo pačiu keliu atgal į Tuputiškes. Iš čia skrie-ti lynu ŽIP LINE trasa auga į Belmontą. Jeigu Belmonte neplanuojate pailsėti, ke-liaukite toliau, tik nepamirškite apžiūrėti Pranciūškio malūno. → **Pranciūškis malūnas.** 19 a. prancūzas Karolis de Vinas prie Vilnios pastatė malūną, kuris taip pa-vadinotas pagal jkūrejo tautybę, o ne dėl kokių nors techninių sąrybių. Prie malūno už šnalo stovėjo medinis dirbtuvių pasta-tas, o arčiau Belmonto gatvės – mediniai gyvenamieji namai, ūkiniai pastatai ir mil-tų sandėlis. Vėlesnis savininkai patobulino ir išplėtė malūno aprūpinimo vandeniui sistemą – pastatė betoninę užtarką, apie 200 m ilgio kanalą, vandens tėkmės re-gulavimo įrengimus. Malūnui nustojus veikti, šioje vietoje upė gijjo krikulių pavil-dį. Todėl visa vieta vadinama Belmonto kriokliais. Neseniai ilgaamžis malūnas bei kiti išlikusio komplekso sta-tiniai buvo restauruoti ir jų vietoje įsikūrė „Belmonto“ pramojų ir polsio centras. Grįžkite į Tuputiškes: perėję antrąjį „be-ždžionių“ tiltą, sukite kairėn, prieš upės tėkmę ir keliaukite pažintiniu taku link atodangos. → **Pūčkorių atodanga** (iš apačios). Pūčkorių atodanga – Pavilnį regioninio parko pažiba, valstybės sau-gamos gamtos paminklas. Atodangoje regima senojo Gediminių apledėjimo storių, suraukieta vėsenų lydėnų, iš apačios matosi trys horizontalios šlaito dalys. Apžiūrėję visus senuosius atodan-gos sluoksnius ir pasigrožėję gamta, eikite pažintiniu taku palei Vilnios upę buvusios patrankų liejyklos kryžtį. → **Patrankų liejykla.** 16 a. čia veikė LDK patrankų liejykla, kurioje buvo lejamos įvairaus dydžio patrankos. Čia savo patrankas

Maršrutas įveiktas! Metas piknikui ir kelielinei namo (čia kursuoja miesto autobusai arba iš anksto susitar-kite su namieškiais, kad jus paimtų iš šios gana atotos Vilniaus priemiesčio vietos).

3 iliustracija. J. Žilinsko siūlomi alternatyvūs maršrutai po Vilnių. Šaltinis: Žilinskas, J. *Mano Vilnius mano*. Vilnius: Aukso žuvis, 2015, pridėdamas sulankstomas kišeninis žemėlapis.

Tačiau šie maršrutai („Laisvės trasa“, „Senajo miesto stebuklai“, „Vilnietiški kalneliai“ ir „Nuotykių Pavilnyje“) neturi nieko bendra su knygos turiniu ir nelabai aišku, kokia yra jų paskirtis.

Daugiausia realių, informacijos apie miestą galinčių suteikti žemėlapių yra pažintinėse bei pažintinėse-grožinėse knygose. Tai tarsi savaime suprantama, nes pažintinės knygos, ypač kelionių, miestų vadovai, yra neįsivaizduojami be žemėlapių. Jie labai reikalingi vaiko raidai, nes šiomis dienomis, kai nuo taško A iki taško B nueiti padeda įvairios globaline padėties nustatymo sistema (GPS) paremtos navigacijos programėlės, vaikai ir paaugliai nebemoka „skaityti žemėlapių“, yra labai menkai įgudę atpažinti kartografinius ženklus. Realus žemėlapis vaikams perteikia geresnę bendrą vietovės paveikslą, suteikia daugiau papildomos grafinės ir tekstinės informacijos⁹⁸. Taigi toliau mėginama analizuojamas knygas įvertinti atsižvelgiant būtent į šį aspektą.

R. Norkūnės knygelėje „Vija ir Meška miestinėja: miesto gidas“ nėra vieningo miesto žemėlapis, tačiau yra „Miesto augintinių žemėlapis“ (žr. 4 iliustraciją).

4 iliustracija. Miesto augintinių žemėlapis. Šaltinis: Norkūnė, R. *Vilnius. Vija ir Meška miestinėja: miesto gidas*. Vilnius: Alma littera, 2020, p. 84–85.

⁹⁸ Plg. Landsmann, L. Family Vacation a Great Time to Teach Kids Map Skills. *The Tennessean*, July 16, 2015. Prieiga per internetą: <https://eu.tennessean.com/story/life/family/2015/07/16/family-vacation-great-time-teach-kids-map-skills/29884711/> [žiūrėta 2024-06-09].

Tačiau miesto bendrą žemėlapinį vaizdą R. Norkūnė skaido į smulkesnes dalis. Pristatydama kiekvieną aptariamą rajoną autorė pateikia ir stilizuotą jo žemėlapi. Kai kurie stilizuoti žemėlapiai, tikėtina, padeda pasivaikščioti po konkretų rajoną, pavyzdžiui, Užupį, ir rasti svarbius objektus (žr. 5 iliustraciją).

5 iliustracija. Užupio žemėlapis. Šaltinis: Norkūnė, R. *Vilnius. Vija ir Meška miestinėja: miesto gidas*. Vilnius: Alma littera, 2020, p. 46–47.

Kiti žemėlapiai dėl piešimo ypatybių, kai išdidinamas tik vienas rajono objektas arba visas vaizdas tampa nebeinformatyvus, tarsi praranda savo pirminę funkciją ir tampa į erdvinis žemėlapius panašiomis iliustracijomis (žr. 6 iliustraciją).

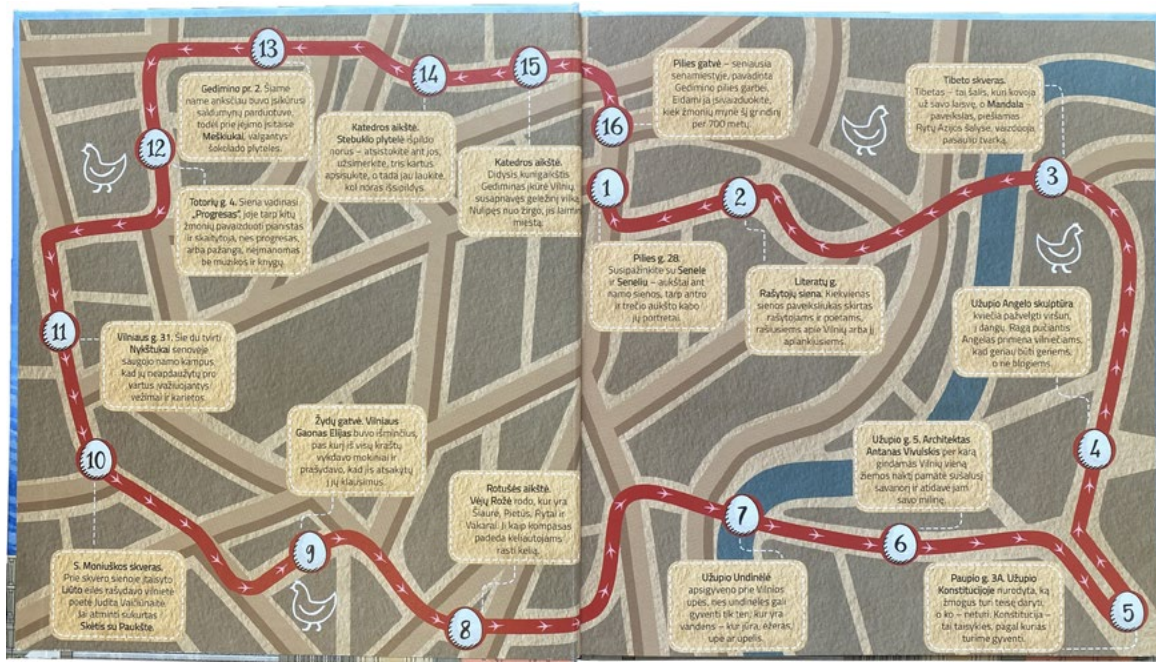
6 iliustracija. Šnipiškių žemėlapis. Šaltinis: Norkūnė, R. *Vilnius. Vija ir Meška miestinėja: miesto gidas*. Vilnius: Alma littera, 2020, p. 68–69.

Gana aiškiai ir suprantamai žemėlapyje vienuolynai pažymėti knygoje „Vilniaus vienuolynų istorijos“ (žr. 7 iliustraciją).

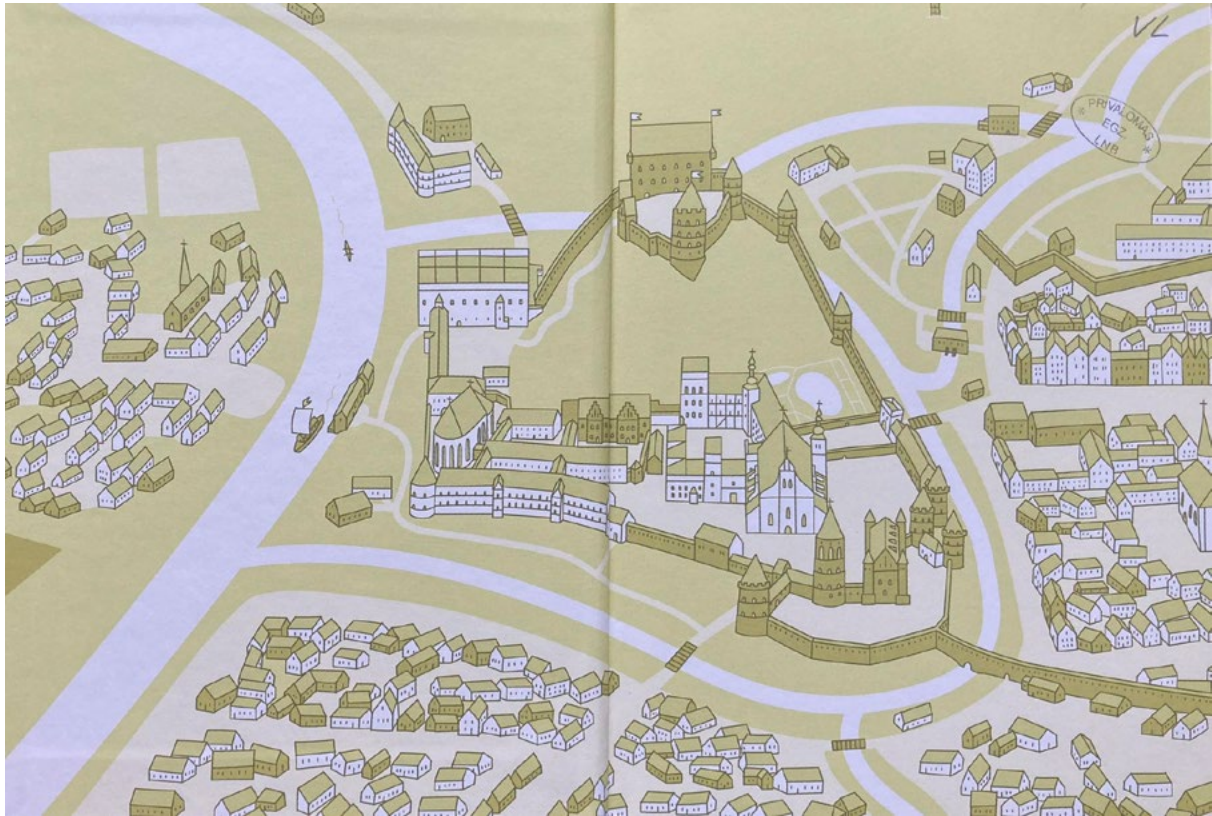
7 iliustracija. Vilniaus vienuolynų žemėlapis. Šaltinis: *Vilniaus vienuolynų istorijos* / sudarytojos V. Indriūnienė ir L. Misiūnaitė. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2022, pirmasis knygos atvartas.

Apžvelgus kitas pažintines knygas paaikšėjo, kad daugumoje jų naudojami stilizuoti, supaprastinti žemėlapiai, padedantys suvokti tik apytikslų objektų išdėstymą (G. Viliūnės knyga „Išgelbėti mešką: nuotykiškai Renesanso Vilniuje“, M. Čepaitytės ir P. Kucenkos knyga „Vilniaus Vištytė“; žr. 8 iliustraciją) ir atliekantys daugiau vizualinę knygos dalį papildančio dekoratyvinio elemento funkciją. Tad tokie žemėlapiai nepateikia tikslios ir konkrečios informacijos, t. y. neatlieka savo tiesioginės funkcijos – padėti susigaudyti vaikstant po miestą. Sužinoti tikslesnę informaciją skaitytojams padeda tik knygoje pateikti QR kodai.

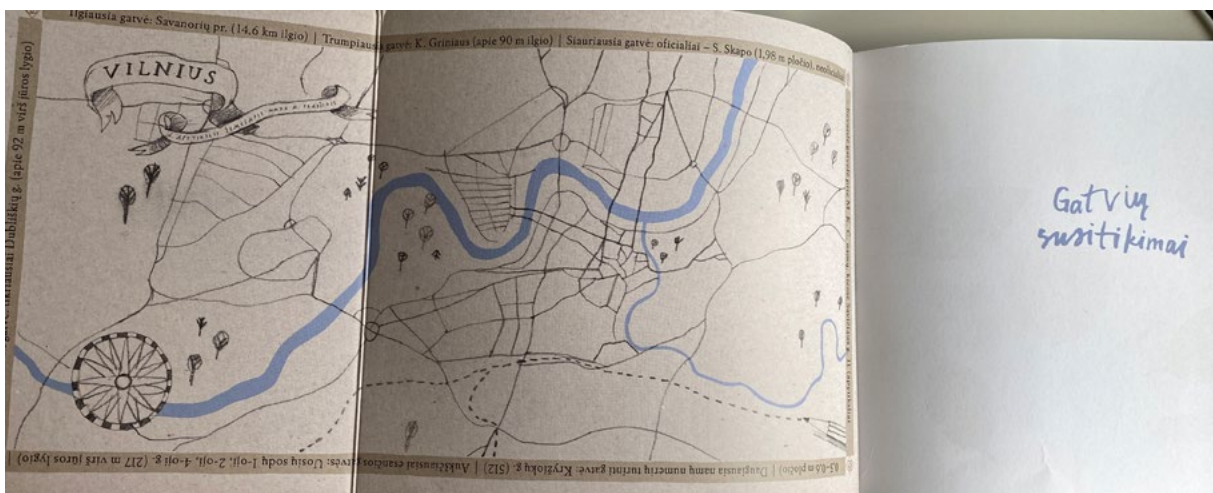
8 iliustracija. Lankytinų Vilniaus vietų žemėlapis. Šaltinis: Čepaitytė, M.; Kucenko, P. *Vilniaus Vištytė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2023, pirmasis knygos atvartas.

Paminėtinas įdomus faktas – G. Viliūnės knygos „Išgelbėti mešką: nuotyčiai Renesanso Vilniuje“ priešlapyje, skirtingai nei visose kitose aptariamose knygose, vaizduojamas Renesanso laikų Vilnius, t. y. ne dabartinis, o tikėtinas to laikotarpio žemėlapis (žr. 9 iliustraciją).

9 iliustracija. Renesanso laikų stilizuotas Vilniaus žemėlapis. Šaltinis: Viliūnė, G. *Išgelbėti mešką: nuotyčiai Renesanso Vilniuje*. Vilnius: Tyto alba, 2023, pirmasis knygos atvartas.

Kartais žemėlapis, nors ir atkartoja miesto kontūrus, atlieka nebe pažintinę, o grynai estetinę funkciją – tampa tiesiog iliustracija (žr. 10 iliustraciją).

10 iliustracija. Stilizuotas Vilniaus žemėlapis. Šaltinis: Ulytė, A.; Vaicenavičienė, M. *Gatvių susitikimai: o kas, jei Vilniaus gatvės šnekėtųsi?* Vilnius: Aukso žuvys, 2020, knygos atvartas.

2.6. Vilniaus žemėlapis kaip įkvėpimas

O štai realus Vilniaus žemėlapis – miesto gatvių (pavadinimų) atsitiktiniai susikirtimai – tapo įkvėpimu A. Ulytės ir M. Vaicenavičienės knygai „Gatvių susitikimai. O kas, jeigu Vilniaus gatvės šnekėtųsi?“. Tai daugiaplanė knyga: skaitytojams ji buvo pristatoma kaip alternatyvus vadovas po miestą, tačiau ją taip pat galima laikyti ir grafiniu romanu ar net eseistikos požymių turinčiu kūriniu, skirtu bet kokio amžiaus skaitytojams. Šioje Vilniaus klubo premiją pelniusioje knygoje A. Ulytė ir M. Vaicenavičienė vaikšciojant po Vilnių kviečia atkreipti dėmesį į sankryžas. Būtent atsitiktinis gatvių pavadinimų „susiėjimas“ Vilniaus žemėlapyje lėmė knygos pagrindinę idėją – kas būtų, jei susitiktų istorinės asmenybės ar reiškiniai, kaip susikerta jų vardais pavadintos Vilniaus gatvės. Štai ką autorės teigia apie knygos atsiradimo idėją:

Mums pasirodė įdomu, kad miesto žemėlapis suteikia galimybę gana atsitiktiniam faktui – dviejų ar daugiau gatvių sankirtai – suteikti prasmę, o iš jos sukurti pasakojimą.⁹⁹

Kaip teigia Goda Leo, A. Ulytė ir M. Vaicenavičienė komikso principu dėliojo mozaiką atsitiktinai bakstelėdamos į žemėlapi ar rasdamos įdomų sąskambį gatvių pavadinimuose, galbūt ir tas gatves siejančią istorijos giją, kuri vyniojasi kaip siūlų kamuolys¹⁰⁰. Šis projektas prasidėjo internete, autorėms sukūrus komiksų tinklaraštį „Gatvių susitikimai“ apie Vilniaus sankryžų pokalbius¹⁰¹. Dar ir dabar tebeveikiančiame tinklaraštyje galima matyti tai, kas vėliau tapo knyga – trumpus vieno langelio komiksus, kurie yra tarsi kadrai, pateikiantys įsivaizduojamų gatvės pokalbių nuotrupas (žr. 11 iliustraciją).

11 iliustracija. Geležinio Vilko g. ir M. K. Čiurlionio g. In: *Komiksų tinklaraštis apie Vilniaus sankryžų pokalbius*, 2016, spalio 17 d. Prieiga per internetą: <http://www.gatviususitikimai.lt/gelezinis-vilkas-ir-ciurlionis/> [žiūrėta 2024-05-10].

⁹⁹ Ulytė, A.; Vaicenavičienė, M. *Gatvių susitikimai: o kas, jei Vilniaus gatvės šnekėtųsi?*, p. 202.

¹⁰⁰ Leo, G. *Prabilusios Vilniaus gatvės knygoje „Gatvių susitikimai“*. *Šeimos gidas*, 2020, spalio 31 d. Prieiga per internetą: <https://www.seimosgidas.lt/prabilusios-vilniaus-gatves-knygoje-gatviu-susitikimai/> [žiūrėta 2024-05-10].

¹⁰¹ Projektas „Gatvių susitikimai“. In: *Komiksų tinklaraštis apie Vilniaus sankryžų pokalbius*. Prieiga per internetą: <http://www.gatviususitikimai.lt/apie/> [žiūrėta 2024-07-15].

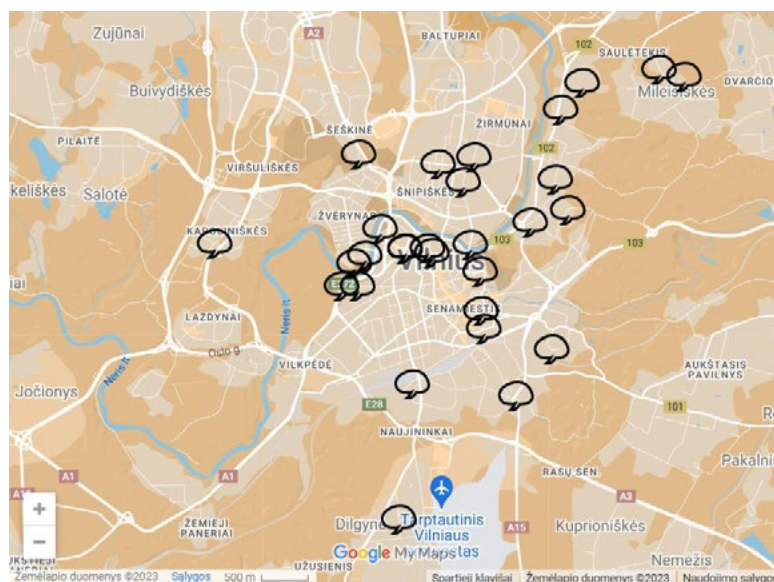
Palyginimui pateikiama nuotrauka, kaip tas pats vieno langelio komiksas atrodo išleistoje knygoje (žr. 12 iliustraciją).

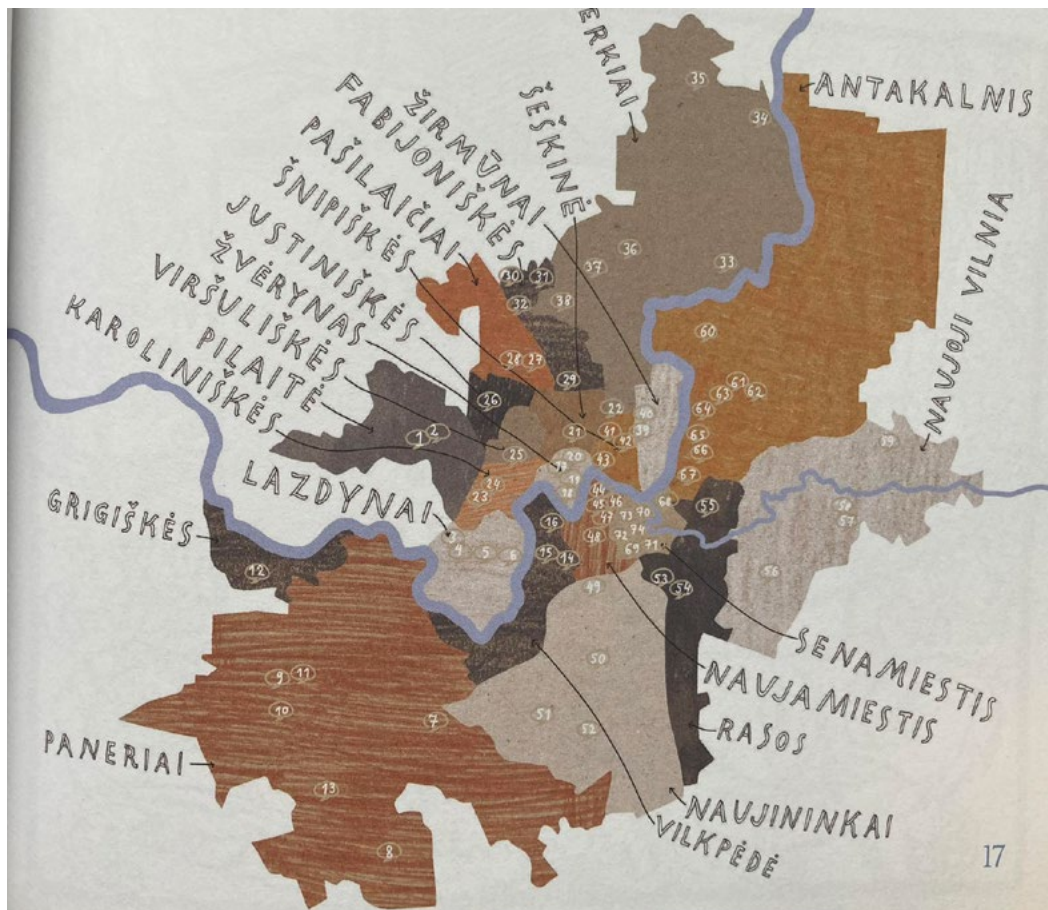
12 iliustracija. Geležinio Vilko ir M. K. Čiurlionio gatvių susitikimas. Šaltinis: Ulytė, A.; Vaicenavičienė, M. *Gatvių susitikimai: o kas, jei Vilniaus gatvės šnekėtųsi?* Vilnius: Aukso žuvis, 2020, p. 62–63.

Kartais autorių atspirtimi tampa veikėjų biografijos, kūryba, kartais – netikėti kalbiniai sutapimai, kartais – šiandieninės tų gatvių aktualijos (toku principu viename tekste susitikti gali Kaštonai ir Adomas Jakštas, Vincas Grybas ir Tramvajus, Maironis ir šv. Brunonas). Ši originalaus sumanymo ir struktūros knyga, piešta kaip komiksas, bene gražiausiai ir geriausiai iš visų pažintinių knygų skaitytojui parodo Vilniaus miesto paradoksalumą, daugiasluoksniškumą ir nenuspėjamumą. Atsitiktiniai susitikimai tarytum užveda ant kelio, skatina daugiau domėtis ir kartu nebijoti žaisti, suteikia galimybę bent trumpam prisiliesti prie tokio Vilniaus, kokio skaitytojas galbūt dar nežino, nepažįsta, ir padeda iš naujo atrasti vietas, kuriomis jis įpratęs vaikščioti.

Pažymėtina, kad transformuodamos internetinius tekstus į knygą autorės gerokai praplėtė veiksmo vietų geografiją nuo tik dalį miesto „dengiančių“ objektų iliustracijų ir tekstų (žr. 13 iliustraciją) iki apimančių visas miesto seniūnijas (žr. 14 iliustraciją).

13 iliustracija. Vilniaus miesto gatvių sankryžos, kurioms sukurtos projekto iliustracijos. Šaltinis: *Gatvių susitikimai*. In: *Komiksų tinklaraštis apie Vilniaus sankryžų pokalbius*. Prieiga per internetą: <http://www.gatviususitikimai.lt/zemelapis/> [žiūrėta 2024-05-10].

14 iliustracija. Vilniaus seniūnijų žemėlapis. Šaltinis: Ulytė, A.; Vaicenavičienė, M. *Gatvių susitikimai: o kas, jei Vilniaus gatvės šnekėtųsi?* Vilnius: Aukso žuvis, 2020, p. 17.

Knygoje visi tekstai grupuojami pagal seniūnijas ir autorės sukuria papildomus tekstus tam, kad būtų aptartos *visos* Vilniaus seniūnijos (Užupis čia, kaip ir turėtų būti, laikomas Senamiesčio dalimi). Atrodo, kad tai autorių padaryta sąmoningai – rengiant knygą iš internete publikuotų tekstų norėta sudaryti miesto pilno vaizdo įspūdį. A. Ulytės ir M. Vaicenavičienės knygoje dėmesio sulaukia iki tol nepelnytai užmiršti rajonai: Grigiškės, Karoliniškės, Paneriai, Pašilaičiai. Ši knyga laikytina pirmuoju kūriniu, kuriame dėmesys skiriamas *visam* Vilniui.

2.7. Vilniaus kraštovaizdis: tyrimo rezultatų apibendrinimas

Straipsnyje buvo analizuojamos ir aptariamoms 26 knygos. Pagal paminėtas Vilniaus vietas knygos sugrupuotos į tris didesnes temas: 1) Vilniaus įkūrimo mitas, „Vilniaus padavimai“ ir jų maršrutai grožiniuose tekstuose; 2) originalieji prozos tekstų Vilniaus maršrutai; 3) pažintiniai Vilniaus maršrutai.

Nors istorinė imtis gana didelė – pirmoji analizuojama knyga pasirodė 1933 m., o paskutinė 2023 m. (laikotarpis – 90 metų), daugiausia analizuojamų knygų išleista 2010–2023 metais. Tyrėjų dar laukia užduotis ištirti, kodėl įvyko toks kiekybinis šuolis (kartu padaugėjo ir tokių knygų, kurių pagrindinė veiksmo vieta – Vilnius), tačiau tai galėjo lemti organizaciją ir leidyklą (visų pirma „Švieskime vaikus“, „Alma littera“) inicijuoti vaikams ir paaugliams skirtos originaliosios prozos konkursai.

Pažintinės lektūros gausa gali būti nulemta ir to, kad atsiranda specialistų, galinčių ne tik vesti ekskursijas vaikams, bet ir parengti jiems skirtus tekstus (pavyzdžiui, R. Norkūnė), taip pat skirti daugiau dėmesio savo gyvenamajam miestui (tačiau trūksta specialistų, galinčių parengti pažintinių knygų vertimus

į populiariausias užsienio kalbas). Pažintinė lektūra skaitytojui padeda vaikščioti ne tik po įprastinius turistinius objektus, bet ir gerokai praplėsti savo pasivaikščiavimo maršrutą įtraukiant ne tokias populiarias miesto vietas. Be abejo, nors ne taip gausiai, kaip buvo tikėtasi, bet kai kurių projektų, knygų atsiradimą pagreitino arba nulėmė ir Vilniaus vardo 700 metų jubiliejaus minėjimas 2023 metais.

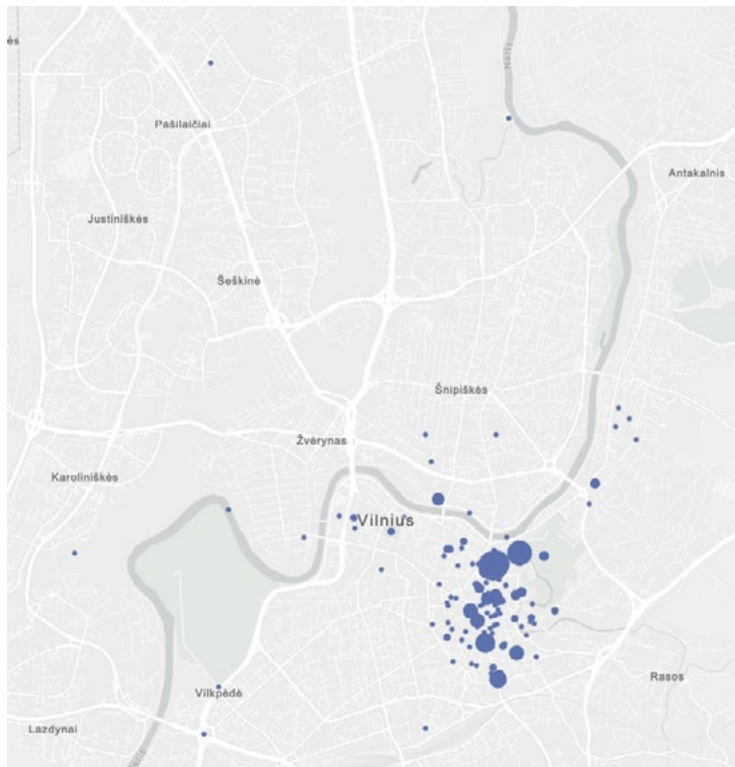
Vietos, kuriose vyksta šiame straipsnyje aptariamų kūrinių veiksmas, buvo vienaip ar kitaip atpažįstamos (lengviau, jei veiksmas vyko palyginti neseniai arba knyga yra dabartiniam pasivaikščiavimui pritaikytas kelionių vadovas). Sudėtingiau buvo tais atvejais, kai rašoma apie ankstesnes epochas, ir pastatai, miesto ženklai yra sugriauti ar sunykę arba jau pavadinti kitaip (pavyzdžiui, knygos, kuriose minimas sovietmetis su daugeliui skaitytojų nežinomais ankstesniais gatvių ar objektų pavadinimais).

Susumavus visas vietas, kuriose vyksta šiame straipsnyje aptariamų 26 knygų veiksmas, gauta 118 unikalių Vilniaus objektų (žr. 2 lentelę). Bendras analizuotų tekstų veiksmo vietų pasikartojimo dažnumas perteikiamas 14 žemėlapyje.

2 lentelė. Visų analizuotų knygų veiksmo vietos pagal pasikartojimo dažnumą

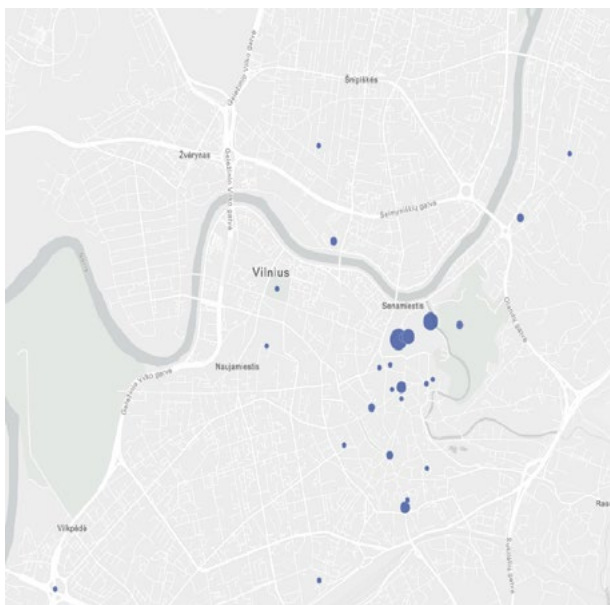
Objektas	Pasikartojimo dažnumas
Vilniaus arkikatedra	11
Valdovų rūmai	10
Gedimino pilis	9
Rotušės aikštė	7
Aušros vartai	6
Bastėjos kalnas	5
Žydų gatvė	5
Šv. Jono Krikštytojo ir šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia	5
Vilniaus Šventosios Dvasios (Dominikonų) bažnyčia	5
Šventaragio slėnis	4
Vilniaus universitetas	4
Šv. arkangelo Rapolo bažnyčia	4
Katedros aikštė	4
Vilniaus Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčia	3
Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia	3
Šv. Onos bažnyčia	3
Daukanto aikštė	3
Pilies gatvė (ties Vilniaus universitetu)	3
Kreivasis kalnas	3
Sereikiškių parkas	3

14 žemėlapis. Visų analizuotų knygų veiksmo vietų pasikartojimo dažnumo žemėlapis (sudarytas straipsnio autorės)

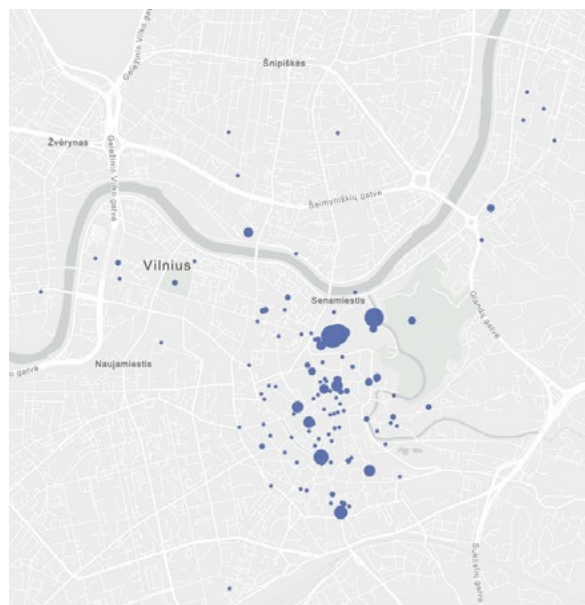

Galima teigti, kad dauguma knygose pateiktų objektų sutelkti centrinėje miesto dalyje ir tarsi atkartoja patį pirmąjį „Vilniaus padavimų“ žemėlapi (žr. 1 žemėlapi). Tą galima pamatyti palyginus šį žemėlapi ir bendrojo dažnumo žemėlapio padidintą centrinę dalį (žr. 15 ir 16 žemėlapius).

15 žemėlapis. Knygos „Vilniaus padavimai“ žemėlapis (sudarytas straipsnio autorės)

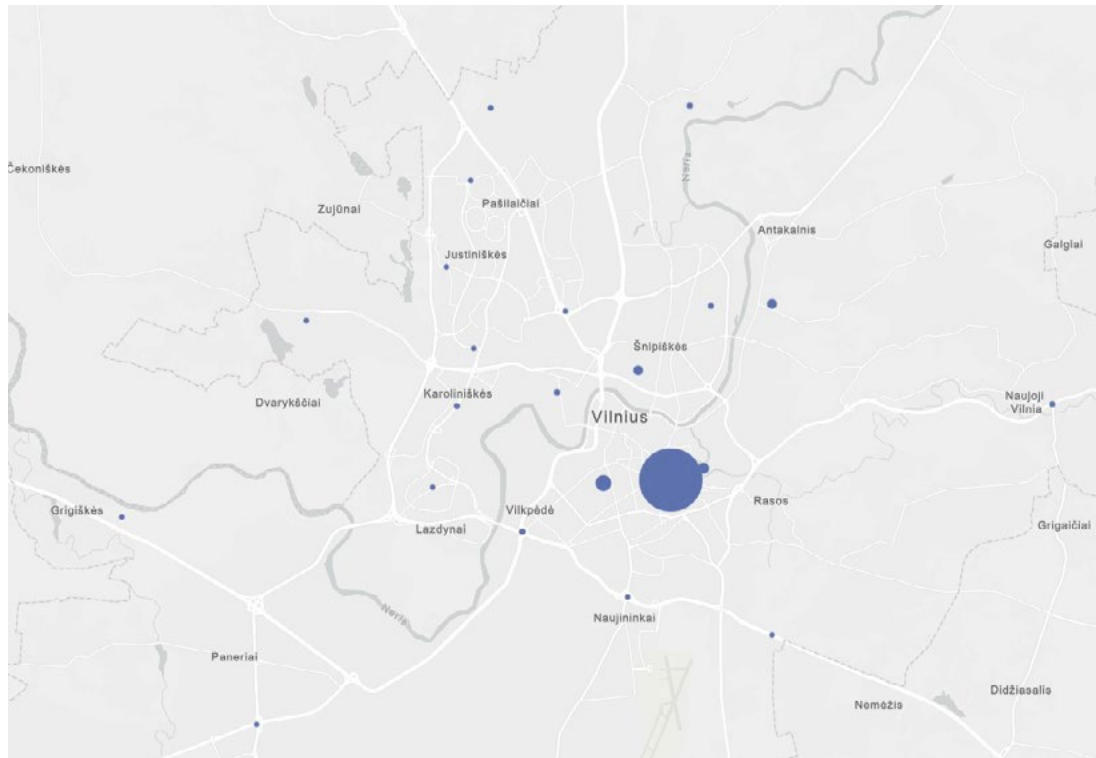

16 žemėlapis. Knygose minimų objektų bendrasis dažnumo žemėlapis (sudarytas straipsnio autorės)

Apibendrinus visas knygose minimas veiksmo vietas ir priskyrus jas seniūnijoms (pagal veiksmo dažnumą tam tikroje seniūnijoje), gaunamas Vilniaus seniūnijų žemėlapis (žr. 17 žemėlapis).

17 žemėlapis. Vilniaus seniūnijų žemėlapis pagal veiksmo vietų paminėjimą knygose (sudarytas straipsnio autorės)

Taigi, pagal 17 žemėlapis, populiariausios Vilniaus seniūnijos – Naujamiestis, Senamiestis ir Užupis (taip pat žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Vilniaus seniūnijų paminėjimo dažnumas vaikams ir paaugliams skirtoje literatūroje

Seniūnija	Paminėjimų dažnumas
Senamiestis	167
Naujamiestis	21
Užupis*	12
Antakalnis	9
Šnipiškės	9
Vilkipėdė	3
Žvėrynas	3
Verkiai	3
Karoliniškės	2
Žirmūnai	2
Fabijoniškės	2
Naujoji Vilnia	2

Seniūnija	Paminėjimų dažnumas
Rasos	1
Naujininkai	1
Lazdynai	1
Pilaitė	1
Grigiškės	1
Paneriai	1
Šeškinė	1
Viršuliškės	1
Justiniškės	1
Pašilaičiai	1

* Užupis formaliai skirtinas prie Senamiesčio. Čia Užupis išskiriamas kaip atskiras vienetas, nes jo laikymas Senamiesčio dalimi dar labiau padidintų pastarojo „vertę“, bet sumažintų tyrimo rezultatų tikslumą.

Jeigu ne A. Ulytės ir M. Vaicenavičienės knyga „Gatvių susitikimai. O kas, jeigu Vilniaus gatvės šnekėtusi?“, Vilniaus literatūriniam žemėlapyje būtų nemažai tokių seniūnijų, kurios vaikams ir paaugliams skirtoje literatūroje apskritai neminimos (Lazdynai, Naujininkai, Rasos ir kitos). Taigi, „baltųjų dėmių“ literatūriniam Vilniaus žemėlapyje vis dar yra nemažai. Taip pat pažymėtina, kad kai kurios Vilniaus seniūnijos (Antakalnis, Pašilaičiai ir Verkiiai) sulaukia gana mažai dėmesio arba visai jo nesulaukia. Tikėtina, kad rašytojai tokių seniūnijų „neapgyvendins“ tik todėl, kad ankstesniuose kūriniuose jos beveik neminimos. Tačiau labai smalsu, kokiomis vietomis ir maršrutais ateityje pasipildys Vilniaus literatūrinis žemėlapis.

Išvados

Vaikų ir paauglių literatūra, kaip ir bet kuri kita meninė kūryba, yra glaudžiai susijusi su erdve. Šioje literatūroje kaip vizualiniai elementai naudojami žemėlapiai atlieka ne tik iliustracinę, bet ir semantinę funkciją. Jie tampa svarbia priemone kuriant ir formuojant kūrinio erdvę, leidžia skaitytojui ją įsivaizduoti, geriau suvokti jos struktūrą ir santykius tarp skirtingų vietų, galiausiai, žemėlapiai kaip siužeto variklis gali būti naudojami nurodant veikėjų judėjimo trajektorijas, apibūdinant vietas, kuriose vyksta svarbūs įvykiai. Žemėlapiai gali būti labai įvairūs, t. y. nuo realių geografinių iki visiškai išgalvotų, fantastinių. Vaikams ir paaugliams skirtoje literatūroje jie gali tapti jungtimi tarp realių ir įsivaizduojamų erdvių.

Literatūroje naudojamiems žemėlapiams tirti taikytinas literatūros geografijos metodas, kuris leidžia analizuoti literatūros kūrinius atsižvelgiant į jų geografinį kontekstą ir suprasti, kaip geografinė erdvė veikia kūrinio prasmę. Šio metodo taikymas atliekant Vilnių vaizduojančios lietuviškos vaikų ir paauglių literatūros analizę leido išgryninti, kokie Vilniaus miesto elementai dažniausiai pasitelkiami kuriant pasakojimus vaikams ir paaugliams, kaip jie formuoja kūrinio atmosferą, nulemia veikėjų tiek nuotykinį kūrinių pradą, tiek ir vidinio pasaulio raidą.

XXI a. pirmais dešimtmečiais Lietuvoje buvo publikuotos 26 vaikams ir paaugliams skirtos knygos, kurių pagrindinė veiksmo vieta yra Vilnius. Jos suskirstytos į tris kategorijas: 1) Vilniaus įkūrimo mitas, „Vilniaus padavimai“ ir jų maršrutai grožiniuose tekstuose; 2) originalieji prozos tekstų Vilniaus maršrutai; 3) pažintiniai Vilniaus maršrutai.

Vilniaus įkūrimo legendoje ir kitose Vilniaus legendose bei padavimuose (išleistuose keliais skirtingais leidiniais) paminėti 28 objektai. Dažniausių paminėjimų penketukas: Aušros vartai, Gedimino pilis, Šventaragio slėnis, Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia, Vilniaus arkikatedra. Išleistos Vilniaus legendos bei padavimai supažindino su pagoniškuoju ir krikščioniškuoju Vilniaus

kontekstu, atgimė įvairiomis stilizacijomis ir perdirbiniais, taip pat tapo siužetinių linijų originaliose autorinėse vaikams ir paaugliams skirtose knygose šaltiniu.

Iš populiarių legendų atkeliavę siužetai (Vilniaus įkūrimo mitas, Barboros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto meilės istorija ir kiti), detalės, pateikiamos daugiau ar mažiau žinomuose Vilniaus objektuose, ne tik sukuria atpažinimo, savumo jausmą, bet kartu su istoriškai ir geografiškai atpažįstamomis veiksmo vietomis suteikia istorinį, sakralinį „krūvį“, taip pat išlaiko jaunajam skaitytojui patrauklų pramoginį ir nuotykinį pradą. Visi šie siužetai, detalės ir objektai netiesiogiai formuoja tiek veikėjo, tiek ir jaunojo skaitytojo kultūrinę identitetą. Be to, tokių objektų įtraukimas į pasakojimą leidžia aktualizuoti praeitį, priartinti ją prie jaunojo skaitytojo.

Pasakinė, fantastinė kai kurių knygų plotmė ne tik sukuria galimybę miesto erdvėje judėti horizontaliai; veikėjai, keliaudami laiku, pavyzdžiui, iš šių dienų į Renesanso laikus, gali pamatyti tas pačias miesto vietas, architektūrinius objektus (Arkikatedrą, Valdovų rūmus, įvairias bažnyčias ar net ištikus rajonus) įvairiais istoriniais laikotarpiais.

Grožiniuose kūriniuose, kurie priskirtini antrajai kategorijai (originaliesiems prozos tekstams su Vilniaus maršrutais) atspirties taškas nėra legendos ar mitai, veiksmo geografija vystosi spontaniškiau ir kiek laisviau. Nors joje išlaikomas miesto „centrizmas“, veikėjų maršrutų gijos driekiasi Senamiesčio, Užupio gatvėmis, apimdamos ir kelis geografiškai ne taip žymiai nutolusius rajonus (Antakalnį, Naujamiestį ir Žirmūnus). Veikėjai juda plačiau, laisviau, tačiau pernelyg nenutoldami nuo vietų, kurios buvo minimos Vilniaus legendose ir jas naudojančiuose kūriniuose (Arkikatedra, Rotušė, Valdovų rūmai, Vilniaus gynybinės sienos bastėja, Vilniaus Senamiesčio gatvės, bažnyčios ir kita). Miesto vaidmuo šiose paauglių knygose nėra tik pažintinis ar nuotykinis; miestas jose yra ir tiesiog natūralaus buvimo erdvė, objektai – kaip fonai, veikėjų meilės, poetinės atminties sudedamosios detalės. Jos žymi veikėjų brandos, jausmų kelią ir, galiausiai, galimybę tapti lygiaverčiu knygos veikėju.

Pati „jauniausia“ pažintinė literatūra apie Vilnių, šiame straipsnyje priskiriama trečiajai aptariamai knygų kategorijai, gana nuosekliai vedžioja jaunuosius skaitytojus po Vilniaus centrą ir aplinkinius rajonus. Jauniesiems skaitytojams suteikiama galimybė ne tik vieniems nueiti tradicinį turistinį maršrutą po žymiausias Vilniaus vietas (tradicinis turistinis kelias – Arkikatedra–Senamiestis–Aušros vartai), bet kartu jie yra supažindinami su rečiau turistų lankomomis Senamiesčio (deja, bet ne kitų rajonų) vietomis. Šiose knygose dėmesys yra skiriamas tiek mažajai architektūrai, tiek ir rečiau matomiems objektams. Dailės šių literatūros kūrinių funkcija – pažintinė, kai grožinis teksto siužetas derinamas su edukaciniais interpais. Tokių knygų atsiradimą lėmė 2023 m. minėtas Vilniaus 700 metų jubiliejus, glaudesnis muziejų ir kitų edukacinių institucijų bendradarbiavimas su miesto gidais, žymesniais iliustratojais ir rašytojais. Šių knygų silpnosios vietos – susitelkimas daugiausia į senuosius Vilniaus rajonus, prasta sklaida ir vertimų į kitas populiarias kalbas trūkumas. Nepaisant šių nedidelių trūkumų ir kartais nevienodos išliekamosios vertės, knygos apie pažintinius Vilniaus maršrutus žymiai papildė Vilniaus literatūrinį žemėlapi.

Tyrimas parodė, kad analizuotose vaikų ir paauglių knygose pateiktas Vilniaus miesto arba jo dalies žemėlapis, kaip grafinis, vizualinis elementas, nėra orientacinė priemonė, padedanti skaitytojui susivokti mieste arba rasti tam tikrus objektus. Jis dažniausiai yra labiau meninė, antraeilė, dažniausiai netiksli, tik meninio poveikio ar fono siekianti detalė, beje, bandanti pažintiniuose kūriniuose atsikovoti savo gerą vardą. Kita vertus, paaiškėjo, kad realus Vilniaus miesto žemėlapis gali tapti įkvėpimo šaltiniu grožinei, komikso elementų turinčiai knygai, tapdamas jungtimi tarp įsivaizduojamo ir realaus pasaulio, suteikdamas skaitytojui ne tik istorinių žinių apie tam tikrus objektus, bet ir pasiūlydamas paradokšą, žaidimą, kaip kūrybinę galimybę.

Identifikavus visas tirtoje literatūroje minimas Vilniuje vykstančio veiksmo vietas (išskirta 118 unikalių Vilniaus objektų) ir priskyrus jas seniūnijoms (sudarytas kiekvieno analizuojamo kūrinio literatūrinis žemėlapis), paaiškėjo, kad šio tipo knygose populiariausios Vilniaus seniūnijos – Naujamiestis, Senamiestis ir Užupis. Tai visiškai nesutampa su pastarųjų metų demografiniais Vilniaus duomenimis,

pagal kuriuos daugiausia jaunųjų skaitytojų gyvena Antakalnio, Pašilaičių ir Verkių seniūnijose. Taip pat vaikų ir paauglių literatūroje labai mažai dėmesio skiriama Lazdynams, Karoliniškėms, Naujininkams, Viršuliškėms, Rasoms ir dar keliems nuo miesto centro labiau nutolusioms seniūnijoms. Vadinasi, dauguma jaunųjų skaitytojų ne tik važiuoja į miesto centrą, kaip į jiems mažiau iš knygų žinomą teritoriją, bet ir skaitydami šią literatūrą, tikėtina, ne visuomet gali tapatintis su knygų veiksmo erdve kaip su sava, pažįstama, artima.

Interesų konfliktas

Autorė deklaruoja, kad jokio interesų konflikto nėra.

ORCID

Asta Plechavičiūtė <https://orcid.org/0009-0007-3724-2897>

Šaltiniai ir literatūra

Šaltiniai

- Bėkšta, Arūnas; Bėkštaitė-Diršienė, Kamilė. *Atrandu ir spalvinu Vilnių = Discover and Colour Vilnius*. Vilnius: Gelmės, 2016.
- Cicėnaitė, Akvilina. *Niujorko respublika*. Vilnius: Alma littera, 2015.
- Čepaitytė, Marija; Kucenko, Polina. *Vilniaus Vištytė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2023.
- Dirgėla, Tomas. *Domas ir Tomas. Dingusios knygos mįslė*. Vilnius: Tyto alba, 2019.
- Dirgėla, Tomas. *Domas ir Tomas. Gedimino bokšto byla*. Vilnius: Tyto alba, 2023.
- Dirgėla, Tomas. *Užkeiktoji pono Kuko knyga*. Vilnius: Tyto alba, 2020.
- Griganė, Danė. *Šarka: prisiminimų apysaka*. Vilnius: Labdaros ir paramos fondas „Švieskime vaikus“, 2022.
- Gudonytė, Kristina. *Jie grįžta per pilnatį*. Vilnius: Tyto alba, 2015.
- Kaunaitė, Unė. *Sudie, rytojau*. Vilnius: Žara, 2011.
- Kostinienė, Nelė; Mikailienė, Živilė; Itagaki, Lina. *Karališka vaikystė: viena 1529 metų rudens diena*. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2021.
- Kostinienė, Nelė; Mikailienė, Živilė; Itagaki, Lina. *Vilniaus rūmai ir jų šeimininkai*. Vilnius: Tikra knyga, 2020.
- Kostinienė, Nelė; Mikailienė, Živilė; Zavadskis, Marius. *Vilnios pakrantės paslaptys: seniausio Vilniaus medinio pastato istorija*. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2023.
- Mickutė, Lina. *Pasaka apie paskutinį Lietuvos princą*. Vilnius: 700 eilučių, 2021.
- Miežytė, Živilė. *Vilniaus Vilnius*. Vilnius: Labdaros ir paramos fondas „Švieskime vaikus“, 2018.
- Norkūnė, Rūta. *Vilnius. Vija ir Meška miestinėja: miesto gidas*. Vilnius: Alma littera, 2020.
- Ramonas, Antanas. *Vilniaus legendos; Pasakos*. Vilnius: Lietus, 2001.
- Sruoga, Balys. *Giesmė apie Gediminą: gražiajam jaunimėliui*. Vilnius: Labdaros ir paramos fondas „Švieskime vaikus“, 2018.
- Šimulynaitė, Ula. *Vilniaus miesto legendos*. Vilnius: Šv. Jono gatvės galerija, 2016.
- Ulytė, Agnė; Vaicenavičienė, Monika. *Gatvių susitikimai: o kas, jei Vilniaus gatvės šnekėtųsi?* Vilnius: Aukso žuvys, 2020.
- Viliūnė, Gina. *Išgelbėti mešką: nuotykių Renesanso Vilniuje*. Vilnius: Tyto alba, 2023.
- Vilniaus arkikatedros mįslės / kūrybinė grupė: Violeta Indriūnienė, Rita Pauliukevičiūtė, Alina Pavasarytė, Birutė Valečkaitė*. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2017.

- Vilniaus legenda* / legendą papasakojo Dainius Juozėnas. Vilnius: Alma littera, 2007.
- Vilniaus siaubūnas* / legendą papasakojo Albina Varnienė. Vilnius: Alma littera, 2009.
- Vilniaus vienuolynų istorijos* / sudarytojos Violeta Indriūnienė ir Laura Misiūnaitė. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2022.
- Vitkus, Zigmantas. *Lietuvos valdovai pasakoja vaikams*. Vilnius: Alma littera, 2022.
- Žilinskas, Justinas. *Mano Vilnius mano*. Vilnius: Aukso žuvys, 2015.
- Žilinskas, Justinas; Jankūnas, Povilas Vincentas. *Atgal į Vilnių! Grafinis miesto metraštis pagal knygą „Mano Vilnius mano“*. Vilnius: Aukso žuvys, 2020.
- Žukauskas, Pranas. *Vilniaus padavimai*. Kaunas: Aitra, 1931.
- Žukauskas, Pranas. *Vilniaus padavimai* / sekdamas Vladislavu Zahorskiu parašė P. Vingis. Vilnius: Tyto alba, 2022.

Literatūra

- Barauskaitė-Dangovienė, Goda. *Miestas šiuolaikinėje paauglių literatūroje: Unės Kaunaitės „Sudie, rytojau“ ir Akvilinos Cicėnaitės „Niujorko respublika“: [magistro darbas]*. Vilnius: Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas, 2020. Prieiga per internetą: <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:193292537/datastreams/MAIN/content> [žiūrėta 2024-06-09].
- Bernotaitė, Sandra. Egzilio moterų kūrybos ir rašymo vaikams paralelė. *Rubinaitis*, 2023, Nr. 4 (108), p. 39–45. Taip pat prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2023-nr-4-108/egzilio-moteru-kurybos-ir-rasyimo-vaikams-paralele/> [žiūrėta 2024-06-09].
- Džekčioritė, Vita. Tradicinių lietuvių mitinių būtybių vaizdinių transformacijos šiuolaikinėje lietuvių vaikų literatūroje: baubo ir maumo atvejais. *Rubinaitis*, 2023, Nr. 4 (108), p. 30–38. Taip pat prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2023-nr-4-108/tradiciniu-lietuviu-mitiniu-butybiu-vaizdiniu-transformacijos-siuolaikine-lietuviu-vaiku-literaturoje-baubo-ir-maumo-atvejais/> [žiūrėta 2024-06-09].
- Gavelis, Ričardas. *Vilniaus pokeris*. Vilnius: Vaga, 1989.
- Gavelis, Ričardas. *Vilniaus džiazas*. Vilnius: Vaga, 1993.
- Gedimino miesto aušra. Seniausias Vilniaus medinis pastatas ir unikaliausi jo radiniai = The Dawn of Gediminas' City. The Oldest Preserved Wooden Building in Vilnius and its Most Unique Artefacts: parodos katalogas, 2023 01 25–06 25 [Vilnius]* / katalogo sudarytojos Živilė Mikailienė, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2023. Taip pat prieiga per internetą: <https://www.valdovurumai.lt/lt/muziejaus-leidiniai/i/8264/gedimino-miesto-ausra-seniausias-vilniaus-medinis-pastatas-ir-unikaliausi-jo-radiniai/> [žiūrėta 2024-06-09].
- Gedutis, Aldis. Į rytus nuo saulės, į šiaurę nuo žemės: žemėlapiai šiapus ir anapus pasakojimo. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2017, t. 41, Nr. 2, p. 79–99. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2017.2.11723>
- Gedutis, Aldis. Mokslo žemėlapiai: vizualinės mokslų klasifikavimo praktikos. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2015, t. 35, Nr. 2, p. 5–36. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2014.2.8777>
- Goga, Nina; Kümmerling-Meibauer, Bettina. Introduction: Maps and Mapping in Children's Literature. In: *Maps and Mapping in Children's Literature: Landscapes, Seascapes and Cityscapes* / Eds. Nina Goga, Bettina Kümmerling-Meibauer. Amsterdam: John Benjamins, 2017, p. 1–14. <https://doi.org/10.1075/clcc.7.01gog>
- Gustaitienė, Asta. Gendručio Morkūno kūryba vaikams ir jo „Grįžimo istorija“ literatūros teologijos požiūriu. *Literatūra*, 2018, t. 59, Nr. 1, p. 68–86. <https://doi.org/10.15388/Litera.0.0.11875>
- Gustaitienė, Asta. Kaunas kauniečių rašytojų kūriniuose vaikams. In: *Literatūrinė Kauno regiono savimonė* / sudarytoja I. Žakevičienė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011, p. 35–47.
- Jakonytė, Loreta. *Šeimos vaizdinys sovietmečio lietuvių literatūroje vaikams*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015.
- Kunčinas, Jurgis. *Blanchisserie, arba Žvėrynas – Užupis*. Vilnius: Tyto alba, 1997.
- Kunčinas, Jurgis. *Glisono kilpa*. Kaunas: „Nemuno“ redakcija, 1992.

- Kunčinas, Jurgis. *Tūla*. Vilnius: Lietuvių rašytojų sąjungos leidykla, 1993.
- Landsmann, Leanna. Family Vacation a Great Time to Teach Kids Map Skills. *The Tennessean*, July 16, 2015. Prieiga per internetą: <https://eu.tennessean.com/story/life/family/2015/07/16/family-vacation-great-time-teach-kids-map-skills/29884711/> [žiūrėta 2024-06-09].
- LATGA skelbia populiariausių bibliotekose knygų ir autorių dešimtukus. *LATGA*, 2024 m. liepos 10 d. Prieiga per internetą: <https://www.latga.lt/naujienos/latga-skelbia-populiariausiu-bibliotekose-knygu-ir-autoriu-desimtukus/> [žiūrėta 2024-07-12].
- Leo, Goda. Prabilusios Vilniaus gatvės knygoje „Gatvių susitikimai“. *Šeimos gidas*, 2020, spalio 31 d. Prieiga per internetą: <https://www.seimosgidas.lt/prabilusios-vilniaus-gatves-knygoje-gatviu-susitikimai/> [žiūrėta 2024-05-10].
- Maps and Mapping in Children's Literature: Landscapes, Seascapes and Cityscapes* / Eds. Nina Goga, Bettina Kümmerling-Meibauer. Amsterdam: John Benjamins, 2017. <https://doi.org/10.1075/clcc.7>
- Maskuliūnienė, Džiuljeta. Lauryno Ivinskio grožinės prozos didaktika. In: *Priešaušrio mokslas, kultūra ir švietimas: Lauryno Ivinskio 200-osioms gimimo metinėms* / sudarė Albina Aukšoriūtė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, p. 147–160.
- Maskuliūnienė, Džiuljeta. Naujasis didaktizmas šiuolaikinėje lietuvių paauglių prozoje. In: *Vaikų literatūra – laisvė ir kontrolė = Freedom and Control in / of Children's Literature* / sudarė Kęstutis Urba. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, p. 54–69.
- Maskuliūnienė, Džiuljeta. Vaiko tema Gabrielės Petkevičaitės-Bitės kūryboje. In: *Bitės laikas: privataus ir viešo gyvenimo modeliai* / sudarytoja Ramunė Bleizgienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 75–89.
- Maskuliūnienė, Džiuljeta. Vaižganto vaizduotės sukurto pasaulio vaikai. *Rubinaitis*, 2019, Nr. 3 (91), p. 7–13. Taip pat prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2019-nr-3-91/vaizganto-vaizduotes-sukurto-pasaulio-vaikai/> [žiūrėta 2024-06-09].
- Mitunevičiūtė, Inga. Ekologinis Vytauto Petkevičiaus *Didžiojo medžiotojo Miko Pupkaus* potencialas. *Colloquia*, 2015, t. 35, p. 109–126. <https://doi.org/10.51554/Col.2015.29034>
- Moretti, Franco. *Atlas of the European Novel, 1800–1900*. London: Verso, 1999.
- Paskelbti populiariausių knygų, rašytojų, vertėjų ir dailininkų dešimtukai (visas sąrašas). *Lrytas.lt*, 2022 m. rugpjūčio 5 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/kultura/literatura/2022/08/05/news/paskelbti-paciu-populiariausiu-bibliotekose-knygu-rasytoju-verteju-ir-dailininku-desimtukai-24164682> [žiūrėta 2024-05-10].
- Projektas „Gatvių susitikimai“. In: *Komiksų tinklaraštis apie Vilniaus sankryžų pokalbius*. Prieiga per internetą: <http://www.gatviususitikimai.lt/apie/> [žiūrėta 2024-07-15].
- Projektas „Literatūros geografija: tekstų teritorijos ir vaizduotės žemėlapiai“. In: *Vilniaus literatūra*. Prieiga per internetą: http://www.vilniusliterature.ff.vu.lt/?page_id=54 [žiūrėta 2024-06-09].
- Ramonas, Antanas. *Balti praėjusios vasaros debesys*. Panevėžys: Baltoji varnelė, 1991.
- Ramonas, Antanas. *Vilniaus legendos; Pasakos*. Vilnius: Lietus, 2001.
- Ranson, Clare. Cartography in Children's Literature. In: *Sustaining the Vision. Selected Papers from the Annual Conference of the International Association of School Librarianship* (24th, Worcester, England, July 17–21, 1995), 1996, p. 163–166. Prieiga per internetą: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED400859.pdf> [žiūrėta 2024-06-09].
- Skujytė-Razmienė, Asta. Nostalgija, kasdienybė ir truputis magijos (2022 m. realistinė proza vaikams ir jaunimui). *Rubinaitis*, 2023, Nr. 2 (106), p. 5–10. Taip pat prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2023-nr-2-106/nostalgija-kasdienybe-ir-truputis-magijos-2022-m-realistine-proza-vaikams-ir-jaunimui/> [žiūrėta 2024-06-09].
- Stevenson, Robert Louis. *Lobių sala* / iliustravo Robert Ingpen; iš anglų k. vertė Virgilijus Čepiejus. Vilnius: Niekio rimto, 2019.
- Strijkovskis, Motiejus. Kaip Gediminas įkūrė Senuosius Trakus ir Vilnių. In: *Vilniaus legendos / legendas atrinko ir rinkinį sudarė Jūratė Šlekonytė ir Gytis Vaškelis*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2023, p. 8–20.
- Sundmark, Björn. Maps in Children's Books: From Playworld and Childhood Geography to Comic Fantasy and Picturebook Art. *Filoteknos*, 2019, Vol. 9, p. 123–137. <https://doi.org/10.23817/filotek.9-9>

- Tutlytė, Kristina. Etiniai vaiko pasirinkimai Holokausto situacijoje: Icchoko Mero romanas „Ties gatvės žibintu“ literatūros etikos aspektu. *Rubinaitis*, 2022, Nr. 4 (104), p. 18–29. Taip pat prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2022-nr-4-104/etiniai-vaiko-pasirinkimai-holokausto-situacijoje-icchoko-mero-romanas-ties-gatves-zibintu-literaturos-etikos-aspektu/> [žiūrėta 2024-06-09].
- Urba, Kęstutis. *Auginančioji literatūra: XX a. lietuvių vaikų literatūros tyrimai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2015.
- Urba, Kęstutis. Mediniai personažai vaikų literatūroje. *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*, 2011, t. 13, p. 184–194. Taip pat prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367182322389/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2024-06-09].
- Vaikų literatūra – laisvė ir kontrolė = Freedom and Control in / of Children's Literature /* sudarė Kęstutis Urba. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013.
- Vaitkevičius, Gediminas. *Vilniaus įkūrimas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010.
- Vilniaus gyventojų statistika*. Prieiga per internetą: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiOTE2Mzk5MjEtZGU5Yi00MTU1LWFkOGEtYmQ2M2ZiM2RmYzQxIiwidCI6ImFmZjM2MzMxLTNlNWUtNDdlOC1hZjkzLTE4NTFkNmQxZmUzYiIsImMiOjhh9> [žiūrėta 2024-07-10].
- Vilniaus padavimai /* sekdamas Vladislavu Zahorskiu parašė P. Vingis. Vilnius: Mintis, 1990.
- Vilniaus padavimai /* dailininkas Andrius Seselskas. Vilnius: Nieko rimto, 2013.
- Vilniaus seniūnijos ir bendruomenės. *Vilnius.lt*. Prieiga per internetą: <https://vilnius.lt/lt/savivaldybe/seniunijos-ir-bendruomenes/> [žiūrėta 2023-10-10].
- Zahorski, Władysław. *Podania i legendy Wileńskie / z drzeworytami* St. Matusiaka. Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1925.
- Žemėlapiai. In: *Vilniaus literatūra*. Prieiga per internetą: http://www.vilniusliterature.ffv.vu.lt/?page_id=52 [žiūrėta 2024-06-09].